

vrouw te boksen dan kan er een openlijke discussie of zelfs ruzie ontstaan. De mannelijke bokser verliest het dan en ziet zich genoodzaakt een andere bokscub te zoeken.

In de persoonlijke gesprekken wordt veel subtieler onderhandeld. De trainer probeert het gedrag van de bokser te sturen. Hij begeleidt hem/haar in de ontwikkeling naar een succesvolle bokser, maar ook in de zin van hoe hij/zij zich dient te gedragen bij deze bokscub en daarbuiten. Praten voor, tijdens en na de training, bellen tussen twee trainingen, proberen te overtuigen, (openlijk) vermanend toespreken, faciliteren, beloningen in het vooruitzicht stellen en de weegschaal gebruiken zijn middelen die hij inzet om invloed uit te oefenen. De bokser zoekt in de relatie met de trainer ook mogelijkheden om te bepalen hoe getraind, gebokst en geleefd moet worden. Dit gebeurt ook door te praten, te overtuigen of gewoon te doen zoals hij/zij wil en te wachten op het moment dat hij/zij aangesproken wordt. In die onderhandeling probeert de trainer altijd binding met de bokser te houden en rekening te houden met (ook de etnische) achtergrond en huidige omstandigheden, maar tegelijkertijd ook niet te veel af te wijken van zijn visie (en normen) op hoe dingen moeten gebeuren.

Het is dus voor de trainers altijd zoeken naar een balans tussen collectief (hiërarchisch) opgelegde gedragsregels die voor iedereen gelden en de individuele benadering die ruimte geeft aan het specifieke van het individu en daarmee uitzonderingen creëert op algemeen geldende regels. Er zit dus (onderhandelings) ruimte in de opgelegde gedragsregels, maar er zijn ook grenzen zoals te zien is in het voorbeeld over niet willen boksen met een dame. Het levert ook bij de trainer soms frustraties op als bokscers niet helemaal volgens zijn lijn en adviezen leven en trainen (want hij heeft toch het beste met ze voor). De meest productieve relatie komt tot stand als ieders doel en werkwijze een plek krijgt in de relatie. Er kan een wederkerige relatie ontstaan waarbij beiden hun eigen doelen en ambities behalen; de trainer zijn succesvolle boksschool (met bijbehorende status in de bokswereld) en de bokser die bijvoorbeeld bokssuccessen behaalt of zijn streefgewicht bereikt.

Disciplinaire macht dient om het gedrag van bokscers te beïnvloeden, trainer en bokser onderhandelen, maar op een gegeven moment kan een van beiden de grens bereiken. In deze bokscub, waar bokscers vrijwillig lid worden, kunnen beiden besluiten om niet met elkaar verder te gaan. Bokscers kunnen besluiten om te blijven en zich te conformeren (bijvoorbeeld hier moet je ook met vrouwen sparren en tegen vrouwen boksen in de ring) of ervoor kiezen om weg te gaan (bijvoorbeeld als je echt niet wil boksen tegen een vrouw of als je liever met jongens met dezelfde achtergrond bokst). Ze stoppen dan met boksen of zoeken een andere boksschool. Dat wil zeggen dat een trainer niet complete macht heeft over een bokser en zijn/haar gedrag bepaalt. De relatie geeft ruimte voor discussie en strijd, maar als er geen overeenstemming is, dan kan deze relatie op initiatief van beiden worden verbroken: de trainer zet de bokser uit de bokscub of de bokser vertrekt zelf.

6.5 Conclusie en discussie

De vraag die in deze bijdrage centraal staat is: Wat is de visie van leden en trainers van Bokscub Gym op diversiteit en op welke manier vertaalt die zich in het sturen van in- en uitsluiting van bokscers? We hebben gezien dat de visie van de trainers op diversiteit en daarmee samenhangend hun normen, waarden en hun ambities invloed hebben op de categorisatie van leden en daarmee op de lijnen van in- en uitsluiting die relevant zijn in deze bokscubcontext. Voor trainers is gender en etniciteit niet relevant bij de bepaling of iemand wel of niet mee mag boksen. Sterker nog, het mag tijdens trainingen en wedstrijden publiekelijk geen betekenis krijgen in de zin van wel of niet meedoen. Alleen in de persoonlijke wisselwerking tussen trainer en

bokser kan het zichtbaar en relevant worden om invulling te geven aan de specifieke persoonlijke begeleiding. Trainers gebruiken disciplinerende technieken om invloed uit te oefenen op het denken en doen van bokkers. Dit denken en doen wordt zodanig gestuurd dat het 'normaal' gevonden wordt dat zowel dames als heren een gelijkwaardige rol en positie hebben tijdens trainingen en wedstrijden. Ook het onderscheid maken op basis van etniciteit wordt in geen enkele vorm geaccepteerd. Deze manier van disciplineren sluit in principe iedereen in, ook degenen die voorheen uitgesloten werden, zeker op basis van vrouw zijn. Het bijzondere van deze manier van insluiting door disciplineren is dat deze tegelijkertijd uitsluit. Bokkers die zich niet laten disciplineren en normaliseren, worden expliciet (mag niet meer terugkomen) of impliciet (gemarginaliseerd) uitgesloten van trainingen en wedstrijden.

Omgaan met diversiteit is volgens Knoppers en Verweel (2006:12) het omgaan met in- en uitsluiting van individuen. We zien in deze casestudie dat door gebruik van disciplinerende technieken invloed uitgeoefend wordt op in- en uitsluiting van sporters. Het voorkomt niet dat sporters uitgesloten worden, maar maakt het wel mogelijk dat bokkers, die anders impliciet of expliciet uitgesloten zouden worden op basis van irrelevante sociaaldemografische eigenschappen, nu wel volwaardige mogelijkheden krijgen om te boksen. De diversiteit in deze bokscub wordt gemanaged door tegelijkertijd gebruik te maken van technieken van disciplineren (regels die voor iedereen gelden en van bovenaf worden opgelegd) en aandacht te besteden aan wensen en behoeften van individuele bokkers.

De vraag die rest is of andere sport- of diensverlenende organisaties iets kunnen leren van de bevindingen in deze casestudie. Een relativisering van de overdraagbaarheid van de resultaten van deze casestudie is op zijn plaats. Het gaat hier om een kleine overzichtelijke situatie waarbij directe aansturing van bokkers kan plaatsvinden. Een dominante leiding wordt geaccepteerd, omdat het past in de sector, maar belangrijker

nog is de combinatie met de mogelijke individuele aandacht in de op vrijwillige basis ontwikkelde relatie tussen bokser en trainer. Disciplineren is een centraal begrip in de bokswereld, dus deze manier van machtoefening is hier gebruikelijker dan bijvoorbeeld in een zwemvereniging. Verder staat presteren in deze vereniging centraal (kampioen worden, afvallen, goede conditie/lijf) waardoor het gemakkelijker wordt zich te onderwerpen aan de disciplinerende maatregelen. In een sportvereniging waar vriendschap en binding dominante normen van identificatie zijn, zal het moeilijker zijn om met disciplinerende technieken gedrag te sturen. Sportorganisaties, waarbij mensen participeren op vrijwillige basis (Gastelaars, 2006: 22) zijn ook niet goed te vergelijken met arbeidsorganisaties omdat ze andere kernwaarden hebben en anders georganiseerd zijn. De betekenissen die aan sport worden gegeven en de bijdrage die dit levert aan organisatieprocessen zijn uniek (Knoppers & Anthonissen, 2006: 7). Ondanks alle verschillen en bovenstaande relativering is er toch iets te leren van deze trainers en bokkers wat betreft management van diversiteit. In deze studie is te zien dat door expliciete sturing invloed is uit te oefenen op de lijnen waarlangs in- en uitgesloten wordt. Analyse en bewustwording van de samenhang tussen (onderhandelde dominante) doelstelling en normen van de organisatie met de hierbij relevante lijnen van diversiteit kan richting geven aan handelen met betrekking tot in- en uitsluiting. Leidinggevend kunnen daar, net als in deze case, een belangrijke rol in vervullen. Het maakt duidelijk wie erbij hoort (en waarom) en wat er gedeeld wordt. Dat maakt duidelijk welk gedrag verwacht en gewenst is. Deze casestudie laat ook zien dat deze expliciete regels gecombineerd worden met aandacht voor individuele doelen en betekenissen. De trainers zien het individu, met alle voor die context relevante eigenschappen, wensen en mogelijkheden. Er ontstaat een wederkerige relatie waarbij beide partijen overeenkomen dat ze binnen de vastgestelde kaders iets voor elkaar kunnen betekenen. Binnen de duidelijk geëxpliciteerde kaders kan dan ruimte ontstaan voor het individu met zijn/haar individuele betekenissen en ambities, en leidinggevend geven daarmee ruimte aan individuele diversiteit.

Noten

¹ Dit onderzoek maakt deel uit van het onderzoeksprogramma Sport: Passie, praktijk en profijt dat wordt gefinancierd door het ministerie van VWS en dat loopt van 2007 tot en met 2010. Het onderzoek wordt gecoördineerd door het W.J.H. Mulier Instituut en wordt uitgevoerd door onderzoekers van het instituut en gelieerde universiteiten (Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit van Amsterdam, Universiteit Utrecht en Universiteit van Tilburg).

² De naam Bokscub Gym is een fictieve naam

Literatuur

- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000).** *Doing Critical Management Research*. London: Sage.
- Anthonissen, A. & Dortants, M. (2005).** *Respect voor 'anders' zijn of 'anders' doen. Een studie naar identificaties van getalenteerde waterpoloërs*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Anthonissen, A. & Dortants, M. (2006a).** *Respect voor Discipline. Een studie naar identificaties van getalenteerde bokkers*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Anthonissen, A. & Dortants, M. (2006b).** *Sociale diversiteit en de roep om respect. Een studie naar identificaties van mannelijke sportbestuurders*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Claringbould, I. (2006).** *Vrouwen in zicht. Over de positie van vrouwen en mannen in sportbesturen*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Claringbould, I. (2008).** *Mind the gap. The layered reconstruction of gender in sport related organizations*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Doherty, A. & Chelladurai, P. (1999).** Managing cultural diversity in sport organizations: A theoretical perspective. *Journal of Sport Management* 13, 280-297.
- Elling, A. (2002).** 'Ze zijn er (niet) voor gebouwd'. *In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Esbroek, W. van & Engen, M. van (2008).** Management van diversiteit en rechtvaardigheid: op zoek naar een 'beste benadering'. *Tijdschrift voor HRM* 2, 63-87.
- Foucault, M. (1980).** 'Two lectures'. In C. Gordon (red). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1992-1977*. Harlow: Harvester.
- Foucault, M. (1983).** 'The subject and power'. In H. Dreyfus & P. Rabinow (red.) *Michel Foucault: beyond structuralism and Hermeneutics*. Chicago Ill.: University Press.
- Foucault, M. (1989).** *Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*. Groningen: Historische uitgeverij.
- Gastelaars, M. (2006).** *Excuses voor het ongemak. De vele gevolgen van klantgericht organiseren*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Glastra, F. (red.) (1999).** *Organisaties en diversiteit. Naar een contextuele benadering van intercultureel management*. Utrecht: Lemma.
- Janssens, M. & Zanoni, P. (2005).** Many diversities for many services: Theorizing diversity (management) in service companies. *Human Relations* (58) 311.
- Knoppers, A. (red.) (2000).** *The construction meaning in sport organizations: Management of diversity*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Knoppers, A. & Anthonissen, A. (red.) (2006).** *Making sense of diversity in organizing sport*. The Business of sports Vol. 2. Oxford: Meyer & Meyer Sport.
- Knoppers, A. & Verweel, P. (2006).** Introduction: What is going on? In A. Knoppers & A. Anthonissen (red.) *Making sense of diversity in organizing sport*. The Business of sports Vol. 2 (pp. 9-17). Oxford: Meyer & Meyer Sport.
- Markula, P. & Pringle, R. (2006).** *Foucault, sport and exercise. Power, knowledge and transforming the self*. London/New York: Routledge.
- Martin, J. (2002).** *Organizational culture. Mapping the terrain*. Thousand Oaks: Sage.
- Mills, S. (2003).** *Michel Foucault*. London: Routledge.
- Loo, van der H. & Reijen, W. (1990).** *Paradoxen van modernisering*. Muiderberg: Coutinho.
- Parker, M. (2000).** *Organizational culture and Identity*. London: Sage.

- Siebers, H., Verweel, P. & Ruijter, A. de (2002).** *Management van diversiteit in arbeidsorganisaties*. Utrecht: Lemma.
- Verweel, P. & Ruijter, A. de (2000).** Perspectives on organization and society. In A. Knoppers (red.) (2000). *The construction meaning in sport organizations: Management of diversity* (pp. 25-41). Maastricht: Shaker Publishing.
- Verweel, P. (2006).** Sense making in sport organizations. In A. Knoppers & A. Anthonissen (red.) *Making sense of diversity in organizing sport*. The Business of sports Vol 2 (pp. 18- 28). Oxford: Meyer & Meyer Sport.
- Wacquant, L. (1995).** The pugilistic point of view: How boxers think and feel about their trade. *Theory and Society* (24) 4, 489-535.

7 MEEDOEN IN PERSPECTIEF

7 MEEDOEN IN PERSPECTIEF

Remco Hoekman, Fons Kemper,
Madeleine Frelie en Koen Breedveld
(W.J.H. Mulier Instituut)

Samenvatting

Het beleidsprogramma *Meedoen* is gericht op het bevorderen van de sportdeelname van allochtonen in brede zin, bij voorkeur binnen de sportverenigingen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het bereik (aantal lidmaatschappen) en de betrokkenheid (in opvoedkundige en sociaal opzicht) van allochtonen bij verenigingen die participeren in het programma *Meedoen*. De ledentellingen laten zien dat er een groei is van allochtone leden bij de deelnemende sportverenigingen. Deze sportdeelname is overigens nog wel gekoppeld aan stereotype sportpatronen, waarnaast de sportsocialisatie van allochtone meisjes vooral via mannelijke familieleden lijkt te lopen. Culturele factoren zorgen er nog altijd voor dat allochtonen minder sporten dan autochtonen, die verenigingssport als een 'verplicht' onderdeel van de opvoeding zien. Niet alleen kennen allochtonen minder belang toe aan verenigingssport, ook weerhouden kledingvoorschriften en het spelen voor gemengd publiek allochtone meisjes van verenigingssport.

De opvoedkundige en sociale functies worden binnen de vereniging vormgegeven. Goede omgangsvormen zijn daarbij van groot belang, waarvoor vooral is geïnvesteerd in de kwantiteit en kwaliteit van het verenigingskader. Zowel autochtonen als allochtonen onderschrijven de opvoedkundige rol van de vereniging. Daarnaast vormt de sportvereniging een hechte gemeenschap, waarbij het gevoel van onderlinge verbondenheid sterk is. Deze verbondenheid en de contacten binnen de vereniging worden overigens niet doorgetrokken buiten de vereniging.

7.1 Achtergrond en aanleiding

De rijksoverheid zet al bijna een kwart eeuw in op het vergroten van de sportdeelname van allochtonen. In 1985 werd met de nota *Sport en minderheden* een start gemaakt door het toenmalige Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (Ministerie van WVC, 1985). De nota was vooral gericht op de integratie van minderheden in de sport. Het simpelweg deelnemen aan sport dus, ongeacht het verband of in welk gezelschap. Deze keuze voor integratie in de sport vertaalde zich in de sturing op 'samen' sporten en op de mogelijkheid tot 'apart' sporten. De beleidspartners vulden deze tweeledige visie van het ministerie verschillend in. Gemeenten richten zich voor een groot deel alleen op het samen sporten (Lagendijk & Van der Gugten, 1996). Vooral de projecten ter stimulering van sportdeelname van allochtonen die onderdeel waren van een bredere aanpak, bleken succesvol. In de jaren negentig was het beleid gericht op de integratie van allochtonen in bestaande organisaties en verenigingen. Maar de 'openstelling' van verenigingen vond weinig weerklank aan de basis. Het beleid resulteerde niet in de gewenste integratie van allochtonen in de verenigingssport. Lagendijk & Van der Gugten (1996) constateerden dat juist daardoor twee sportstromingen ontstonden: buurtsport en verenigingssport. De buurtsport als nieuw organisatorisch kader weet de aandacht van de allochtonen wel te trekken, waar deze groep bij de verenigingssport nog altijd ondervertegenwoordigd blijft.

In 2005 verscheen de nota *Tijd voor Sport* van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Ministerie van VWS, 2005). In deze nota ging de aandacht onder andere uit naar de multiculturele samenleving die Nederland kenmerkt. Met de pijler *Meedoen* van het sportbeleid wil het kabinet ondermeer bereiken dat alle groepen participeren in sport. In het programma *Meedoen alle jeugd door sport* (verder programma

In het programma Meedoen staat de rol van verenigingen juist centraal. Zij voeren de acties in het kader van het programma uit en beschikken in veel gevallen over een eigen budget daarvoor

Meedoen) wordt de nadruk gelegd op het bevorderen van de sportdeelname van allochtonen. Het streven is om ontmoeting, binding, opvoeding

en integratie van allochtone jeugd – en hun ouders – in en door sport te stimuleren. Het programma richt zich met name op de toeleiding van allochtone jeugd naar de sportverenigingen: zowel vanwege de kansen die het verenigingsverband biedt voor integratie als vanwege de achterstand in sportdeelname, die vooral tot uitdrukking komt in een lager percentage lidmaatschappen bij sportverenigingen van deze groepering.

Bij het programma *Meedoen* is ingezet op samenwerking tussen verenigingen¹ en buurten. Door via de bonden verenigingen te selecteren in de steden van het programma *Meedoen* (gebaseerd op het percentage allochtonen van de stadsbevolking) is getracht om ook het draagvlak voor de integratie van allochtonen te bewerkstelligen. Een groot struikelblok in eerdere beleidsprogramma's bleek immers de medewerking van verenigingen, die geen rol voor henzelf zagen weggelegd op dit terrein. In het programma *Meedoen* staat de rol van verenigingen juist centraal. Zij voeren de acties in het kader van het programma uit en beschikken in veel gevallen over een eigen budget daarvoor. De doelstellingen zijn geformuleerd in termen van vergroting van de deelname van jeugdigen bij de betrokken verenigingen en clubs. De aandacht is vooral gericht op de georganiseerde verbanden. De al dan niet vermeende opvoedkundige en integrerende waarden van een sportvereniging spelen een belangrijke rol in deze focus op de verenigingssport.

In dit artikel bezien wij de rol van de vereniging voor de sociale integratie. Dat gebeurt aan de hand van gegevens die verzameld zijn binnen het programma *Meedoen*. Naast de 'harde' lidmaatschapscijfers hebben we oog voor de opvoedkundige en sociale functie van de sportvereniging. In hoeverre weet de vereniging

zich als een socialisatie-instrument te ontpoppen? We gaan in op de knelpunten die zijn verbonden aan de verenigingssport maar ook op de kansen die er voor de verenigingen liggen.

7.2 Theoretische perspectieven

Sportdeelname en de rol van de vereniging bij de sociale integratie is veelvuldig onderwerp van onderzoek. Hierbij wordt vaak gerefereerd aan de algemene maatschappelijke waarde van sport. Sport is volgens zeggen goed voor velerlei zaken, zoals gezondheid, normen en waarden, sociale contacten en ook integratie. Vooral wanneer de beoefening plaatsvindt in verenigingsverband. Sportdeelname is geworden tot een sociale norm waar iedereen aan zou moeten voldoen. In deze paragraaf laten we een aantal van deze onderzoeken de revue passeren om de bevindingen uit het programma *Meedoen* in een theoretisch perspectief te kunnen plaatsen.

Een belangrijk startpunt voor het programma *Meedoen*, alsook de meeste onderzoeken naar sociale integratie, is de lagere sportdeelname van allochtonen in vergelijking met autochtonen (Breedveld & Van den Broek, 2008). Binnen de groep allochtonen zijn daarnaast in tegenstelling tot de autochtonen duidelijke verschillen naar sekse. Allochtone jongens en mannen sporten meer dan allochtone meisjes en vrouwen. Dit verschil is voor de allochtone meisjes en vrouwen groter wanneer meer specifiek naar het sporten in verenigingsverband wordt gekeken.

Om deze verschillen in sportdeelname op te lossen, is het van belang dat vooral de allochtone jeugd in aanraking komt met sport en in het bijzonder de verenigingssport. Zonder een ervaring met (verenigings)sport is de stap om lid te worden van een vereniging groter. Tangen (2004) verwijst naar '*embedded expectations*' die voortkomen uit eerdere ervaringen in het leven. Ouders spelen hierbij een belangrijke rol. Kinderen van ouders die zelf sporten, of hun kinderen in aanraking laten komen met sport, zijn eerder geneigd om te gaan sporten (Elling, 2007a; Hoekman, 2009). Een 'goed voorbeeld' doet volgen.

Voor de allochtonen is het niet zo vanzelfsprekend dat sporten in verenigingsverband plaatsvindt. (Kamphuis & Van den Dool, 2008; Breedveld, 2006; Hoekman, 2009). Bij de autochtone jeugd is het sporten in verenigingsverband een haast vanzelfsprekend onderdeel van de opvoeding. Als je gaat sporten dan doe je dat bij een vereniging. De sportdeelname van allochtonen vindt voor een beperkter deel in verenigingsverband plaats dan bij autochtonen het geval is. Zij zijn vaker dan autochtonen actief in de openbare ruimte in wijken en buurten (Breedveld, 2006; Hoekman, 2009). Niettemin zijn er allochtone sportverenigingen, waar allochtonen op die wijze deelnemen aan de typisch Nederlandse sportcontext. Weliswaar zijn deze verenigingen vooral ontstaan voor de sportbeoefening van allochtone volwassenen en maar beperkt toegankelijk voor de allochtone jeugd.

Deze actieve rol van allochtone volwassenen in een verenigingcontext om hun eigen sportdeelname mogelijk te maken, is zeker geen slechte ontwikkeling. Eerder werd al gerefereerd aan de positieve uitwerking van sportdeelname van ouders op de sportdeelname van de kinderen, maar daarnaast is de bekendheid met de verenigingsstructuur ook van belang. Kinderen in verenigingsverband laten sporten vraagt namelijk ook wat van de ouders. Al is het alleen maar omdat het kind gebracht en gehaald moet worden, een verenigingslidmaatschap niet gratis is en er bij voorkeur nog vrijwilligerswerk moet worden verricht. Een ouder moet dit er wel voor over hebben. Elling (2007b) geeft aan dat men zich wel moet afvragen in hoeverre jongeren ergens wel of juist niet bij *willen*, *mogen* en/of *kunnen* horen. *Mogen* allochtone kinderen van hun

ouders niet deelnemen in verenigingsverband omdat het bijvoorbeeld te duur is of *willen* de kinderen zelf liever de vrijheid van het sporten in de openbare ruimte? Niet in alle culturen is de verenigingscultuur even vanzelfsprekend. Waarom een duur lidmaatschap bij een sportvereniging terwijl op het plein elke dag gratis gevoetbald kan worden? Allochtone ouders en autochtone ouders hebben als gevolg van de eigen ervaringen een ander beeld bij sportbeoefening. De autochtone ouders zijn opgegroeid met de verenigingscultuur en willen dit hun kind ook meegeven. Voor allochtone ouders gaat dit niet op. Voor hen was sport veelal gekoppeld aan onderwijs of iets dat op straat werd gedaan. Naast financiële drempels voor lidmaatschap zijn er ook culturele drempels te slechten om het lidmaatschap van allochtone kinderen bij sportverenigingen te vergroten. In de literatuur wordt maar beperkt ingegaan op de invloed van allochtone ouders op de sportdeelname van allochtone kinderen.

Wel is in de literatuur veel aandacht voor het belang van sporten en het verbindende karakter van verenigingssport. Dit wordt onder andere door Putnam (2000) onder woorden gebracht in zijn boek *Bowling Alone*. Bij sport is volgens Putnam sprake van *bonding* en *bridging*. Sport helpt niet alleen om de binding binnen homogene groepen te verbeteren (*bonding*), maar ook om bruggen te slaan tussen maatschappelijke groepen (*bridging*). Hiermee refereert Putnam aan de functie van '*strong ties*', de sterke banden tussen een homogene groep mensen, en '*weak ties*', de zwakke banden tussen een heterogene groep mensen, van Granovetter (1973). Granovetter hecht overigens vooral waarde aan de zogenaamde *weak ties*. De *weak ties*, die refereren aan kennissen en losse contacten, zijn volgens hem waardevol voor mensen om hun positie in de maatschappij te verbeteren. Burt (2001) is echter van mening dat losse contacten weliswaar gebruikt kunnen worden om nieuwe kennis te vergaren, maar dat sterke banden mensen helpen om hier ook echt gebruik van te maken. Sport, vooral in verenigingsverband, kan een belangrijke rol spelen bij het vergroten van de *strong ties* en *weak ties* en lijkt daarmee per definitie van maatschappelijke waarde.

Critici stellen echter dat sport zich kenmerkt door een 'wij-' en 'zij-' cultuur, waarbij insluiten leidt tot uitsluiten (Bourdieu, 1979). Bourdieu geeft in zijn *distinction* theorie aan dat sportverenigingen gezien hun karakter van zelfgekozen verband eerder uitsluiten dan insluiten. Van der Meulen (2007 en H. 8 in deze bundel) spreekt van drie mogelijke invalshoeken om naar sportverenigingen te kijken. De eerste invalshoek sluit aan bij de ideeën van Putnam (2000), waarbij sportverenigingen vooral 'verbinden'. De tweede invalshoek gaat uit van de sportvereniging als 'verdeler' van groepen. Deze invalshoek kent in Bourdieu (1979) met zijn *distinction* theorie een belangrijke vertegenwoordiger. Een derde invalshoek omzeilt de vraag naar de beide effecten en ziet de sportvereniging als een organisatorisch kader waarin mensen vooral 'tijd verdrijven'.

Het programma *Meedoen* heeft zijn basis in de invalshoek van Putnam, waar de sportvereniging als verbinder fungeert. *Meedoen* is ontwikkeld om de specifieke kenmerken van sport te benutten om de participatie in de maatschappij van allochtone jeugd te bevorderen. De nadruk ligt hierbij, naast participeren, op 'integreren' en 'opvoeden'. Het is echter de vraag in hoeverre deze doelstellingen in werkelijkheid door sportverenigingen kunnen worden gerealiseerd. Het is daarom beleidsmatig en wetenschappelijk interessant om te bezien in hoeverre contacten met andere groepen tot stand komen, zich uitstrekken buiten de vereniging en of deze bijdragen aan onderling begrip, respect en vertrouwen en bredere maatschappelijke participatie.

Een ander punt van aandacht zijn de stereotype sportbeelden. Negen bonden participeren in het programma *Meedoen*. Bonden met een verschillend imago en een verschillende aantrekkingskracht op bepaalde bevolkingsgroepen. Voor een aantal bonden zal het relatief eenvoudig zijn om niet-westerse allochtonen naar zich toe te trekken vanwege de aantrekkingskracht die zij hebben op niet-westerse allochtonen. Zo profiteren

voetbal en vechtsporten van de fysieke kracht en onderlinge strijd gekoppeld aan mannelijke kameraadschap, die kenmerkend zijn voor deze sporten en belangrijke aspecten zijn in het leven van lagere sociale klassen en etnische minderheden (Elling, 2007b). Traditionele sociaal normatieve beeldvorming speelt ook een rol (Elling & Knoppers, 2005). Niet-westerse allochtonen zetten eerder een stap naar sporten met een gekleurd imago, zoals voetbal, basketbal, vechtsporten en honk- en softbal. Deze beeldvorming wordt onder andere beïnvloed door de prestaties van topsporters met een vergelijkbare etnische achtergrond, die de functie van rolmodel kunnen vervullen. Door de sociaalnormatieve beeldvorming overheerst het idee dat ze bij andere sporten (zoals gymnastiek, zwemmen en korfbal) minder welkom zijn. Elling (2007b) wijst in dit kader ook op de interactie tussen etnische en seksspecifieke beeldvorming en sportkeuzes. Vooral de relatief hoge participatie van allochtone meisjes aan traditionele mannensporten als voetbal en vechtsporten springt in het oog. De sportsocialisatie van allochtone meiden lijkt vooral te lopen via mannelijke familieleden, 'witte' (lagere klasse) meisjessporten als turnen, korfbal en handbal worden zelden gekozen.

7.3 Onderzoekopzet

Om zicht te krijgen op de sportparticipatie van de allochtone jeugd in sportverenigingen bij de deelnemende bonden en de verschillen tussen deze sportbonden, zijn kwantitatieve metingen uitgevoerd. De sportbonden hebben door middel van ledentellingen het aantal (allochtone en autochtone) jeugdleden in 2007 en in 2008 inzichtelijk gemaakt.² Daarnaast is een verdiepingsstudie gehouden bij 44 deelnemende verenigingen, die gericht is op het vaststellen van de mate waarin de betrokken verenigingen erin slagen zich (meer) open te stellen voor allochtonen. De verdiepingsstudie gaat nader in op het integratie- en opvoedingsproces dat binnen de verenigingen zelf plaatsvindt. Daarmee zorgt de verdiepingsstudie voor een belangrijke aanvulling op de ledentellingen waarin alleen (kale) cijfers beschikbaar komen over de ontwikkeling van de sportdeelname en het percentage allochtone jeugd dat lid is van een sportvereniging.

Voor de verdiepingsstudie is gebruik gemaakt van vragenlijsten en interviews.³ De vragenlijsten zijn afgenomen bij bestuursleden, de contactpersoon voor het *Meedoen* project, coaches of trainers, allochtone en autochtone leden en hun ouders. Alle vragenlijsten bevatten een algemeen blok met vragen over de kenmerken van die persoon, betrokkenheid bij de club, contacten bij de club, oordeel over het integratieproces en over de opvoedkundige waarde van het sporten bij de club. De aanvullende interviews hebben bij twintig verenigingen plaatsgevonden. In deze interviews kunnen mensen in hun eigen woorden de situatie bij de vereniging beschrijven en met eigen voorbeelden de situatie en hun gevoelens daarover illustreren. Bij de aanvullende interviews, aan de hand van een topic lijst, zijn dezelfde personen betrokken die de vragenlijst hebben ingevuld. Hierbij is groepsgewijs te werk gegaan, waarbij allochtone en autochtone jeugdleden apart in groepsverband zijn geïnterviewd. Ditzelfde gold voor de ouders van de jongere allochtone en autochtone jeugdleden (6-12 jaar). Met het kader van de vereniging (bestuurslid, contactpersoon van programma *Meedoen*) is ook een groepsinterview gehouden.

7.4 Resultaten *Meedoen*

Het programma *Meedoen* kende een ongelijke start. De samenwerkende elf gemeenten en negen bonden hebben op verschillende momenten verenigingen benaderd om deel te nemen aan het project. Dat proces heeft zich gespreid over een periode van anderhalf jaar. Hierdoor is ten tijde van het onderzoek een deel van de verenigingen al in volle gang met het project, terwijl andere verenigingen zich nog in de opstartfase bevinden (Breedveld et al., 2008; Breedveld et al., 2007). Dit maakt het weliswaar lastig om een zuivere vergelijking tussen de bonden te maken, maar biedt wel mogelijkheden om opstartproblemen en continuïteitsvraagstukken in het onderzoek te betrekken.

In het resultaatendeel van dit hoofdstuk beschrijven we de eerste bevindingen van het onderzoek naar het *Meedoen* programma. We trappen af met een overzicht van de beleidsuitgangspunten van de bonden en de uitvoeringsprogramma's van verenigingen. Daarna bespreken we de resultaten van de kwantitatieve ledentellingen en de kwalitatieve verdiepingsstudie.

7.4.1 Beleid bonden en verenigingen

Een analyse van de projectplannen laat zien dat een grote diversiteit aan activiteiten ontplooid is en gaat worden in de komende jaren. Bondsplannen zijn hierbij sturend. In de projectplannen van de bonden zijn vier thema's te onderscheiden die in meer of mindere mate aan bod komen:

- Kennismakingsactiviteiten op school en in de buurt, gebruik van rolmodellen en publiciteit;
- Verenigingsondersteuning, kaderopleidingen en planvorming;
- Flexibele (*light*) lidmaatschappen / beperkte kosten lidmaatschap (jeugdsportfonds);
- Betrokkenheid (allochtone) ouders en vrijwilligersinzet.

Bij de uitwerking van deze vier thema's is duidelijk aangegeven, dat de te ontplooiende activiteiten niet alleen voor allochtonen zijn. Veel verenigingen en bonden willen het stigma 'allochtonenproject' vermijden. Zij richten zich op 'iedereen', en willen hierin geen onderscheid tussen allochtone jeugd en autochtone jeugd maken. Bij de selectie van de wervingsgebieden wordt door gemeenten en verenigingen wel gekozen voor

buurten en scholen waar sprake is van een meer dan gemiddeld percentage allochtonen. Een nadrukkelijk onderscheid in westerse en niet-westerse allochtonen wordt niet gemaakt. Ondanks het feit dat verenigingen zich op iedereen richten, streven ze wel na dat de activiteiten meer aantrekkingskracht hebben op allochtonen. Zo werken veel verenigingen met allochtone topsporters als rolmodel, die de aantrekkingskracht van de sport voor de doelgroep moet vergroten. Verder houden ze rekening met culturele verschillen, doen ze extra pogingen om ouders te betrekken bij het project en stemmen ze het sportaanbod af op de doelgroep. Verenigingen geven hierbij aan dat ze absoluut niet voornemens zijn om te gaan 'pamperen'. Niemand krijgt een voorkeursbehandeling.

De verenigingen onderschrijven duidelijk de participatiedoelstelling – het echte meedoen – voor de allochtone jeugd. Enerzijds vanwege de sociaal-maatschappelijke verantwoordelijkheid die ze willen nemen. 'Onze vereniging vormt echt geen afspiegeling van de buurt' en 'Hier kunnen wij de jeugd regels leren en laten zien waar de grenzen liggen', zijn uitspraken die door bestuurders en trainers in dit verband zijn gedaan. Anderzijds zijn nieuwe jeugdeden voor de toekomst van iedere vereniging van belang. Voor verenigingen is ledenwerving en –behoud nog altijd het belangrijkste knelpunt, op de voet gevolgd door kader/vrijwilligers (Kalmthout et al., 2009). Dus geldt: 'ieder lid is er één'. Veel verenigingen willen daarom, naast de aandacht voor ledengroei bij de allochtone jeugd, ook een verbreding van de werving naar Nederlandse jeugd open houden ('sport is er voor iedereen').

Voor het werven zetten verenigingen in op clinics, demo's, try-outs en open dagen in de buurten en wijken. Daarnaast worden de pijlen op de scholen gericht. Hier worden de kennismakingsactiviteiten van de verenigingen aangeduid als: introductielessen, sport op school, naschoolse sport enz. De grondgedachte is steeds gelijk: laagdrempelige activiteiten aanbieden die de aantrekkelijke kanten van de sport laten zien. Je

Als het bijvoorbeeld gaat om het betrekken van allochtone meisjes bij sport, geven verenigingen aan dat de (basis)school de beste partner voor de vereniging is. De school biedt een beschermde en veilige omgeving

ziet duidelijk dat verenigingen zich daarbij bewust zijn van mogelijke culturele en financiële drempels, die ook in onderzoeken vaak worden gesignaleerd (Elling, 2007b;

Jehoel-Gijsbers, 2009). Als het bijvoorbeeld gaat om het betrekken van allochtone meisjes bij sport, geven verenigingen aan dat de (basis)school de beste partner voor de vereniging is. De school biedt een beschermde en veilige omgeving. Er is nog geen uitgesproken onderscheid in de benadering van jongens en meisjes, en kledingvoorschriften zijn vaak nog niet aan de orde. In het voortgezet onderwijs verandert dat snel en zijn de kansen vaak al gekeerd. Veel verenigingen zien bij allochtone meisjes een uitval omstreeks het twaalfde jaar. Bij zwemmen, dansen en gymnastiek wordt dit het vaakst gemeld.

Hoog op de agenda bij bonden en verenigingen staat ook dat er een voldoende en kwalitatief goed opgeleid kader voor de nieuwe leden beschikbaar moet zijn. Een realistisch streven, als bedacht wordt dat 40 procent van de verenigingen in de verdiepingsstudie meldt dat zij niet over voldoende vrijwilligers beschikken. Sommige bonden hebben speciaal voor het programma *Meedoen* cursussen of cursusmodules ontwikkeld die aangeboden worden aan verenigingen om bestaand of nieuw kader op dit punt bij te scholen.

De mogelijkheid om zelf kader te kunnen werven en aanstellen is voor verenigingen ook een motief geweest voor deelname. 'Wij konden ouders van allochtone kinderen een jurycursus laten volgen en ze zo een plek in onze vereniging geven. Zonder dit project was dit niet mogelijk geweest.' (bestuurslid vereniging).

Verenigingen achten kwaliteit van belang om de nieuwe allochtone leden op een goede manier op te vangen en de leden te behouden voor de vereniging. Daarnaast wordt in het programma *Meedoen* van het kader verwacht dat ze een opvoedkundige rol vervullen en normen en waarden overbrengen die de integratie binnen de vereniging bevordert. Onder meedoen wordt namelijk niet enkel verwezen naar het praktische meedoen aan sport, meedoen heeft ook een integratieve betekenis.

7.4.2 Kwantitatieve monitoring – bereik van *Meedoen*

Het programma *Meedoen* kent een uitgebreide monitoring. Zo houden bonden en verenigingen de ledenaantallen nauwgezet bij en verstrekken deze, met een onderscheid naar etniciteit, voor monitordoeleinden. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de resultaten van de ledentellingen uit 2007 en 2008 (Frelie & Breedveld, 2008).

Tabel 1
Aantal extra leden bij bonden en *Meedoen*-clubs tot 23 jaar, naar etniciteit en geslacht (2007-2008)

Bonden		Totaal		Autochtoon		Niet-westers allochtoon		Niet-westers allochtone meisjes	
		extra leden*	Gemiddeld per club	extra leden	Gemiddeld per club	extra leden	Gemiddeld per club	extra leden	Gemiddeld per club
JBN	25	634	25	333	13	324	13	72	3
Atlet.	20	-10	-1	-128	-6	108	5	47	2
KNBSB	10	175	18	-54	-5	233	23	68	7
KNGU	26	1006	39	670	26	336	13	239	9
KNKF	100	3062	31	729	7	2174	22	911	9
KNKV	20	-53	-3	-111	-6	64	3	44	2
KNVB	272	6046	22	3723	14	2323	9	224	1
KNZB	33	905	27	766	23	65	2	36	1
NBB	31	151	5	9	0	137	4	42	1
Totaal	537	11916	22	5937	11	5764	11	1683	3

Leeswijzer: JBN heeft 25 Meedoen clubs. Er zijn totaal 634 nieuwe leden bijgekomen, per club zijn dat er gemiddeld 25. De judobond heeft 333 extra autochtone leden, per club gemiddeld 13 leden, idem voor niet-westerse allochtone leden en niet-westerse allochtone meisjes.

* De categorieën westerse allochtonen en 'onbekend' zijn niet vermeld in de tabel. Hierdoor tellen de aantallen extra autochtone en extra niet-westerse allochtone leden niet exact op tot het totaal aantal extra leden.

Het programma *Meedoen* heeft in haar eerste jaren een goede start gemaakt. Uit de tellingen bij de bonden is gebleken dat alle bonden er in zijn geslaagd om meer niet-westerse allochtone leden aan te trekken. De meeste nieuwe niet-westerse allochtone leden hebben zich aangemeld bij de KNVB, KNKF, KNGU en JBN. Het gemiddelde aantal nieuwe niet-westerse allochtone leden per club is bij de KNBSB en KNKF het hoogst. Op basis van de stereotype sportbeelden is vooral de stijging bij de KNGU opmerkelijk. De overige bonden vertegenwoordigen de reeds gekleurde sporttakken, waar allochtonen zich al meer welkom voelden. Gymnastiek en turnen konden nog niet op veel belangstelling rekenen en hebben, waarschijnlijk door het 'meisjesimago', vooral allochtone meisjes als lid aangemeld gekregen. De stijging van de KNGU is hiermee veel opmerkelijker en waardevoller dan die van de KNVB of KNKF, omdat het wijst op een wijziging in de beeldvorming en het imago van een sporttak. De sportsocialisatie van allochtone meisjes lijkt uitgezonderd op de deelname aan turnen en gymnastiek nog altijd met name te verlopen via de mannelijke familieleden,

getuige de toestroom van allochtone meisjes bij de gekleurde 'mannelijke' sporten voetbal en vecht- en verdedigingsporten.

Bij de bonden die meedoen aan het programma is het aantal niet-westerse allochtone leden met 26 procent gestegen. Het aantal autochtone leden is bij deze bonden met 10 procent gestegen. Hiermee is het percentage niet-westerse allochtonen in het ledenbestand bij deze verenigingen toegenomen.

De vraag blijft natuurlijk of dit een groei is die uitsluitend is toe te schrijven aan het programma en de inspanningen van betrokken bonden, verenigingen en gemeenten. Het kan ook een autonome groei betreffen. Om te bezien in hoeverre een autonome groei in deze periode bij de betreffende verenigingen te verwachten was, is gebruik gemaakt van de ledentalstatistieken van NOC*NSF. Het betreft overigens een indicatieve vergelijking omdat de meetmomenten niet precies samenvallen en de onderzoekspopulaties afwijken.

Tabel 2 Landelijke ledengroei ¹ en ledengroei ² tot 23 jaar bij <i>Meedoen clubs</i> , naar geslacht (in procenten)						
Bonden	landelijke ledengroei			ledengroei <i>Meedoen clubs</i>		
	m	v	t	m	v	t
JBN	1	4	1	21	30	23
Atletiekunie	6	8	7	-1	0	0
KNBSB	-4	-8	-5	31	12	26
KNGU	2	4	4	16	14	14
KNKV	-1	4	2	-2	-2	-2
KNVB	5	22	7	12	26	13
KNZB	-5	-5	-5	10	12	11
NBB	-12	-11	-12	4	5	5
1 Landelijke cijfers van NOC NSF in de periode tussen 2006 en 2007 van jongeren tot 18 jaar.						
2 Cijfers van Meedoen clubs in de periode tussen 2007 en 2008 van jongeren tot 23 jaar.						

De verenigingen die participeren in het project hebben meer leden gekregen, waarbij vooral het allochtone deel in omvang is toegenomen. Het project lijkt hiermee, vanuit participatie-oogpunt, een succesvolle start te kennen.

7.4.3 Kwalitatieve monitoring – functies van *Meedoen*⁴

Participeren alleen is niet genoeg. Het deelnemen is een voorwaarde om andere, verder gelegen doelen te kunnen realiseren. Dat geldt zonder meer voor integratie en opvoeden. Deze laatste doelstellingen vormen de voornaamste reden om veel belang te hechten aan het sporten in verenigingsverband. We willen ook zicht hebben op de mate waarin verenigingen de toegeschreven opvoedkundige en sociale functies hebben weten waar te maken. Hoe zijn verenigingen omgegaan met de nieuwe leden en hoe verhouden leden zich onderling tot elkaar?

Deze vraag is onderzocht in de verdiepingsstudie bij 44 verenigingen. Voor de interpretatie van de resultaten uit de verdiepingsstudie is het goed om te weten dat we niet te maken hebben met een groep verenigingen die een doorsnee vormen van de betrokken bonden. Veel verenigingen uit het programma *Meedoen* zijn geselecteerd op basis van reputatie. Daarmee vormen zij een voorhoede, in de zin dat zij overwegend

beschikken over voldoende bestuurlijke kracht en zich interesseren voor en ervaring hebben met deze thematiek.

Integratie binnen de vereniging

De integratie binnen de vereniging wordt beschreven aan de hand van een aantal kenmerken over de sfeer, omgang, normen en waarden binnen de vereniging en betrokkenheid bij de vereniging.

Omgang

De omgang tussen allochtonen en autochtonen binnen een sportvereniging wordt van grote waarde geacht voor integratie en wederzijds begrip (Ministerie van VWS, 2006; Duyvendak et al., 1998). Het grootste deel van de leden en ouders voelt zich thuis bij de vereniging (tabel 3). Dat is bemoedigend. Weliswaar lijken de autochtone leden zich gemiddeld genomen iets meer thuis te voelen bij de vereniging dan allochtone leden (respectievelijk 94% en 87%). Dit geldt tevens voor de ouders van de autochtone leden in vergelijking met de ouders van allochtone leden (respectievelijk 88% en 77%). Niettemin voelen ook de meeste allochtone leden en ouders zich thuis bij de eigen vereniging.

Tabel 3	
Leden en ouders die zich thuis voelen bij de vereniging naar etniciteit (in percentages)	
	(helemaal) mee eens
Leden	91
Allochtoon	87
Autochtoon	94
Ouders	83
Allochtoon	77
Autochtoon	88

Het feit dat zowel allochtonen als autochtonen zich in hoge mate thuis voelen bij de vereniging, schept de verwachting dat er sprake is van een prettige omgang binnen de vereniging. Wanneer een schaal wordt gemaakt van verschillende stellingen over thuis voelen en omgangsvormen blijkt dit ook het geval te zijn. De volgende items vormen samen een betrouwbare schaal voor 'prettige omgangsvormen':

- In deze club gaan mensen op een prettige manier met elkaar om;
- ik voel me thuis bij de club;
- in de club is geen verschil in omgang met allochtone en autochtone sporters;
- er wordt rekening gehouden met de wensen en gewoonten van alle leden;
- als er in de club wordt gediscrimineerd, wordt er onmiddellijk iets van gezegd.

Zowel kader als leden en ouders zijn tevreden tot zeer tevreden over de omgangsvormen in de club. Wel valt op dat de ouders wat kritischer zijn dan de leden en het kader, en significant lager scoren. Ouders kijken op een andere manier tegen de vereniging aan dan de leden en het kader, die beiden middenin het verenigingsleven staan. De ouders zijn meer de kritische buitenwacht. Niettemin zijn ook de ouders tevreden tot zeer tevreden over de omgangsvormen.

De allochtonen en autochtonen laten geen verschillen zien in de ervaren omgangsvormen. Er is dan ook geen reden om aan te nemen dat de omgang binnen de vereniging, ook tussen allochtonen en autochtonen, problemen oplevert. Dit resultaat is in lijn met de indruk die verkregen is uit de interviews. Tijdens de

interviews werd duidelijk dat iedereen gelijk wordt behandeld en dat men rekening houdt met elkaar. De leden en de ouders waarderen dit bijzonder. Een allochtone ouder zei hierover het volgende: 'Dat ze de moeite nemen de mensen zo goed mogelijk te helpen en te respecteren, dat is het fijne van deze vereniging. (...) Hier voel ik me thuis.' Opmerkelijk is wel dat de ouders en de leden die positieve kenmerken vaak alleen toedichten aan de vereniging waar zij bijhoren. Ze wekken vaak de indruk dat het bij andere verenigingen niet zo goed gaat als bij hun eigen vereniging.

Gebruiken

Binnen de onderzochte verenigingen valt te constateren dat een aantal gebruiken van allochtonen al 'ingeburgerd' is. Nagenoeg alle verenigingen hebben aangegeven rekening te houden met de ramadan. Trainingstijden worden erop aangepast of er wordt in de trainingsinhoud rekening mee gehouden. Een bestuurslid van een vereniging beschrijft dit als volgt: 'De leden die aan de ramadan doen, gaan uit de trainingsgroep om even wat te eten en komen dan weer terug. (...) In de vereniging is dat gewoon geworden. Niemand kijkt er van op. Het hoort er gewoon bij. Zonder dat ook maar iemand hier op reageert.'

Een ander ingeburgerd gebruik is het douchen met onderbroek. Hier werd jaren geleden verbaasd tegen aan gekeken. Maar tegenwoordig niet meer. Sterker nog, in een aantal verenigingen wordt gemeld dat tegenwoordig ook de autochtonen met onderbroek aan onder de douche gaan. Wanneer gebruiken van niet-westerse allochtonen niet worden geaccepteerd, is dit veelal gerelateerd aan de spelregels van de sport. Zo zijn hoofddoeken om veiligheidsredenen bij judo en andere vecht- en verdedigingssporten niet toegestaan. Bij jurysporten als turnen en dans levert het dragen van afwijkende kleding bij een teamoptreden van een turngroep of dansgroep een lagere juryscore op, waardoor dit nooit als een mogelijkheid wordt gezien. De uitval van allochtone meisjes rond het 12e of 13e levensjaar doet zich dan ook, naast het zwemmen, vooral bij deze sporten voor.

In het kantineassortiment wordt als het om warme snacks gaat beperkt rekening gehouden met gebruiken en wensen van allochtone leden. Bestuurders geven hierbij vaak aan dat er een kaassoufflé wordt aangeboden en dat als er om gevraagd wordt men '(...) best het plakje ham voor hen uit de tosti [wil] halen' (autochtoon bestuurslid). De inrichting van de kantine is en blijft nog steeds traditioneel. De Nederlandse knusheid viert hier hoogtij.

Contacten

Het feit dat er binnen de verenigingen sprake is van prettige omgangsvormen, wil niet per definitie betekenen dat er ook sprake is van verdergaand of intensief contact met andere leden (*bridging*). Men kan bijvoorbeeld prettig met elkaar samenspelen in één team, maar niet na afloop van de wedstrijd deze samen nabespreken in de kantine en elkaar ook buiten de vereniging zien.

Vastgesteld is dat er sprake is van veel contact tussen allochtone en autochtone leden binnen de vereniging. Waar het gaat om de leden van 6-12 jaar geven de ouders aan dat huidskleur of afkomst totaal geen rol speelt in de contacten van hun kinderen met andere kinderen binnen de vereniging. 'Kinderen kijken niet naar huidskleur of afkomst. Het gaat erom of mijn kind er fijn mee kan spelen. Ze zitten ook samen in de klas en wonen bij elkaar in de buurt. Ze zijn niet anders gewend' (autochtone ouder).

Bij de leden van 13-23 jaar is het algemene beeld ook positief. Er is sprake van onderling contact en integratie wordt niet als een probleem ervaren. Wel geeft een aantal autochtone leden aan dat allochtonen leden zich

niet altijd houden aan de (ongeschreven) regels. Zij melden zich niet af, komen na de wedstrijden niet in de kantine, hebben minder betrokken ouders, of ouders die minder vaak rijden.

De resultaten doen vermoeden dat er weinig reden is tot zorg waar het aantal contacten tussen allochtonen en autochtonen betreft. Er ontstaan zagezegd veel waardevolle *weak ties* (Granovetter, 1973) binnen sportverenigingen. Niettemin blijkt uit de interviews dat de contacten met een andere etniciteit beperkt blijven tot binnen het verenigingsleven. In de overige vrije tijd wordt over het algemeen toch de voorkeur gegeven aan omgang met leeftijdsgenoten van de eigen etniciteit. De vriendengroep waar men onderdeel van uitmaakt, heeft vaak, deels als gevolg van de schoolsituatie en wijk waar men woonachtig is, een minder gekleurd karakter. 'In de vereniging zijn wel veel allochtonen, maar die zie ik naast de vereniging weinig. Ik ga vooral om met vrienden van school. Op mijn school zit geen één allochtoon, dus ik ga daar alleen om met Nederlanders' (autochtoon lid). Voor een allochtoon jeugdlid geldt het tegenovergestelde. 'Ik ga eigenlijk alleen met Mohammed buiten de vereniging om. De andere teamleden zie ik alleen op de club. Wij zitten ook bij elkaar op school, de rest niet.'

Dat het contact buiten de vereniging, zeker bij de groep 13-23 jarigen, beperkt blijft, heeft niet alleen te maken met de wijk waar men woont of de school waar men op zit. Het heeft ook met de cultuur te maken. Een autochtoon lid weet dit treffend te verwoorden. 'In de klas gaat het heel goed, maar buiten de klas trekken de Turkse meiden naar elkaar toe. Dat komt door de gebruiken die zij hebben. (...) Ik kan begrijpen dat het voor haar lastig is om dat allemaal aan Nederlanders uit te leggen.'

Op basis van de relatie tussen allochtonen en autochtonen binnen de vereniging kan geconcludeerd worden dat de integratie, in de zin van contacten opdoen, op verenigingsniveau goed verloopt. In verschillende interviews is aangegeven, dat men veel heeft geleerd van andere culturen. Hierbij dient overigens wel een kanttekening te worden geplaatst, aangezien we te maken hebben met verenigingen die een voorhoedepositie innemen. De verenigingen in de verdiepingsstudie hebben waarschijnlijk op dit terrein al enige, meestal positieve, ervaring opgedaan. Opmerkelijk is wel dat een deel van de autochtonen aangeeft dat alleen de 'goede' allochtonen lid zijn. 'Deze allochtonen zijn goed geïntegreerd en zijn niet anders dan de autochtonen. De allochtonen die je op straat ziet hangen, zijn gewoon anders' (autochtoon jeugdlid).

Betrokkenheid bij vereniging

Ouders van jonge autochtone leden (6-12 jaar) doen vaker vrijwilligerswerk dan de ouders van jonge allochtone leden (6-12 jaar). Dit resultaat is in de lijn der verwachting (tabel 4). Uit landelijk onderzoek is bekend dat 11 procent van de autochtonen sportvrijwilligerswerk verricht en 6 procent van de niet-westerse allochtonen (Goossens et al., 2008). Het is natuurlijk ook niet voor niets dat veel projecten aandacht besteden aan het versterken van de ouderbetrokkenheid onder de allochtone ouders.

Tabel 4
Vrijwilligerswerk van ouders en leden, naar etniciteit (in percentages)

	Ouders	Leden
Totaal	37	39
Etniciteit		
Allochtoon	28	28
Autochtoon	45	46

Ook voor de leden geldt dat autochtonen meer vrijwilligerswerk verrichten dan allochtonen. Niettemin verricht 28 procent van de allochtone leden die zijn bevraagd vrijwilligerswerk. Bij de autochtone leden verricht bijna de helft vrijwilligerswerk (46%). Een oorzaak voor de lagere deelname aan vrijwilligerswerk bij allochtonen is mogelijk gelegen in de financiële positie (werken op zaterdag) en de onbekendheid met de verenigingscultuur in Nederland. Niet alle allochtonen zijn immers bekend met de verenigingssituatie als ze zich in Nederland aanmelden bij een vereniging. Een allochtoon jeugdlid zegt hierover het volgende: 'Hier moet je contributie betalen, dat was bij ons niet. In Syrië kreeg ik zelfs geld. Nu moet je betalen en ook nog eens vrijwilligerswerk doen. Dat had ik nooit meegemaakt. Maar nu begrijp ik hoe het hier in Nederland gaat.'

Het hoge percentage leden dat vrijwilligerswerk verricht, is mede het gevolg van het zogeheten 'verplichte vrijwilligerswerk'. Verschillende verenigingen stellen voor de leden vanaf 16 jaar het verrichten van een paar uur vrijwilligerswerk per seizoen verplicht. Hierbij kan men denken aan het fluiten van jeugdwedstrijden, bardienst, jureren bij wedstrijden, of assisteren bij trainingen. Voor ouders van jeugdleden gelden soms ook dergelijke verplichtingen.

Opvoedkundige waarde

Naast een integratiefunctie heeft sporten bij een sportvereniging ook opvoedkundige waarde. Althans dat wordt veelal betoogd. In deze paragraaf wordt gekeken of leden en ouders dit ook ervaren, en ook hoe de vereniging invulling geeft aan deze opvoedkundige rol.

Verschillende stellingen zijn gebruikt om de opvoedkundige waarde van sport in kaart te brengen bij leden of de ouders van jeugdleden. Deze stellingen vormen samen een betrouwbare schaal voor de opvoedkundige waarde van de vereniging. De volgende stellingen maken onderdeel uit van de schaal:

- Door sport heb ik (heeft mijn kind) meer discipline gekregen;
- door sport heb ik (heeft mijn kind) meer respect gekregen voor mensen die anders zijn;
- door sport ben ik (heeft mijn kind) me prettiger gaan voelen;
- door sport heb ik (heeft mijn kind) meer zelfvertrouwen gekregen;
- door sport heb ik (heeft mijn kind) beter leren doorzetten, bijvoorbeeld als het op school of op het werk even tegenzit;
- door sport heb ik (heeft mijn kind) leren samenwerken;
- door sport presteer ik (mijn kind) beter op school of op het werk;
- door sport ben ik (is mijn kind) beter in staat om van mezelf af te bijten als het nodig is.

De leden kennen, afgaande op de scores op de schaal, een belangrijke opvoedkundige waarde toe aan de sportdeelname in de club. Hierin is geen verschil waarneembaar tussen verenigingen met veel en verenigingen met weinig allochtonen. Ook is er geen verschil waarneembaar tussen allochtone en autochtone leden. De leden vinden dat sport vooral heeft bijgedragen aan het beter leren samenwerken (72%). Een autochtoon jeugdlid geeft dit treffend weer: 'In een teamsport ben je toch op elkaar aangewezen. Je kunt alleen niet winnen, dus je moet wel samenwerken.' De leden zijn het in mindere mate eens met de stellingen dat ze door sport meer respect hebben gekregen voor mensen die anders zijn (50%) en dat ze door sport beter presteren op school of werk (41%).

De ouders vinden de sportdeelname van hun kind in verenigingsverband evenzeer van opvoedkundige waarde als de leden dat vinden. Allochtone en autochtone ouders dichten op basis van de vragenlijsten dezelfde

opvoedkundige waarde toe aan sportdeelname in verenigingsverband. In de interviews werd duidelijk dat de opvoedkundige waarde van sporten in verenigingsverband bij autochtone ouders toch nadrukkelijker en in een andere mate naar voren komt dan bij allochtone ouders. Autochtone ouders gaven meer dan eens aan dat het lid worden van een sportvereniging wordt gezien als een onderdeel van de opvoeding. 'Dat hoort erbij. Sport is een onderdeel van de opvoeding', aldus een autochtone moeder. Een andere autochtone moeder zei hierover het volgende: 'Mijn kind moet sporten. Dat moest ik zelf ook altijd al. Daar is geen discussie over mogelijk.' Allochtone ouders geven zelden aan dat hun kind een sport moet beoefenen. Vooral allochtone vaders hebben andere verwachtingen bij sportdeelname. Zij leven voor een deel met het idee dat je iets moet bereiken met de sport die je beoefent. Sport voor de gezelligheid of om lekker te bewegen, krijgt van de allochtone vaders niet altijd de waardering die de leden zoeken. 'Mijn vader vindt dat als je een sport doet, je er ook echt de top mee moet behalen. Je moet door kunnen breken en er geld mee kunnen verdienen. Met korfbal kan dat niet echt. Mijn vader begrijpt niet dat ik gewoon sport omdat ik het leuk vind. Mijn moeder begrijpt het wel.' (allochtoon lid, vrouw). Niettemin zijn er tekenen dat de houding van allochtone ouders jegens sport aan het veranderen is. Niet alleen neemt de sportdeelname van allochtone volwassenen toe (Kamphuis & Van den Dool, 2008), ook de beeldvorming in de allochtone gemeenschap ten aanzien van sport die uit de interviews met de ouders van 6-11 jarigen naar voren is gekomen, geeft hoop.

7.5 Slotbeschouwing

Sporten in verenigingsverband wordt de autochtone jeugd met de paplepel ingegoten. Het is vanzelfsprekend. De sportvereniging is dan ook niet weg te denken uit de Nederlandse maatschappij. Hoe anders is dat in

De huidige generatie jonge allochtonen leert gelukkig de weg naar de sport steeds beter te vinden. Nog niet in dezelfde mate als autochtonen, maar een kentering is zichtbaar

niet-westerse landen. De huidige generatie jonge allochtonen leert gelukkig de weg naar de sport steeds beter te vinden. Nog niet in

dezelfde mate als autochtonen, maar een kentering is zichtbaar (Kamphuis & van den Dool, 2008). Niettemin blijft de achterstand in sportdeelname in verenigingsverband bestaan. Reden voor de rijksoverheid om in het programma *Meedoen* de sportvereniging centraal te stellen.

Dit sporten in verenigingsverband, zo wordt verwacht, levert een essentiële bijdrage aan de integratie en opvoeding. In deze slotbeschouwing kijken we kritisch naar de rol die de sportvereniging wordt toegedicht en de knelpunten evenals kansen die gerelateerd zijn aan de verenigingssport. Voor de gepresenteerde analyses is gebruik gemaakt van twee onderzoeksbronnen. Dat zijn monitorgegevens van ledenaantallen van deelnemende sportbonden en verenigingen, en interview- en enquêteresultaten van een verdiepingsstudie bij 44 geselecteerde verenigingen.

De populariteit van sporten in verenigingsverband is onder de allochtone jeugd aan het toenemen, zo wijst de kwantitatieve studie bij de *Meedoen*-verenigingen uit. De sportdeelname van allochtonen is overigens wel traditioneel gericht. De stereotype sportbeelden komen in dit onderzoek nadrukkelijk naar voren. Zo zijn Marokkanen ruim vertegenwoordigd bij de vechtsport. Turken zijn relatief vaak lid van een voetbalvereniging en de Antillianen van een honkbalvereniging. Het zijn de reeds gekleurde sporten die de meeste aantrekkingskracht hebben op de allochtonen. Bij de andere sporttakken is de drempel duidelijk hoger. Het is zo dat de allochtone meisjes kiezen voor de mannensporten die een gekleurd karakter hebben,

zoals voetbal en vecht- en verdedigingssporten en minder voor de witte meisjessporten. De socialisatie van allochtone meisjes lijkt daarmee te verlopen via de mannelijke familieleden (broers, vader of neven). De keuze voor andere sporten is daardoor minder vanzelfsprekend en vraagt om extra inspanningen van verenigingen en bonden. Tot nu toe lijkt vooral de KNGU en haar verenigingen hierin te slagen. Zij hebben de aantrekkingskracht op vooral allochtone meisjes weten te vergroten.

We kunnen concluderen dat het aantal allochtone leden bij de verenigingen uit het programma *Meedoen* is toegenomen. Meer dan het aantal autochtonen leden. De specifieke op de allochtonen toegesneden activiteiten die de verenigingen ontplooiën, lijken hiermee vruchten af te werpen. Hierbij is vooral de samenwerking met scholen en allochtone rolmodellen belangrijk gebleken.

Maar *Meedoen* staat voor meer dan participeren alleen. Integratie en opvoeden zijn eveneens kernpunten van het programma. Goede omgangsvormen binnen de vereniging zijn hiervoor van groot belang (Duyvendak et al., 1998). Uit de verdiepingsstudie is gebleken dat het met deze omgangsvormen wel goed zit. Hierbij lijken vooral de investeringen in de kwantiteit en kwaliteit van het kader, toch één van de belangrijkste knelpunten van verenigingen (Kalmthout et al., 2009), vruchten af te werpen. Voor het kader is namelijk een belangrijke rol weggelegd om normen en waarden te bewaken en integratie te bevorderen.

Integratie

De goede manier waarop binnen de vereniging door leden, ouders en kader met elkaar wordt omgegaan, draagt bij aan de sociale functie van de vereniging. De vereniging vormt, zo blijkt uit onze studie, een hechte gemeenschap. De leden van een vereniging voelen zich onderling sterk verbonden. Zij hebben veel onderling contact en zijn daar goed over te spreken. Er worden geen spanningen tussen allochtonen en autochtonen gerapporteerd. Verenigingen geven aan dat integratie bij hen überhaupt geen issue is, omdat iedereen gelijk is. Dit beeld van samengaan binnen de vereniging heeft maar een beperkte transfer naar andere sferen. De contacten die zich binnen de vereniging voordoen, worden niet doorgetrokken buiten de vereniging. De vriendengroepen, van vooral jongeren, zijn allermist gekleurd. Autochtonen hebben vooral autochtone vrienden en bij allochtonen domineren allochtone vriendschappen. De sportvereniging kan daar niet makkelijk verandering in aanbrengen.

Niettemin zijn talloze waardevolle *weak ties* ontstaan doordat meer allochtonen lid zijn geworden van de sportverenigingen. Deze *weak ties* zijn belangrijk voor de mogelijkheden van een individu (Granovetter, 1973) en kunnen wellicht op termijn leiden tot hechtere banden tussen allochtonen en autochtonen. We moeten niet vergeten dat integratie een proces is van de lange adem. Er is tijd voor nodig en het wordt zeker niet van de ene op de andere dag gerealiseerd.

Bij de kinderen lijken de contacten buiten de vereniging iets beter stand te houden. De jongste jeugd (6-12 jaar) groeit op in een multiculturele samenleving en is 'kleurenblind'. Sociale contacten zijn niet gebonden aan huidskleur, cultuur of geloof, maar of ze met anderen 'fijn kunnen spelen', zo geven ouders aan. Door de sterke binding aan de woonomgeving speelt de samenstelling van de woonomgeving en de schoolcontext een belangrijke rol in de samenstelling van de vriendengroepen.

Opvoeden

De leden en ouders onderschrijven de opvoedkundige rol van de sportvereniging. Zowel autochtonen als allochtonen zijn van mening dat de sportvereniging een opvoedkundige rol vervult in hun leven. Maar sport

heeft voor de autochtone ouders wel een prominentere rol in de opvoeding dan bij allochtone ouders. Waar bij autochtone ouders sport als een 'verplicht' onderdeel van de opvoeding wordt gezien, heeft sport bij allochtone ouders (vooral vaders) een andere lading. Sport is niet per se voor opvoeding, sociale contacten en gezelligheid. Het moet nut hebben, liefst ook economisch. Toch erkennen de allochtone ouders die hun kinderen laten sporten in verenigingsverband dat dit waardevol is. Maar de indruk bestaat dat het belang van sporten in verenigingsverband nog niet breed gedragen wordt in de allochtone gemeenschap. Allochtone ouders hebben een andere beeldvorming van sport en zien het minder als noodzakelijk onderdeel van de opvoeding. De financiële regelingen die gemeenten hebben om het lidmaatschap van een sportvereniging ook voor de minima financieel mogelijk te maken werpen hun vruchten af. Meerdere allochtone ouders geven aan hier gebruik van te hebben gemaakt om de kinderen te kunnen laten sporten. Hiermee lijkt de financiële drempel geëffend.

Knelpunten

Culturele rolpatronen zorgen er nog altijd voor dat sport een ondergeschikte rol vervult in het vrijetijdspatroon van allochtonen en alleen bij jongens vanuit prestatieperspectief geaccepteerd lijkt te zijn. Het is ook mede door deze culturele rolpatronen dat verenigingen moeite hebben om sportuitval van vooral allochtone meisjes te voorkomen. Hoofdzakelijk ligt de oorzaak hiervoor bij de spelregels van de sport. Verenigingen hanteren vaak, conform de spelregels, kledingvoorschriften om de veiligheid bij sportactiviteiten te kunnen garanderen. Het verbod op het dragen van een hoofddoek voor allochtone meiden wordt als een van de oorzaken genoemd van het opzeggen van het lidmaatschap zo rond 12- of 13-jarige leeftijd. Maar het gaat niet altijd om kledingvoorschriften. Bij turnen en dans past een hoofddoek weliswaar niet binnen de voorstellingen, waar het team zich in dezelfde outfit als één geheel dient te presenteren, maar wordt ook vanuit het culturele rolpatroon een voorstelling voor een gemengd publiek een omstrede aangelegenheid voor allochtone meisjes.

Het is vanuit het belang dat door allochtonen aan prestatie wordt gehecht niet opmerkelijk dat de bij autochtonen populaire 'derde helft' op weinig steun van allochtonen kan rekenen. Zij zijn vooral begaan met de prestaties tussen de lijnen, en minder met hetgeen zich tussen de kantine muren afspeelt in een decor van Nederlandse knusheid met gehaakte kleedjes en kunstbloemen. De kantinebeheerders en bestuurders nemen weinig initiatief om de kantine aantrekkelijker te maken voor de allochtonen. Terwijl toch onmiskenbaar een groot deel van het sociale verenigingsgebeuren zich afspeelt in de kantine, wat mogelijkheden tot integratie biedt.

Perspectief

Verenigingen besteden veel aandacht aan de kwantiteit en kwaliteit van het kader. Zij zien dit terecht als een belangrijke voorwaarde voor het werven en behouden van leden, integratie en het scheppen van een gezond verenigingsklimaat. De verenigingen maken hierbij werk van de achterblijvende betrokkenheid van allochtone ouders, die vooral zichtbaar is in het beperkte vrijwilligerswerk dat door deze groep ouders wordt verricht. Voor een vereniging is het belangrijk om te beschikken over voldoende en deskundig kader, maar ook het goed zijn in de sport en een goed sociaal imago dragen bij aan de kansen op een succesvol project. Deze verenigingen hebben namelijk een meer dan gemiddelde aantrekkingskracht op allochtone leden en zijn ook in staat om de toestroom van nieuwe leden goed op te vangen. Daarnaast is de aandacht overigens sterk gekoppeld aan stereotype sportbeelden. De KNGU lijkt, als positieve uitzondering, op weg om de stereotype sportbeelden te doorbreken.

Tot slot verdient de sportsocialisatie van allochtone meisjes en de invloed van allochtone ouders bijzondere aandacht. De sportkeuze van allochtone meisjes verschilt sterk van de sportkeuze van de autochtone meisjes. De sportsocialisatie vindt bij allochtonen vooral plaats via de mannelijke familieleden. Het is goed om te zien dat ze de weg naar de sport weten te vinden, maar het roept ook vragen op. Wat weerhoudt de allochtone meisjes ervan om de sporten te beoefenen die bij de autochtone meisjes zo geliefd zijn? Willen ze niet, kunnen ze niet, of mogen ze niet? Nader onderzoek op dit terrein biedt wellicht aanknopingspunten voor de 'witte' sporttakken om het tij te keren. Maar ook is het goed om nader te onderzoeken of allochtonen niet mogen sporten van de ouders. Van ouders gaat immers een niet te verwaarlozen invloed uit op de sportdeelname van het kind.

Noten

¹ In een aantal gevallen, vooral waar het vecht- en verdedigingssporten betreft, gaat het ook om commerciële clubs of sportscholen.

² Voor het programma *Meedoen* worden tot 2010 nog twee metingen gehouden om de ontwikkeling van allochtone leden bij de deelnemende sportvereniging in beeld te houden.

³ De vragenlijst en de topiclijst zijn opgenomen in de digitale versie van het rapport *Sport en Integratie: vanzelfsprekend maar niet vanzelf* (Hoekman et al., 2008). Zie www.mulierinstituut.nl/publicaties

⁴ De resultaten in deze paragraaf zijn ontleend aan de rapportage van de verdiepingsstudie *Sport en integratie: vanzelfsprekend maar niet vanzelf* (Hoekman et al., 2008).

Literatuur

- Bourdieu, P. (1979).** *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Breedveld, K. (2006).** Verschillen in sportdeelname. In K. Breedveld & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage Sport 2006* (pp. 299-321). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K., Frelier, M., & Nuijten, S. (2007).** *Nulmeting programma Meedoen Allochtone Jeugd door Sport*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K., Jong, M. de & Stuij, M. (2008).** *Monitoring Tijd voor Sport*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K. & Broek, A. van den (2008).** Sport en uitgaan. In A. Van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijkse leven allochtone stedelingen* (pp. 170-188). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Burt, R. (2001).** Structural holes versus network closure as social capital. In N. Lin, K. Cook & R. Burt (red.) *Social Capital: Theory and Research* (pp. 31-56). Chicago: Aldine de Gruyter.
- Duyvendak, J.W., Krouwel, A., Kraaijkamp, R. & Boonstra, N. (1998).** *Integratie door sport? Een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening van allochtonen en autochtonen*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Elling, A. & Knoppers, A. (2005).** Sport, Gender and Ethnicity: Practises of Symbolic Inclusion/Exclusion. *Journal of Youth and Adolescence* (34) 3, 257-268.
- Elling, A. (2007a).** Tennissen in de voetsporen van je moeder. In: A. Elling, K. Breedveld & R. van der Meulen, (red.). *Sport in het kort. Het Nationaal Sport Onderzoek* (pp.14-15). 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A. (2007b).** Van buitenspel naar sport? Sportparticipatie van (allochtone) kinderen. *De wereld van het jonge kind* (34) juni, 320-323.
- Frelier, M. & Breedveld, K. (2008).** *Meedoen allochtone jeugd door sport: Tussenmeting 2008*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Goossens, R., Kamphuis, C. & Veldhoven, N. van (2008).** Sportinfrastructuur: organisaties, accommodaties en vrijwilligers. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage Sport 2008* (pp. 126-161). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Granovetter, M. (1973).** The Strenght of Weak Ties. *American Journal of Sociology* (78) 6, 1360-1380.
- Hoekman, R. (2009).** *Sportdeelname in Den Haag: sociaal bepaald en gelaagd*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R., Kemper, F. & Frelier, M. (2008).** *Sport en integratie: vanzelfsprekend maar niet vanzelf*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2009).** *Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kalmthout, J., Jong, M. de & Lucassen, J. (2009).** *Verenigingsmonitor 2008. De stand van zaken bij sportverenigingen*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Kamphuis, C. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage Sport 2008* (pp. 74-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Lagendijk, E. & Gugten, M. van der (1996).** *Sport en allochtonen: feiten, ontwikkelingen en beleid (1986-1995)*. Rijswijk: Ministerie van VWS.
- Ministerie van WVC (1985).** *Nota sport en minderheden*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Ministerie van VWS (2005).** *Tijd voor sport*. Den Haag: Ministerie van VWS.

- Ministerie van VWS (2006).** *Programma Meedoen Allochtone Jeugd door Sport 2006-2010*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Putnam, R. (2000).** *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Tangen, J. (2004).** Embedded Expectations, Embodied Knowledge and the Movements That Connect: A System Theoretical Attempt to Explain the Use and Non-Use of Sport Facilities. In *International Review for the Sociology of Sport* (39) 1, 7-25.
- Van der Meulen, R. (2007).** *Brug over woelig water*. Amsterdam: Thela Thesis.

8 'ALLE MENSCHEN WERDEN BRÜDER'

Vriendschappen, kennissenkringen en
interetnisch vertrouwen

8 'ALLE MENSCHEN WERDEN BRÜDER'¹

Vriendschappen, kennissenkringen en
interetnisch vertrouwen

Ruud van der Meulen (Bureau Spruit)

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de sociale afstand van autochtonen tot niet-westerse allochtonen is. De primaire gegevens komen uit de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003*, een cross-sectioneel bestand met informatie over 18-70 jarigen ($N = 2.066$). Respondenten beantwoordden vragen over hun huidige en eerdere lidmaatschappen. Hypothesetoetsing vond plaats via logistische regressieanalyses. Ten eerste hebben autochtone ooit-leden vaker dan nooit-leden een allochtone kennis, bovendien hebben zij vaker vertrouwen in allochtonen. Gecontroleerd voor onder meer opleidingsniveau en contact met allochtonen op het werk, op school of in de buurt, blijft dit effect aanwezig ($p < .05$). Vervolgens is gekeken naar effecten van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbanen. De belangrijkste bevinding luidt dat het lidmaatschap van etnisch gemengde sportgroepen het vertrouwen van autochtonen in allochtonen vergroot ($p < .05$). Opmerkelijk is dat het vertrouwen niet verschilt tussen leden die een teamsport versus een solosport beoefenen.

8.1 John en Andy, bowlingbroeders

Onderzoek wijst op interetnische afstand in Nederland. Zo hield in 2002 slechts één op de drie autochtonen in de vrije tijd contact met allochtonen (Gijsberts & Davegos, 2005). Volgens velen versterkt deze scheiding van leefwerelden wederzijdse vooroordelen. Beleidsmakers zoeken daarom middelen 'om de boel bij elkaar te houden'. Het sportverenigingsleven krijgt daarbij steeds meer aandacht (VWS, 2005). De sportvereniging wordt gezien als een uitgelezen gelegenheid tot ontmoeting en verbroedering tussen mensen uit verschillende bevolkingsgroepen. Die gemeenplaats vormde de succesformule voor de in 2000 met een *Emmy Award* bekroonde aflevering van de comedy *All Stars*, getiteld *Alle Menschen werden Brüder*.² Toch onderschrijft de onderzoeksliteratuur niet onverdeeld de stelling dat sport verbreedert. Drie invalshoeken kunnen worden onderscheiden.

De eerste, positieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een verbinder, leidend tot etnisch gemengde kennissenkringen en vriendschappen, alsook groepsoverstijgend vertrouwen. Voornaamste vertolker van deze gedachtegang is de Amerikaanse politicoloog Putnam (1995, 2000) met *Bowling alone*. De titel van zijn artikel en boek is ontleend aan een lokaal krantenbericht over John, een 64-jarige oud-verpleger en Andy, een 33-jarige accountant. Nadat Andy vernam dat John, een bekende van zijn plaatselijke bowlingvereniging, al geruime tijd op een wachtlijst stond, schonk hij hem zijn nier. Opmerkelijk aan dit verhaal was, dat er naast aanzienlijke verschillen in leeftijd en beroep nog een belangrijk verschil was. Andy was blank, John zwart.

De tweede, negatieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een verdeler, leidend tot kennissenkringen, vriendschappen, alsook vertrouwen, beperkt tot de eigen groepsleden. Meer dan vijftig jaar geleden stelden in de Verenigde Staten de voorheen volledig blanke bowlingbonden zich voortaan ook voor zwarten open. Toch bowlen blanken en zwarten tegenwoordig nog altijd in belangrijke mate afzonderlijk. Voorzitter Daniels merkt hierover op dat zijn veertigduizend leden tellende Afro-Amerikaanse bowlingbond voorziet in een behoefte aan sportbeoefening in eigen kring. 'One reason TNBA has been so popular, especially with people of color, is the fact that it allows people to get together and do the things they enjoy doing with the people they enjoy doing it with (...) With over 2 million bowlers out there, it's nice to be among people that you really can connect with.' ('The other N.B.A. – National Bowling Association', 1994). In *Distinction* onderbouwt de Franse socioloog Bourdieu (1979) de gedachtegang dat het sportverenigingsleven veeleer sociale afstand tussen bevolkingsgroepen vergroot. In hedendaagse samenlevingen zouden leden uit verschillende bevolkingsgroepen zich niet langer onderscheiden door bezit of afkomst, maar door smaak. Bij het uitdrukken van deze smaak speelt de vrijetijdsbesteding een belangrijke rol.

Eerder onderzoek voor Nederland verschaft inderdaad aanwijzingen voor de gedachte dat het sportverenigingsleven niet vanzelfsprekend verbindt. Allereerst kennen verschillende etnische groepen uiteenlopende sportpatronen (Van der Meulen & Ultee, 2006). Allochtonen zijn minder vaak lid van sportverenigingen dan autochtonen en onevenredig vertegenwoordigd binnen de ledenscharen van bepaalde sporttakken. Bovendien is één op de vijf allochtone leden lid van verenigingen die door en voor allochtonen zijn opgericht. Verder verlopen interetnische contacten, als ze plaatsvinden, niet altijd even soepel. Volgens wedstrijdformulieren uit het amateurvoetbal is de kans op onregelmatigheden bij duels tussen autochtone en allochtone teams het grootst (Veldboer, Boonstra, & Duyvendak, 2003). Tussen 1988 en 1999 ontvingen anti-discriminatiebureaus 33 sportgerelateerde klachten. Volgens een enquête uit 1992 onder bestuursleden is er sprake van discriminatie bij één op de tien sportverenigingen (Meloan & Eersteling, 1994). Onderhuidse spanningen komen vaker voor (Janssens, 1999). Autochtonen klagen onder meer over 'vurig' spelende Turken

en 'pingelende' Surinamers. Omgekeerd krijgen allochtonen binnen de Nederlandse verenigingscultuur niet altijd een warm welkom. Zo serveren weinig sportkantines naast bier en frikadel tevens muntthee en shoarma. Niet alle kleedkamers hebben afgescheiden douchehokken voor allochtone spelers die liever niet naakt douchen.

De derde, neutrale, invalshoek ziet het sportverenigingsleven slechts als een tijdverdrijver die bevolkingsgroepen niet verbindt en niet verdeelt. In *Er wordt wel eens wat geroepen* stellen Meloen en Eersteling (1994) via veldwerk vast dat tijdens voetbalwedstrijden tegenstanders van verschillende etnische afkomst elkaar uitschelden voor 'vuile Turk' en 'kaaskop'. Na het fluitsignaal halen spelers hier echter veelal hun schouders over op. Zij nemen gezamenlijk plaats in de sportkantine. Zaken die 'in het heetst van de strijd' zijn geroepen, zijn gezellig nadrinkend gauw vergeven en vergeten.

Deze studie beantwoordt twee onderzoeksvragen over de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen in Nederland in 2003 op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. Verbondenheid wordt geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Gezien de drie zojuist beschreven invalshoeken dringt de vraag zich op of het sportverenigingsleven nu verbindt, verdeelt of slechts de tijd verdrijft. De eerste onderzoeksvraag luidt daarom: in hoeverre zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Verder kunnen vragen worden gesteld over de invloed van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbanen. De tweede onderzoeksvraag luidt daarmee: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden tijdens hun lidmaatschapsloopbanen? Maakt het bijvoorbeeld uit of iemand met allochtonen of met autochtonen sport, een teamsport beoefent of een solosport, en of deze persoon jarenlang lid is of pas sinds kort? Voor de analyses wordt de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003* (FNB 2003) gebruikt. Dit is een grootschalig vragenlijstonderzoek met retrospectieve gegevens over loopbanen binnen sportverenigingen van ruim tweeduizend volwassenen.

8.2 Onderzoeksgeneraties: van macro naar micro

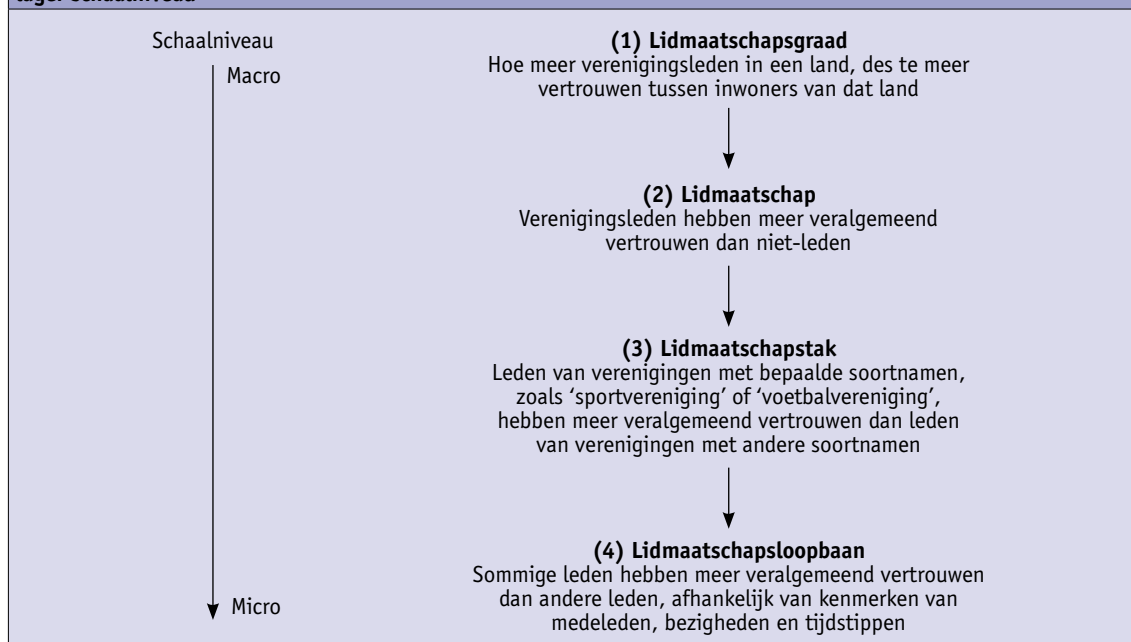
Zojuist schetste ik drie invalshoeken op het verbindingsvermogen van sportverenigingen. Zulke macrobespiegelingen suggereren een verband tussen lidmaatschap en de verbondenheid van een land, maar verklaren niet hoe en waarom. Daarmee zijn deze invalshoeken theoriearm. De voorbeelden, zoals blanke en zwarte spelers die al sportend verbroederen (ofwel de te verklaren verschijnselen), worden tevens opgevoerd als 'verklaringen'. Verder lijken de voorbeelden ofwel enkel positieve, ofwel enkel negatieve effecten te veronderstellen. Meer waarschijnlijk is het dat sport soms verbindt, soms verdeelt en soms slechts de tijd verdrijft. Niet elk lidmaatschap van een sportvereniging verbindt (of verdeelt) vanzelfsprekend. Dieper gravende verklaringen liggen niet in het beoefenen van sport op zich of in het beoefenen van een bepaalde tak van sport, maar in de omstandigheden waaronder iemand sport, ofwel in zijn of haar lidmaatschapsloopbaan. In dit hoofdstuk zal ik hierover dieper gravende verklaringen toetsen.

Waarom vertrouwen de inwoners van sommige landen elkaar meer dan de inwoners van andere landen? Deze studie verklaart kenmerken van hogere schaaleenheden (bijvoorbeeld landen) zoveel mogelijk uit kenmerken van lagere schaaleenheden (zoals personen) (Coleman, 1990; Ultee, 2005). Maatschappelijke verschijnselen (macroniveau) worden daarmee herleid tot handelingen van individuen (microniveau). Daarbij wordt verondersteld dat het handelen van deze individuen grotendeels wordt bepaald door invloeden vanuit de

onmiddellijke omgevingen (mesoniveau) waarvan zij deel uitmaken. De deelname en de wijze van deelname aan kleinschalige verbanden, bijvoorbeeld buurt, school, werk, en in het bijzonder het sportverenigingsleven, wordt in deze studie gezien als voornaamste voorspeller van verbondenheid tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen.

Figuur 1 toont de onderverdeling die ik in deze studie maak van de literatuur over vriendschappen, kennissenkringen, en veralgemeend vertrouwen, ofwel sociaal kapitaal. Op grond van onderzoeksvragen, hypothesen en gegevens over steeds verfijndere schaal eenheden, van het macroniveau van landen tot het microniveau van loopbanen, worden vier almaar dieper gravende onderzoeksgeneraties onderscheiden. Waar de variabelen lidmaatschapsgraad en vertrouwensgraad uit de eerste generatie macro-eenheden betreffen, worden verklaringen binnen de vierde generatie volledig naar micro-eenheden uitgeschreven, namelijk: individuen, loopbanen en omstandigheden binnen onmiddellijke omgevingen.

Figuur 1
Vier onderzoeksgeneraties naar verenigingen en de vorming van sociaal kapitaal, met verklaringen op een almaar lager schaalniveau

De eerste generatie komt tot de basisbevinding dat de lidmaatschapsgraad van een regio positief samenhangt met haar vertrouwensgraad. Het bekendste voorbeeld is Putnam (1993, 2000). Met geaggregeerde gegevens uit enquêtes onder individuen stelt hij vast dat hoe hoger het percentage inwoners van een regio dat lid is van een vereniging, des te hoger het percentage inwoners in die regio met vertrouwen in medemensen is. Deze eerste generatie verschaft een oppervlakkige verklaring en oppert tussen de twee voornoemde macrovariabelen slechts een samenhang.

De tweede generatie vindt een positief verband tussen het lidmaatschap van een individu en diens vertrouwen. Niet-geaggregeerde individuele enquêtegegevens toetsen de veronderstelling dat lidmaatschap van verenigingen vertrouwen bevordert, scherper. Een dergelijke verklaring graaft dieper, maar oppert

tussen de twee voornoemde microvariabelen nog altijd niet meer dan een samenhang. Met gegevens over duizenden individuen in plaats van over enkele tientallen regio's kunnen invloeden van het verenigingsleven nauwkeuriger, alsook gecontroleerd voor overige variabelen worden bepaald. Bovenal onderbouwt de tweede generatie bevindingen over de afgenomen vertrouwensgraad, ofwel over macroveranderingen, met microhypothesen over individuen en de gevolgen van hun handelingen, daar waar actoren en acties ontbreken in de macroanalyses van Putnam. Zo sneren Brehm en Rahn (1997: 116-117): "Communities' do not join the PTA or enlist in farming organizations, parents and farmers do."³

De derde generatie stelt echter dat de invloed van het lidmaatschap van een individu op diens vertrouwen verschilt, afhankelijk van de soortnaam van zijn of haar vereniging, zoals 'sportvereniging' of 'kerkgenootschap', ofwel afhankelijk van diens lidmaatschapstak. Door simpelweg over het wel versus niet lid zijn te spreken, scheren Brehm en Rahn ten onrechte allerlei verenigingsoorten, zoals kerken, vakbonden en sportverenigingen, over één kam. Volgens Stolle en Rochon (1998) hebben verenigingen niet noodzakelijk gelijke, laat staan gunstige, maatschappelijke gevolgen. Zo wakkeren racistische organisaties juist wantrouwen aan. Andere studies bevestigen dat het verbindingsvermogen van lidmaatschap verschilt per lidmaatschapstak (Breedveld & Van der Meulen, 2002, 2003; Freitag, 2003; Scheerder, Pauwels & Vanreusel, 2004; Wuthnow, 2003). Deze derde generatie graaft dieper door te stellen dat de samenhang tussen de twee microvariabelen, lidmaatschap en vertrouwen, door een mesovariabele wordt verklaard, namelijk iemands lidmaatschapstak. Een etiket, zoals 'sportvereniging' of een nog verfijnder etiket, zoals 'voetbalvereniging', kent geen theoretische inhoud. Bovendien vormen zulke etiketten vermoedelijk te grove benaderingen van de aard van het lidmaatschap, zoals een afzonderlijk lid dit ervaart. Over wat de aard van een lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak behelst, blijven auteurs binnen de derde generatie dan ook vaag. Gezien de verscheidenheid in de wijze waarop leden invulling geven aan hun lidmaatschap, komen ervaringen van kernleden van verenigingen van verschillende lidmaatschapstakken mogelijk meer overeen dan die van kernleden versus randleden van verenigingen van dezelfde lidmaatschapstak. Of, bijvoorbeeld, het lidmaatschap van een sportvereniging meer verbindt dan het lidmaatschap van een kerkgenootschap, hangt aldus af van de invulling die een persoon geeft aan zijn of haar lidmaatschap.

De vierde en laatste generatie veronderstelt dat omstandigheden die leden ondervinden, ofwel hun lidmaatschapsloopbaan, bepalen hoeveel vertrouwen zij ontwikkelen (Cigler & Joslyn, 2002; Glover, Shinew & Parry, 2005; Hooghe, 1999, 2001). Volgens de vierde generatie tonen studies uit de derde generatie alleen effecten van een gemiddeld lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak. Met drie soorten microvariabelen – medeleden, bezigheden en tijdstippen – voorziet de vierde generatie de vage mesovariabele 'lidmaatschapstak' van een theoretische inhoud. Met aandacht voor dit 'met wie', 'wat' en 'wanneer', ofwel de aard van iemands lidmaatschapsloopbaan, in plaats van uit te gaan van een gemiddeld effect per lidmaatschapstak, komt deze generatie tot dieper gravende verklaringen van de invloed van het verenigingsleven op sociale samenhang.

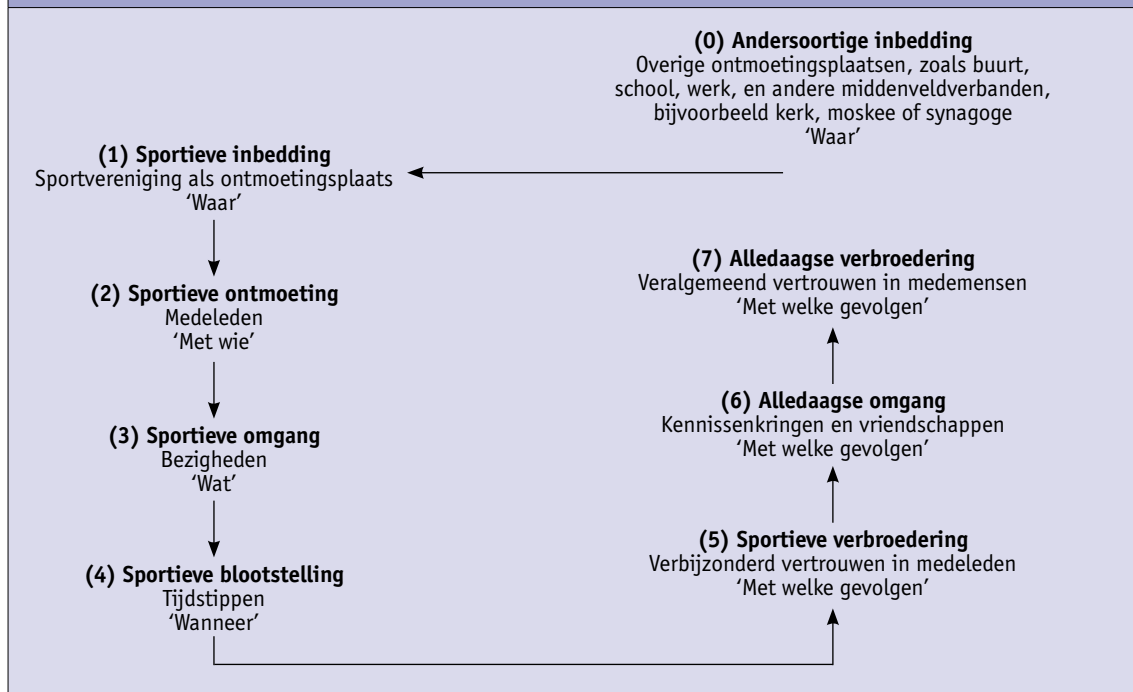
8.3 Onderzoeksmodel: overbruggen in zeven stappen

Hoe verbindt lidmaatschap mensen en bevolkingsgroepen? Vooralsnog ontbreekt het in de onderzoeksliteratuur aan een overkoepelend model dat voorwaarden aanwijst waaronder lidmaatschap leidt tot sociale samenhang. Op grond van sociologische en sociaalpsychologische inzichten ontwikkelde ik het in figuur 2 weergegeven bruggenmodel. Volgens dit model verwerven leden van sportverenigingen allereerst

verbijzonderd vertrouwen dat zich beperkt tot bekenden uit het verenigingsleven. Daarna verbreedt dit vertrouwen zich tot vertrouwen in onbekenden in het dagelijkse leven. Ofwel: van vertrouwen in medeleden naar vertrouwen in medemensen, en van één bepaald verband naar andere verbanden.

Figuur 2

Het bruggenmodel: zeven stappen waarin loopbanen binnen sportverenigingen (stap 1-4) bruggen slaan tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen (stap 5-7), met andersoortige inbedding (stap 0) als vertrekpunt

Volgens het bruggenmodel vindt verbreding van vertrouwen plaats in zeven stappen. Het vertrekpunt van het model is dat mensen al deel uitmaken van andere maatschappelijke verbanden, zoals buurt, school, werk en andere middenveldverbanden, bijvoorbeeld kerk, moskee of synagoge ('andersoortige inbedding'). Eerder onderzoek toont dat vergemeend vertrouwen niet alleen samenhangt met lidmaatschap, maar ook met stedelijkheid, opleiding, inkomen, religie en andere variabelen (Brehm & Rahn, 1997). Omdat deze overige variabelen mogelijk zowel van invloed zijn op vertrouwen, als op lidmaatschap, houden de analyses uit deze studie deze overige variabelen constant.

De eerste stap is dat mensen lid worden van een sportvereniging ('sportieve inbedding').⁴ Dan zijn er de stappen 2-4: de lidmaatschapsomstandigheden. Zo is de tweede stap dat leden binnen hun teams of trainingsgroepen een bepaald aantal medeleden met bepaalde sociale achtergronden treffen ('sportieve ontmoeting'). Stap drie is dat leden onderling sportieve en sociale bezigheden ondernemen, bijvoorbeeld niet alleen voetballen, maar ook nakletsen ('sportieve omgang'). De vierde stap is dat leden op bepaalde tijdstippen en gedurende bepaalde perioden verenigingservaringen opbouwen ('sportieve blootstelling'). Zo worden zij op een bepaalde leeftijd lid, voor een bepaald aantal jaren achtereenvolgend, bezoeken hun vereniging een bepaald aantal keren per week, en als zij zijn gestopt, dan zijn zij al een bepaald aantal jaren niet langer lid.

Afsluitend zijn er de stappen 5-7: de lidmaatschapsgevolgen. De vijfde stap is dat leden verbijzonderd vertrouwen in medeleden ontwikkelen ('sportieve verbroedering'). Stap zes is dat leden ook buiten de vereniging om onderlinge bezigheden ondernemen ('alledaagse omgang'). Denk aan verjaardagsbezoek, hulp bij een verbouwing of uitgaan. Op dat moment worden sportmaten kennissen of groeien er vriendschappen. De zevende en laatste stap is dat leden veralgemeend vertrouwen in medemensen ontwikkelen ('alledaagse verbroedering'). Het oorspronkelijke vertrouwen in medeleden verbreedt zich dan verder tot een veralgemeend vertrouwen in andere mensen.

8.4 Hypothesen

8.4.1 Lidmaatschap

De uiteenlopende invalshoeken, zoals eerder geschetst, leiden tot drie verschillende hypothesen over de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. De eerste voorspelling luidt dat ooit-leden meer verbonden zijn dan nooit-leden ('verbinderhypothese'). De tweede voorspelling luidt dat ooit-leden minder verbonden zijn dan nooit-leden ('verdelerhypothese'). De derde voorspelling, tot slot, luidt dat ooit-leden even verbonden zijn als nooit-leden ('tijdverdrijverhypothese').

8.4.2 Loopbaan

Vervolgens kunnen elf hypothesen worden geformuleerd over onderlinge verschillen tussen ooit-leden. Deze veronderstellingen betreffen drie soorten loopbaanomstandigheden.

Sportieve ontmoeting

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun gezelschap treffen, ofwel het 'met wie' van lidmaatschap.

De eerste voorspelling luidt dat leden die sporten in gemengd gezelschap meer verbonden zijn (vaker een gemengde kennissenkring hebben, alsook vaker vertrouwen in allochtonen) dan leden die sporten in ongemengd gezelschap ('heterofiliehypothese'). Als autochtonen samen sporten met allochtonen, dan ontstaan er gelegenheden waarbij autochtonen een gemengde kennissenkring kunnen opbouwen en waarbij zij ervaringen kunnen opdoen die hun blik verbreden. Volgens Hooghe (2001) echter zijn allochtonen binnen het Vlaamse verenigingsleven vrijwel afwezig en toch zijn leden etnisch toleranter dan niet-leden. Hooghe lost dit tegenspraakprobleem op met de referentiegroeptheorie (Asch, 1955). Verenigingen kennen een sterke oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden. Deze etnisch tolerante groep zorgt voor een vertrouwensvol verenigingsklimaat, met een gunstige invloed op het vertrouwen van lageropgeleide leden in allochtonen. In deze studie wordt zodoende zowel gekeken naar de invloed van ontmoeting met leden uit andere etnische groepen, als met leden uit andere sociaaleconomische groepen.

De tweede voorspelling luidt dat leden die sporten in onbekend gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in bekend gezelschap ('introductiehypothese'). Van verruiming van kennissenkringen en van blikveldverbredende ervaringen kan geen sprake zijn als mensen met burens, medeleerlingen of collega's sporten. Het ontmoeten van allochtone, oude bekenden, betekent hooguit versterking van al bestaande contacten.

De derde voorspelling luidt dat leden die sporten in meerdere gezelschappen meer verbonden zijn dan leden die in één gezelschap sporten ('variëtiëhypothese'). Immers, van hoe meer gezelschappen leden deel uit maken, des te meer afwisselende verenigingservaringen zij hebben (Cigler & Joslyn, 2002).

De vierde voorspelling luidt dat leden die sporten in klein gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in groot gezelschap ('extensiehypothese'). Sportteams en trainingsgroepen kennen ogenschijnlijk een ideale omvang om persoonlijk contact te leggen. Toch toont een gevalstudie voor Nederland dat spelers van gelijke etnische afkomst binnen gemengde voetbalteams samenklitten (Verweel, Janssens & Rocques, 2005). Zo gebruiken autochtone en allochtone spelers tijdens trainingen afzonderlijke kleedkamers en zij nemen in afzonderlijke auto's plaats op weg naar wedstrijden. Sporten in een groter gezelschap vergemakkelijkt het om elkaar te vermijden en leidt aldus eerder tot oppervlakkige omgang.

Sportieve omgang

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen, ofwel het 'wat' van lidmaatschap.

De vijfde voorspelling luidt dat leden die een teamsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die een solosport beoefenen ('interdependentiehypothese'). Teamsporten, zoals voetbal, scheppen situaties waarin afzonderlijke spelers moeten samenwerken, waardoor autochtonen en allochtonen ervaren dat zij op elkaar kunnen rekenen (Allport, 1954; McClendon & Eitzen, 1975). Ook solosporten, zoals atletiek, kennen soms een teamelement (denk aan estafetteploegen), maar de nadruk ligt op individuele inbreng. Het klassieke *Robbers Cave Experiment* toont hoe wederzijdse afhankelijkheid groepsgrenzen slecht (Sherif, Harvey, White, Hood & Sherif, 1961). Twee strijdende jongensgroepen verzoenden zich pas nadat zij gezamenlijk een 'vastgelopen' bevoorradingsvrachtwagen lostrokken. Voor teamsportwedstrijden geldt echter dat gemeenschappelijke doelen even vaak wél als niet worden behaald. Tegenover een winnend team staat ook een verliezend team (tenzij er sprake is van een gelijkspel). Spelers uit andere bevolkingsgroepen worden daarmee gemakkelijke zondebokken. Voor volgers van het Nederlandse elftal is deze dynamiek herkenbaar. Zo stelt columnist Ramdas (1996): 'Zwarte spelers zijn witte spelers zolang ze winnen. Als ze verliezen zijn het plotseling Surinamers.'

De zesde voorspelling luidt dat leden die non-contactsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die contactsport beoefenen ('restrictiehypothese'). Non-contactsporten, zoals korfbal, verbieden aanraking van tegenstanders. Soms, zoals bij volleybal, kennen beide partijen zelfs hun eigen speelhelmt, die zij niet mogen verlaten. Bij contactsporten, zoals voetbal, mogen (en kunnen) spelers van verschillende partijen elkaar wel aanraken. Harde aanrakingen en overtredingen kunnen daarbij wrevel wekken, uitmondend in verbaal of fysiek geweld (Veldboer et al., 2003).

De zevende voorspelling luidt dat leden die doorgaans langer in de sportkantine napraten en vaker vrijwilligerswerk verrichten, meer verbonden zijn dan leden die dat hoogstens een enkele keer doen ('conversatiehypothese'). 'Bowling, beer and pizza' vormen de smeerolie van het verenigingsleven, aldus Putnam (2000: 113). Gesprekken in de sportkantine tijdens de 'derde helft' vormen gelegenheden waarbij autochtonen en allochtonen meer over elkaars achtergronden vernemen.

Sportieve blootstelling

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen, ofwel het 'wanneer' van lidmaatschap.

De achtste voorspelling luidt dat leden die al op jonge leeftijd lid werden, meer verbonden zijn dan leden die pas als volwassene lid werden ('initiatiehypothese'). De klassieke opvatting in de sociale wetenschappen is dat mensen het meest worden gevormd tijdens hun jeugd (Brim & Kagan, 1980). Eerder onderzoek bevestigt voor de Verenigde Staten deze veronderstelling (Stolle & Hooghe, 2004). Leden die als jeugdige lid werden, hebben meer veralgemeend vertrouwen dan niet-leden. Dit geldt niet voor leden die pas als volwassene lid werden.

De negende voorspelling luidt dat leden die langer lid zijn, meer verbonden zijn dan leden die korter lid zijn ('duratiehypothese'). Deze verwachting sluit aan bij de algemene opvatting dat 'vriendschap en vertrouwen moeten groeien'.

De tiende voorspelling luidt dat leden die vaker hun vereniging bezoeken, meer verbonden zijn dan leden die hoogstens een enkele keer hun vereniging bezoeken ('frequentiehypothese'). Ook die verwachting veronderstelt dat bij meer gelegenheden de kansen op kennissen en op vertrouwen toenemen.

De elfde voorspelling luidt dat leden die langer geleden zijn gestopt, minder verbonden zijn dan leden die nog niet zijn gestopt dan wel korter geleden zijn gestopt ('inhibitiehypothese'). Een huidig lidmaatschap heeft vermoedelijk meer invloed dan een vroeger lidmaatschap (Hooghe, 1999). Als leden zich bij hun vereniging afmelden, dan leidt dat niet meteen tot minder verbondenheid, maar pas na verloop van tijd. Het effect van een vroeger lidmaatschap dooft langzaam uit. De vraag is: na hoeveel tijd? Afgaande op zegswijzen, zoals 'uit het oog, uit het hart' en 'vertrouwen komt te voet, maar vertrekt te paard', kan worden verwacht dat eerder gevormde banden betrekkelijk broos zijn.

8.5 Onderzoeksopzet

8.5.1 Gegevensbron

De zojuist geformuleerde hypothesen worden getoetst met gegevens uit de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003* (Graaf et al., 2003). De nettorespons bedraagt 53 procent. Vragenlijsten werden afgenomen onder 18-70 jarigen en hun eventuele partner. Via weging wordt de steekproef representatief gemaakt voor de bevolking naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, verstedelijking en regio.

Veel sociaal-kapitaalstudies via bevolkingsenquêtes bevatten grove metingen van lidmaatschapsloopbanen. Respondenten kruisen hun huidige lidmaatschappen aan. Daarna volgen slechts enkele verdiepvragen, zoals over de tijdsbesteding per lidmaatschap. De FNB 2003 bevat juist een groot aantal vragen over de invulling van lidmaatschapsloopbanen. Deze vragen werden toegespitst op lidmaatschapsloopbanen binnen het sportverenigingsleven, omdat dit één van de meest verbindende verbanden is volgens Putnam. Deze studie streeft binnen de vierde onderzoeksgeneratie naar sociaal kapitaal, naar vooruitgang op drie vlakken.

Het eerste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'met wie' van lidmaatschap. Hooghe (2001) hercodeert de lidmaatschapstak waarvan leden lid zijn, bijvoorbeeld 'sportvereniging', naar het gemiddelde opleidingsniveau van alle leden van deze lidmaatschapstak. Daarmee wordt de samenstelling van gezelschappen slechts grof geschat. Eerder onderzoek toont namelijk dat autochtone en allochtone leden, ook al maken zij deel uit van de ledenschare van dezelfde sporttak, deels samenklitten binnen eigen verenigingen en gezelschappen (Van der Meulen & Ultee, 2006). De FNB bevat gegevens over het laagste schaalniveau, de samenstelling per gezelschap, voor meer inzicht in invloeden van medeleden die leden ontmoeten.

Het tweede vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'wat' van lidmaatschap. McClendon en Eitzen (1975) stellen vast dat blanken die in gemengde teams basketballen, meer vertrouwen ontwikkelen in zwarten dan blanken die in geheel blanke gezelschappen spelen. Omdat niet voor overige variabelen wordt gecontroleerd, is het echter de vraag in hoeverre wederzijdse afhankelijkheid de gevonden verschillen verklaart. Mogelijk is het effect van solosportbeoefening vergelijkbaar. De FNB bevat gegevens over 29 verschillende sporttakken, zodat invloeden van bezigheden die leden met medeleden ondernemen beter kunnen worden bepaald.

Het derde en laatste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'wanneer' van lidmaatschap. Hooghe (1999) stelt vast dat vroeger lidmaatschap veralgemeend vertrouwen beter verklaart dan huidig lidmaatschap. De FNB bevat gegevens over start- en stopjaren per lidmaatschapsloopbaan. Dit brengt invloeden van tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen nauwkeuriger in kaart. Zo kan worden gekeken naar het levensjaar waarin een persoon voor het eerst lid was, de duur van diens loopbaan, en het aantal jaren dat iemand, indien gestopt, niet meer lid is.

8.5.2 Variabelen

Om pragmatische redenen zijn alle variabelen in deze studie zoveel mogelijk gedichotomiseerd. Respondenten met ontbrekende waarden op de afhankelijke variabelen zijn buiten de analyses gelaten. Ontbrekende waarden op de onafhankelijke variabelen (voor loopbaanomstandigheden) zijn scores 0 toegekend. Ontbrekende waarden op de overige variabelen zijn gehercodeerd naar bijbehorende gemiddelden.⁵

Lidmaatschapsloopbaan

In een mondelinge module rapporteerden respondenten over maximaal twee huidige en maximaal twee vroegere sporten. Allereerst werd gevraagd naar het beginjaar (en het eventuele eindjaar) en vervolgens naar de (overwegende) wijze van beoefening tijdens de betreffende loopbaan. In een schriftelijke module werd bovendien aan leden gevraagd hoe vaak zij bij hun voornaamste huidige vereniging napraten en hoe vaak zij vrijwilligerswerk verrichten.

Sportieve verbroedering

Een schriftelijke module bevat de stelling: 'bij deze sportvereniging gaan blank en zwart goed met elkaar om'. Deze stelling over het omgangsklimaat beantwoordden leden voor hun voornaamste huidige vereniging.

Alledaagse omgang

Een mondelinge module, ontworpen naar inzichten uit eerdere netwerkstudies (Burt, 1984), bevat vragen over huidige persoonlijke netwerken. Allereerst werd respondenten gevraagd naar het aantal 'belangrijke sociale contacten', ofwel vriendschappen. De toelichting luidde: 'We willen u enkele vragen stellen over uw belangrijke sociale contacten. Daarmee bedoelen we de personen bij wie u terecht kunt voor raad of advies over zaken als werk, studie, verhuizing, relaties, enzovoorts.' Vervolgens rapporteerden respondenten voor zeven sociale verbanden hoeveel vriendschappen zij via deze verbanden opdeden. Aansluitend rapporteerden zij het aantal vriendschappen via lidmaatschap van sportverenigingen 'van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of andere allochtone afkomst'.

Op vergelijkbare wijze beantwoordden respondenten vragen over het aantal 'minder intensieve sociale contacten', ofwel kennissen. De toelichting luidde: 'Vaak zijn dat burens, collega's of clubgenoten, maar u kunt ook denken aan neven en nichten'. Om schattingen te vergemakkelijken, werden grove antwoordmogelijkheden getoond, zoals '4 tot en met 10 personen'. Het aantal kennissen van allochtone afkomst werd gevraagd voor vier sociale verbanden. Deze aantallen worden opgeteld tot een totaalscore. Vervolgens wordt een dummyvariabele allochtone kennis aangemaakt (0=geen; 1=minstens één).

Alledaagse verbroedering

In een schriftelijke module is als volgt naar vertrouwen in allochtonen gevraagd: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland?'. De antwoorden worden gehercodeerd naar een dummyvariabele (0='sterk afkeurend', 'afkeurend', 'neutraal'; 1='goedkeurend', 'sterk goedkeurend'). In deze studie wordt het hebben van vertrouwen als voornaamste vorm van alledaagse verbroedering beschouwd, evenals bij Putnam.

Achtergrondkenmerken

Opleiding bepaalt mogelijk zowel de kans op vertrouwen als op lidmaatschap, leidend tot een schijnverband. Om daarmee zoveel mogelijk rekening te houden, houden de analyses uit deze studie overige variabelen constant. Omdat autochtonen die gemengd sporten vermoedelijk ook vaker met allochtonen omgaan als buurtgenoten, medeleerlingen of collega's, worden tevens variabelen opgenomen voor andersoortig interetnisch contact.

De operationalisering van de achtergrondkenmerken is als volgt. Leeftijd is gemeten in jaren. Vrouw is een dummyvariabele met man als referentiecategorie. Opleidingsniveau verwijst naar de hoogst voltooide opleiding. Huishoudinkomen is gemeten in euro's per maand. Gebedshuisbezoek is vastgesteld met de vraag 'Hoe vaak bezoekt u tegenwoordig diensten/vieringen van een kerk of geloofsgemeenschap?'. De

vraag 'Kunt u een schatting geven van het percentage allochtonen scholieren op uw lagere school in zijn geheel?' betreft het percentage allochtonen vroeger op de basisschool. Verder worden variabelen ontleend aan secundaire gegevensbronnen, namelijk *Kerncijfers Wijken en Buurten 2003* en de *Enquête Beroepsbevolking 2003* (EBB 2003) (www.cbs.nl). Verstedelijking en percentage allochtonen in buurt worden met viercijferige postcodegegevens bepaald. Het percentage allochtonen binnen een beroepsgroep wordt vastgesteld door viercijferige beroepscode van respondenten te hercoderen naar driecijferige beroepsgroepen, waarvoor vervolgens percentages niet-westerse allochtone arbeidskrachten worden berekend.

8.6 Resultaten

8.6.1 Beschrijvend

Als achtergrond voor de verklarende analyses worden allereerst beschrijvende analyses verricht. Tabel 1 toont dat in Nederland in 2003 ruim tweederde van de autochtone volwassenen op enig moment tijdens de levensloop lid was van een sportvereniging (69 procent). Vervolgens geeft de tabel weer welk deel van de bevolking lid was en onder welke omstandigheden.

Tabel 1 Lidmaatschapskansen van sportverenigingen over gehele levensloop en kansen op het hebben ondervonden van bepaalde omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbaan, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)				
	%		N	
Variabele ^a	0	1	0	1
Lidmaatschap				
Ooit/nooit	31	69	664	1399
Loopbaan				
Sportieve ontmoeting				
Introductie: onbekenden/bekenden	50	19	1006	393
Heterofilie: allochtoon/autochtonen	44	25	948	451
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders	32	36	644	755
Extensie: klein/groot gezelschap	11	58	231	1168
Variatie: meerdere/één gezelschap	35	34	733	666
Sportieve omgang				
Interdependentie: team-/solosport	30	38	626	773
Restrictie: contact-/non-contactsport	39	30	804	595
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten	54	15	1114	285
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	61	7	1263	136
Sportieve blootstelling				
Initiatie: vroeg/laat begonnen	15	54	327	1072
Duratie: lang-/kortdurend beoefend	34	34	691	708
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend	27	41	587	821
Inhibitie: lang-/kortgeleden of niet gestopt	30	39	577	822
Inhibitie: kort-/langeleden of niet gestopt	61	7	1270	129
Inhibitie: niet-/kortgeleden of langeleden gestopt	46	23	951	448
^a Leesvoorbeeld: 19 procent van de bevolking was ooit lid van een gezelschap met overwegend voorheen onbekenden, tegenover 50 procent die enkel lid was van gezelschappen met overwegend voorheen bekenden. (Daarnaast was 31 procent nooit lid.)				
Bronnen: FNB 2003 (primair) (N = 2.063); AVO 1999 (secundair)				

Sportieve ontmoeting

Een vijfde sport(te) met merendeels nieuwe bekenden, de helft enkel met merendeels oude bekenden. Een kwart van de bevolking sport(te) met minstens één allochtoon, vier op de tien sport(te) enkel met autochtonen. Een derde sport(te) met merendeels handarbeiders, eveneens een derde enkel met merendeels hoofdarbeiders. Zes op de tien sport(te) in een groot gezelschap, 11 procent enkel in kleine gezelschappen. Een derde was lid van minstens twee teams of trainingsgroepen, eveneens een derde van hoogstens één.

Sportieve omgang

Vier op de tien beoefende ooit een teamsport, drie op de tien enkel solosporten. Drie op de tien beoefende ooit een contactsport, vier op de tien enkel non-contactsporten. Één op de zeven praat bij de huidige vereniging regelmatig na, het merendeel hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid. Één op de veertien personen verricht regelmatig vrijwilligerswerk, zes op de tien hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid.

Sportieve blootstelling

Ruim de helft was al lid voor het zestiende levensjaar, één op de zeven pas in een latere levensfase. Een derde was ooit minstens tien jaren achtereen van een bepaalde vereniging lid, eveneens een derde nooit langer dan negen. Vier op de tien bezoekt of bezocht een bepaalde vereniging minstens tweemaal per week, een kwart sport(te) nooit vaker dan wekelijks. Viertiende beëindigde zijn of haar loopbaan minstens tien jaar geleden, één op de veertien hoogstens negen jaar geleden, en een klein kwart is momenteel lid.

Sportieve verbroedering

Tabel 2 beschrijft de reactie van autochtone, huidige leden op de stelling 'blank of zwart, op mijn sportvereniging gaan alle leden goed met elkaar om'. Driekwart antwoordt 'klopt ongeveer' of 'klopt helemaal', één op de vijf 'neutraal' en drie procent 'klopt niet' of 'klopt helemaal niet'.

Tabel 2 Het al dan niet hebben van positieve ervaringen met allochtone medeleden via lidmaatschap van sportverenigingen^a, 18-70 jarige autochtone leden, Nederland 2003 (in percentages)	
Antwoord	%
Klopt helemaal niet	1
Klopt niet erg	2
Neutraal	21
Klopt ongeveer	39
Klopt helemaal	37
^a De stelling luidde: 'Bij deze sportvereniging, gaan blank en zwart goed met elkaar om'.	
Bron: FNB 2003 (N = 555)	

Alledaagse omgang

Volgens tabel 3 heeft 34 procent van de autochtone bevolking minstens één allochtone kennis. Het vaakst is dit via school/studie/werk (22%) en via buurt/straat/flat (19%). Via lidmaatschap van sportverenigingen ontmoette zeven procent een allochtone kennis. Van de ooit-leden is dat negen procent (niet in tabel). Via bezoek aan kerk/synagoge/moskee is de kans op ontmoeting geringer (3%).

Tabel 3
Frequentieverdeling van het aantal allochtone kennissen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)

	Aantal allochtone kennissen (in %) ^a				
Ontmoetingsplaats	0	1-3	4-5	>5	≥ 1
Buurt/straat/flat	81	14	3	2	19
School/studie/werk	78	13	4	4	22
Kerk/synagoge/moskee	97	2	0	1	3
Sportvereniging	93	4	1	2	7
Totaal	66	15	11	8	34

a Leesvoorbeeld: 34 procent van de autochtonen heeft minstens één allochtone kennis, 19 procent ontmoette minstens één allochtone kennis via buurt/straat/flat.

Bron: FNB 2003 (N = 2.063)

Tabel 4 wijst uit dat 20 procent van de autochtone bevolking minstens één vriendschap met een allochtoon onderhoudt. Slechts één op de honderd ontmoette een allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging. Voor ooit-leden is dat één op de vijftig (niet in tabel).

Tabel 4
Frequentieverdeling van het aantal allochtone vriendschappen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)

	Aantal allochtone vriendschappen (in %) ^a						
Ontmoetingsplaats	0	1	2	3	4	5	≥ 1
Sportvereniging	99	1	0	0	0	0	1
Totaal	80	8	4	2	2	4	20

^a Leesvoorbeeld: 20 procent van de autochtonen onderhoudt minstens één allochtone vriendschap, 1 procent ontmoette minstens één allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging.

Bron: FNB 2003 (N = 2.063)

8.6.2 Verklarend

Zojuist bleek dat een aanzienlijk deel van de autochtone bevolking sport of heeft gesport met allochtonen. Huidige leden ervaren binnen hun voornaamste vereniging een goede interetnische omgang. Bovendien worden via de sportvereniging geregeld allochtone kennissen gemaakt. Tijd kan echter maar eenmaal worden besteed. Mensen die via de sportvereniging allochtone kennissen maken, maken mogelijk minder allochtone kennissen via andere verbanden. Verder is het een grote stap van vertrouwen in allochtone medeleden naar vertrouwen in allochtone medemensen.

Als overige variabelen constant worden gehouden, geldt dan nog steeds dat leden meer allochtone kennissen hebben dan niet-leden, alsook meer vertrouwen in allochtonen? Tabel 5 beantwoordt deze vragen met relatieve kansverhoudingen (odds ratio's, O.R.) voor drie logistische regressiemodellen.⁶ Stap voor stap worden daarbij de alledaagse gevolgen van lidmaatschap inzichtelijk. Paneel (a) geeft de resultaten weer voor de kans op het wel versus niet hebben van een allochtone kennis. Paneel (b) doet dat voor de kans op het wel versus niet hebben van vertrouwen in allochtonen.

Tabel 5 Relatieve kansen op het wel versus niet hebben van (a) een allochtone kennis en (b) vertrouwen in allochtonen, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in odds ratio's)						
	(a) Kennis			(b) Vertrouwen		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
Constante	0,41***	0,20***	0,13***	0,37***	0,04***	0,06***
Lidmaatschap						
Ooit/nooit lid	1,42***	1,26*		1,57***	1,35**	
Achtergrond						
Leeftijd		0,99			1,01*	
Vrouw		1,01	1,26~		1,22~	1,33*
Buurt: verstedelijking		1,05	1,05		1,07	1,10~
School: opleiding		1,07***	1,07**		1,24***	1,19***
Werk: inkomen		1,00	1,00		1,00	1,00
Geloof: gebedshuisbezoek		0,99	1,01		1,03	1,04
Buurt: % niet-westerse allochtonen		1,02***	1,03***		1,01*	1,00
School: % niet-westerse allochtonen		1,27**	1,04		1,21*	1,16~
Werk: % niet-westerse allochtonen		1,01	1,04		1,01	1,03
Sportieve ontmoeting						
Introductie: met onbekenden/bekenden			0,87			1,04
Heterofilie: allochtoon/autochtonen			2,16***			1,38*
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders			1,33*			1,22
Extensie: klein/groot gezelschap			1,25			1,28
Variatie: meerdere/één gezelschap			0,75*			0,89
Sportieve omgang						
Interdependentie: team-/solosport			1,19			1,33~
Restrictie: contact-/non-contactsport			0,93			0,74~
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten			1,24			0,67*
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk			0,54**			0,89
Sportieve blootstelling						
Initiatie: vroeg/laat begonnen			0,93			0,88
Duratie: langdurend/kortdurend beoefend			0,87			1,07
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend			1,28~			1,16
Inhibitie: langgeleden/niet gestopt			0,96			1,28~
Inhibitie: kortgeleden/niet gestopt			1,03			1,02
N	2.026	2.026	1.371	2.036	2.036	1.381
~ p < 0,10; * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001 (tweezijdig)						
* Model 1-2 voor allen, model 3 enkel voor ooit-leden.						
Bronnen: FNB 2003 (primair); AVO 1999, EBB 2003, Kerncijfers Wijken en Buurten 2003 (secundair)						

Model 1 toont lidmaatschapseffecten, ongecontroleerd voor overige variabelen. Ooit-leden hebben vaker een allochtone kennis dan nooit-leden (O.R. = 1,42; $p < 0,001$), alsook vaker vertrouwen in allochtonen (O.R. = 1,57; $p < 0,001$).

Model 2 geeft lidmaatschapseffecten weer, gecontroleerd voor overige variabelen. Ook buurt en school blijken van invloed op verbondenheid. Zo stijgt de kennisenkans met het percentage niet-westerse buurtbewoners en medeleerlingen (tijdens de lagere schoolperiode). Maar vooral het bereikte onderwijsniveau is belangrijk.

De positieve samenhang tussen opleidingsniveau en lidmaatschap zorgt bovendien voor een gedeeltelijk schijnverband. Mede daardoor worden lidmaatschapseffecten zwakker na controle voor overige variabelen. Toch hebben ooit-leden vergeleken met nooit-leden nog altijd vaker een allochtone kennis ($O.R. = 1,26$; $p < 0,05$), alsook vaker vertrouwen in allochtonen ($O.R. = 1,35$; $p < 0,01$). Deze gecontroleerde, positieve lidmaatschapseffecten ondersteunen Putnams verbinderhypothese volgens welke leden meer verbonden zijn dan niet-leden. Ze weerspreken zowel Bourdieus verdelerhypothese, als de tijdverdrijverhypothese, die achtereenvolgens negatieve en neutrale lidmaatschapseffecten voorspellen.

Model 3, tot slot, toont opnieuw gecontroleerde lidmaatschapseffecten. Omdat iemands leeftijd en de lengte van zijn of haar lidmaatschaploopbaan elkaar grotendeels overlappen, is de variabele leeftijd buiten de analyse gelaten. Verder betreffen de analyses van dit eindmodel slechts ooit-leden, omdat alle loopbaanomstandigheden dezelfde restcategorie van nooit-leden kennen. Drie soorten loopbaanomstandigheden worden ontrafeld.

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun team of trainingsgroep treffen (sportieve ontmoeting). Sporten met onbekenden versus bekenden beïnvloedt niet de kans op kennissen en evenmin die op vertrouwen. De introductiehypothese wordt weersproken: leden die in onbekend gezelschap sporten, zijn niet meer verbonden. Sporten met allochtonen heeft een positief effect op de kans op kennissen ($O.R. = 2,16$; $p < 0,001$), alsook op vertrouwen ($O.R. = 1,38$; $p < 0,01$). Sporten met merendeels hoofdarbeiders vergroot de kans op het hebben van allochtone kennissen ($O.R. = 1,33$; $p < 0,05$), maar heeft op vertrouwen in allochtonen geen effect. Voor de heterofiliehypothese wordt aldus enkel een aanwijzing gevonden wat betreft etnische menging en niet wat betreft sociaaleconomische menging. Het aantal medesporters blijkt niet belangrijk, een bevinding die niet strookt met de extensiehypothese volgens welke leden die in klein gezelschap sporten meer verbonden zijn. Opmerkelijk is dat lidmaatschap van meerdere gezelschappen de kennissenkans vermindert ($O.R. = 0,75$; $p < 0,05$). Verder heeft het aantal gezelschappen waarvan leden lid zijn geen effect. De variatiehypothese die voorspelt dat meer lidmaatschappen leidt tot meer verbondenheid, wordt weersproken.

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen (sportieve omgang). Beoefening van teamsport beïnvloedt vergeleken met beoefening van solosport niet de kans op kennissen, maar gaat wel gepaard met minder vertrouwen (effect is marginaal significant). Deze laatste bevinding ondersteunt enigszins de interdependentiehypothese volgens welke leden die een teamsport beoefenen meer verbonden zijn. Ook beoefening van contactsport vermindert het vertrouwen ($O.R. = 0,74$; $p < 0,10$). Dit is een aanwijzing voor de restrictiehypothese volgens welke fysiek contact tussen autochtone en allochtone tegenstanders mogelijk leidt tot wrevel, agressie en interetnische spanningen. Opmerkelijk is dat regelmatig napraten het vertrouwen vermindert ($O.R. = 0,67$; $p < 0,05$). Ook verrassend is dat het verrichten van vrijwilligerswerk de kans op kennissen vermindert. Beide bevindingen weerspreken de conversatiehypothese volgens welke meer gezellige omgang leidt tot meer verbondenheid. De afstand ten opzichte van allochtonen is aldus het grootst voor de leden die het meest bij hun vereniging zijn betrokken. Voor deze mensen lijkt sport eerder te verdelen, dan te verbinden.

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen (sportieve blootstelling). Jeugdig en langdurend lidmaatschap hangt niet samen met de kans op kennissen en vertrouwen. Deze studie verschaft geen bewijs voor de initiatiehypothese en evenmin voor de duratiehypothese, volgens welke achtereenvolgens op jonge

leeftijd lid worden en vervolgens trouw lid zijn, leidt tot meer verbondenheid. Leden die vaker sportten hebben een grotere kans op kennissen ($O.R. = 1,28; p < 0,10$) en een gelijke kans op vertrouwen. Het effect op de kennissenkans is echter slechts marginaal significant, zodoende is de ondersteuning voor de frequentiehypothese die een positief effect van een regelmatigere verenigingsgang voorspelt, slechts beperkt. Verrassend is dat langgeleden zijn gestopt, gepaard gaat met een grotere vertrouwenskans vergeleken met niet zijn gestopt, al betreft dit een marginaal significant effect ($O.R. = 1,28; p < 0,10$). Deze bevinding weersprekt de inhibitiehypothese volgens welke de invloed van lidmaatschap op verbondenheid juist met de tijd vermindert.

8.7 Conclusie

Deze studie onderzocht de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. Verbondenheid werd geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Hypothesetoetsing vond plaats voor Nederland in 2003 met retrospectieve gegevens over de lidmaatschapsloopbanen van ruim tweeduizend volwassenen.

Als achtergrond werden allereerst beschrijvende analyses verricht. Tweederde van de autochtonen was ooit lid van een sportvereniging. Een kwart sport(te) samen met allochtonen. Doorgaans wordt een goede interetnische omgang ervaren. Één op de veertien ontmoette via dit verband een allochtone kennis, één op de honderd een allochtone vriend of vriendin. Vervolgens werden verklarende analyses verricht, waarbij twee onderzoeksvragen werden beantwoord.

De eerste onderzoeksvraag luidde: in hoeverre zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Ooit-leden blijken niet alleen vaker dan nooit-leden een allochtone kennis te hebben, maar ook vaker vertrouwen in allochtonen. Dit blijkt ook als wordt gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleidingsniveau en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Putnams veronderstelling dat lidmaatschap positieve effecten heeft (verbinderhypothese), staat voorlopig het sterkst. Zowel de veronderstelling, overeenstemmend met Bourdieus gedachte, dat lidmaatschap negatieve effecten heeft (verdelerhypothese), als de veronderstelling dat er sprake is van neutrale effecten (tijdverdrivverhypothese), wordt weersproken.

De tweede onderzoeksvraag luidde: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden die zij tijdens hun lidmaatschapsloopbaan ondervinden? Het 'met wie' van lidmaatschap, ofwel invloeden van medeleden die leden binnen hun teams of trainingsgroepen treffen, blijkt het belangrijkste. Vooral sporten met allochtonen heeft positieve effecten, zowel op het hebben van allochtone kennissen, als op vertrouwen in allochtonen. Niet alleen de etnische samenstelling van sportgezelschappen heeft effect, maar ook de sociaaleconomische samenstelling. In tegenstelling tot de bevinding van Hooghe (2001) maakt sporten met handarbeiders – in plaats van met hoofdarbeiders – etnische afstand veeleer kleiner dan groter. Het 'wat' van lidmaatschap, ofwel invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen, lijkt minder belangrijk. Zo is het opmerkelijk dat er nauwelijks verschillen bestaan tussen teamsporters en solosporters. Opvallend is dat de verbondenheid onder de meest betrokken leden – de leden die vaak napraten en de leden die vrijwilligerswerk verrichten – het geringst is. Tot slot, het 'wanneer' van lidmaatschap, ofwel tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen, heeft

evenmin noemenswaardige effecten. De bevindingen ondersteunen niet of nauwelijks de gedachte dat jeugdig, langdurend, regelmatig en nog altijd voortdurend lidmaatschap, meer verbondenheid bewerkstelligt.

8.8 Discussie

Deze studie streefde binnen wat ik omschreef als de vierde generatie sociaal-kapitaalonderzoek naar vooruitgang op twee vlakken. Het eerste, theoretische, vlak betrof het ontwikkelen van het bruggenmodel, een onderzoeksmodel volgens welke sportverenigingen autochtonen met allochtonen in zeven stappen verbinden. Het tweede, empirische, vlak betrof het toetsen van het model met verfijnde gegevens over drie soorten loopbaanomstandigheden: medeleden, bezigheden en tijdstippen. Daarbij werd bovendien gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleidingsniveau en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Toekomstig onderzoek kan vooruitgang boeken op deze studie op minstens vijf vlakken.

Het eerste vlak betreft het onderzoeken van invloeden vanuit bredere omgevingen. Deze studie beschouwde onmiddellijke omgevingen, zoals het gezelschap waarvan leden deel uitmaken, als voornaamste invloedskring. Autochtonen en allochtonen komen elkaar echter ook tegen als medeleden van dezelfde vereniging en als tegenstanders.

Het tweede vlak betreft het valideren en verbeteren van metingen van interetnisch vertrouwen. In de FNB 2003 werd de beschikbare ruimte binnen de vragenlijst vooral gebruikt voor uitgebreide metingen van loopbaanomstandigheden. Deze studie berust op een enkelvoudige meting van vertrouwen: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van minderheden in ons land?'. Mogelijk leidt een schaal voor vertrouwen tot een meer betrouwbare meting.

Het derde vlak betreft het verzamelen van gegevens over lidmaatschap en verbondenheid op meerdere momenten. Leidt lid worden tot het hebben van kennissen, alsook van vertrouwen? Of leidt het hebben van kennissen en van vertrouwen tot lid worden? Of is er sprake van beide effecten en wat is dan de grootte van elk van deze effecten? Mogelijk is het sportverenigingsleven slechts een verzamelplaats van etnisch tolerante personen. Het vaststellen van veranderingen vereist nulmetingen en vervolgmetingen. Verzameling van zulke gegevens is echter kostbaar en tijdrovend, met vaak een grote en selectieve uitval van respondenten. Verder kunnen vragen na verloop van jaren van inhoud veranderen. Bovendien geven kortlopende panels veranderingen geen kans en gaan langlopende panels door langere meetintervallen gemakkelijk voorbij aan tussentijdse veranderingen. Wellicht is retrospectieve in plaats van prospectieve meting van houdingen vruchtbaarder (Alwin, Cohen & Newcomb, 1991).

Het vierde vlak betreft het onderzoeken van bepaalde doelgroepen. Eerder onderzoek toont een beperkte recreatieradius van moslimvrouwen door een strikte controle op de omgang met het andere geslacht en gebondenheid aan het huishouden (De Knop, Theeboom, Verlinden & Van Puymbroeck, 1996). De titel van dit hoofdstuk '*Alle Menschen werden Brüder*' verradt al de verwachting dat mannen vaker interetnische contacten opdoen via sportverenigingen dan vrouwen. Vervolgonderzoek kan zulke sekseverschillen nader uitdiepen.

Het vijfde en laatste vlak betreft het beantwoorden van nieuwe, verwante onderzoeksvragen. In de afgelopen jaren beleefde buurtsport in Nederland een sterke opmars. Een voorbeeld hiervan vormt de aanleg van luxe openbare trapvelden in achterstandswijken, zoals de Krajicek Playgrounds en de Cruyff Courts. Deze studie

beantwoordde vragen over optimale omstandigheden voor een verbindend effect van verenigingssport. Wat betreft buurtsport kunnen vergelijkbare vragen worden onderzocht. Onderzoek wijst op het laagdrempelige karakter van Cruyff Courts (Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009). Deze voetbalpleinen zijn vrij toegankelijk en worden doorgaans niet met een hek afgesloten. Sommige groepen (jongere jeugd, meisjes, autochtone jongeren) sporten echter minder op deze pleinen dan andere groepen (oudere jeugd, jongens, allochtone jongeren). De Krajicek Playgrounds benadrukken vergeleken met de Cruyff Courts meer het belang van begeleiding bij buurtsport (Van Veen, 2009). Het zou een interessante vraag zijn voor vervolgonderzoek om beide buurtsportmodellen te vergelijken en te onderzoeken in hoeverre de aanwezigheid van sportleiders voor meer groepsoverstijgende contacten zorgt.

Noten

- ¹ Dit hoofdstuk is een geactualiseerde versie van een artikel dat eerder is verschenen als: Meulen, R. van der (2007). *'Alle Menschen werden Brüder':* lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en interetnisch vertrouwen. *Mens & Maatschappij* (82) 2, 155-176.
- ² In de bekroonde aflevering *Alle Menschen werden Brüder* (de titel verwijst naar het Europese volkslied), ontvangen de boerenkoolvoetballers van FC Swiftboys een Duits elftal voor een vriendschappelijke interland. Vastbesloten om de traumatische WK-finale van '74 te wreken, treden de jongens onverwacht tegen een naar mannen en vrouwen gemengd team van zwakbegaafden aan.
- ³ PTA is een afkorting van *Parent Teacher Association*, een Amerikaanse ouderorganisatie.
- ⁴ 'Sportieve' wordt in dit hoofdstuk in neutrale en niet noodzakelijk in positieve zin gebruikt, ofwel, in de betekenis van 'in verband staand met de sport' in plaats van 'eerlijk, fair'.
- ⁵ Een bewerkelijk alternatief is meervoudige random imputatie met 0/1 scores. Bepaling of een persoon al dan niet ontbrekende waarden op de loopbaanvariabelen scoort, is lastig. Variabelen voor loopbaanomstandigheden worden namelijk afgeleid uit afzonderlijke variabelen voor maximaal vier clubcarrières. Omdat de afzonderlijke variabelen slechts enkele tientallen ontbrekende waarden kennen, is besloten om eerst scores 1 toe te kennen en om vervolgens alle overige scores op 0 te zetten. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit voor de uitkomsten geen noemenswaardige gevolgen.
- ⁶ Geordende (ORM) en lineaire regressie analyse (OLS) leiden tot vergelijkbare resultaten, maar zijn minder overzichtelijk vanwege een veelvoud aan geschatte parameters.

Literatuur

- Allport, G. (1954).** *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Alwin, D., Cohen, R. & Newcomb, T. (1991).** *Political attitudes over the life span*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Anonymous (1994).** The other N.B.A. - National Bowling Association. In *Ebony* (December), 102-106.
- Asch, S. (1955).** Opinions and social pressure. *Scientific American* (193) 5, 31-35.
- Bourdieu, P. (1979).** *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2002).** Vertrouwen in de sport. Een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. *Vrijtijdsstudies* (20) 2, 37-49.
- Breedveld, K., Romijn, D. & Cevaai, A. (2009).** *Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk. Een studie naar het gebruik en de effecten van moderne trapveldjes*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/W.J.H. Mulier Instituut.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997).** Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science* (41) 3, 999-1023.
- Brim, G. & Kagan, J. (1980) (Red.).** *Constancy and change in human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burt, R. (1984).** Network items and the general social survey. *Social Networks* (6) 4, 293-339.
- Cigler, A. & Joslyn, M. (2002).** The extensiveness of group membership and social capital. The impact on political tolerance attitudes. *Political Research Quarterly* (55) 1, 7-25.
- Coleman, J. (1990).** *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- De Knop, P., Theeboom, M., Verlinden, T. & Puymbroeck, L. van (1998).** Onder de sluier: Islamitische migrantenmeisjes over sport. In A. Buisman (red.) *Jeugdsport en beleid* (pp. 148-171). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Freitag, M. (2003).** Beyond Tocqueville. The origins of social capital in Switzerland. *European Sociological Review* (19) 2, 217-232.
- Gijsberts, M. & Davegos, J. (2005).** *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Glover, T., Shinew, K. & Parry, D. (2005).** Association, sociability, and civic culture. The democratic effect of community gardening. *Leisure Sciences* (27) 1, 75-92.
- Graaf, N. de, Graaf, P. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W. (2003).** *Familie Enquête Nederlandse Bevolking 2003*. ICS codeboek 81. Nijmegen: Sectie sociologie KUN.
- Hooghe, M. (1999).** Participatie en de vorming van sociaal kapitaal. Een exploratie van het causaal verband tussen participatie en maatschappelijke houdingen. *Sociologische Gids* (46) 6, 494-520.
- Hooghe, M. (2001).** Waardencongruentie binnen vrijwillige verenigingen. Een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering. *Mens & Maatschappij* (76) 2, 102-120.
- Janssens, J. (1999).** *Etnische tweedeling in de sport*. 's-Hertogenbosch/Arnhem: Diopter/NOC*NSF.
- McClendon, M. & Eitzen, D. (1975).** Interracial contact on collegiate basketball teams. A test of Sherif's theory of superordinate goals. *Social Science Quarterly* (55) 4, 926-938.
- Meloan, J. & Eersteling, P. (1994).** 'Er wordt wel eens wat geroepen'. *Discriminatie van allochtonen in de amateursport*. Leiden: LISWO.
- Meulen, R. van der & Ultee, W. (2006).** 'Overbrugger of onderscheider?' Hoe frequent ontstaat interetnisch contact via het sportverenigingsleven in Nederland? *Tijdschrift voor Sociologie* (27) 2, 109-130.
- Putnam, R. (1993).** *Making democracy work*. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

- Putnam, R. (1995).** Bowling alone. America's declining social capital. *Journal of Democracy* (6) 1, 65-78.
- Putnam, R. (2000).** *Bowling alone. The collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster.
- Ramdas, A. (1996).** 'Als zwarte spelers meedoen, zijn het plots onze jongens'. In *De Volkskrant*, 21 juni 1996.
- Scheerder, J., Pauwels, G. & Vanreusel, B. (2004).** Sport en inburgering. Een empirische analyse van de relatie tussen sportbeoefening en sociaal kapitaal. *Tijdschrift voor Sociologie* (25) 4, 417-450.
- Sherif, M., Harvey, O., White, B., Hood, W. & Sherif, C. (1961).** *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment.* Norman: University of Oklahoma Book Exchange.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2004).** The roots of social capital. Attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica* (39) 4, 422-441.
- Stolle, D. & Rochon, T. (1998).** Are all associations alike? Member diversity, associational type and the creation of social capital. *The American Behavioral Scientist* (42) 1, 47-56.
- Ultee, W. (2005).** Frisse drank uit oude zakken. Hoe in de sociologie nieuwe vragen te stellen en tegelijk klassieke vragen verder te brengen. *Mens & Maatschappij* (80) 2, 101-118.
- Veen, E. van (2009).** Sportleiders bepalen het succes van playgrounds. In C. van den Brink & E. Wieldraaijer (red.) *Kans voor open doel. Scoren met projecten in de sport.* Deventer: ...daM Uitgeverij.
- Veldboer, L., Boonstra, N. & Duyvendak, J.W. (2003).** *Agressie in de sport. Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport. Ervaringen en verklaringen.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Verweel, P., Janssens, J. & Rocques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijetijdsstudies* (23) 4, 7-22.
- VWS (2005).** *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren.* Den Haag: VWS.
- Wuthnow, R. (2003).** Overcoming status distinctions? Religious involvement, social class, race, and ethnicity in friendship patterns. *Sociology of Religion* (64) 4, 423-442.

ZELFDE DOEL, NIEUWE SPELERS

de verkleuring van een voetbalclub

A vertical strip on the left side of the page shows a close-up of a soccer ball, focusing on the white and black panels and the stitching. The background of the rest of the page is a solid blue color.

ZELFDE DOEL, NIEUWE SPELERS

de verkleuring van een voetbalclub

Dinsdag: training na een wedstrijdweekend

Vanavond zijn alle drie de elftallen die in de competitie spelen op het sportpark. Voor het zaterdagteam is dit de enige trainingsavond in de week. De twee zondagelftallen trainen ook nog op donderdag. Zoals gewoonlijk verzamelen de meeste spelers zich in de kantine. De Nederlandse barman is in gesprek met een eveneens Nederlandse speler. Dat is de zoon van de coach. Zo zijn er meer van dit soort familierelaties bij de vereniging. De zoon komt van buiten de stad maar is na zijn werk bij zijn oma, hier in de buurt, blijven eten. Vandaar dat hij vandaag wat aan de vroege kant is. Normaal gesproken rijdt hij samen met een vriend die vlak bij hem woont naar trainingen en wedstrijden. De barman klaagt over de financiële situatie van de club: 'Het gaat helemaal fout. De bierleverancier wil niet meer komen omdat er een betalingsachterstand is. Hij levert alleen nog als er meteen contant wordt afgerekend. Ik had er al voor gewaarschuwd. Een eigen kantine kan niet. Het komt door de Marokkanen die geen contributie betalen.' Maar nog is zijn klaagzang niet beëindigd. De Marokkaanse man die de kantine moet schoonhouden doet het met de Franse slag. 'Hij had beter de ramen een keer goed kunnen doen.'

De ontstaansgeschiedenis van deze voetbalvereniging ligt in de bedrijfssport. Begin jaren zestig sloot een bedrijfsteam zich aan bij de KNVB. In die tijd konden alleen werknemers van het bedrijf lid worden van de club. Dat is later veranderd. Elke zaterdag werd er na het werk met elkaar gevoetbald. Lange tijd speelde men alleen op zaterdag wedstrijden in competitieverband. Maar in de jaren negentig werd naast het zaterdagelftal ook een zondagelftal opgericht. Dat gebeurde op verzoek van een groeiend aantal Marokkaanse spelers. Zij vormden de basis voor een zeer succesvol elftal. Het team dat in de zevende klasse begon, promoveerde keer op keer en belandde zo in de derde klasse. Het ledenaantal van de zondagafdeling groeide dusdanig dat er ook een tweede zondagelftal kon worden opgericht. De vereniging speelt nu met drie herenteams in de competitie. De meeste spelers zijn bij de vereniging gekomen op basis van bestaande vriendschap of zijn collega's van elkaar. De jeugdafdeling is een aantal jaren geleden opgeheven.

Na jaren van onderhuren bij andere voetbalverenigingen heeft de club nu voor het vierde seizoen een eigen kantine. Trainingen en wedstrijden vinden plaats op een sportpark dat op ongeveer tien minuten lopen ligt van de kantine.

De vereniging heeft een multicultureel karakter. De zondagelftallen zijn heel Marokkaans getint. Maar er zijn ook spelers afkomstig uit andere noord-Afrikaanse landen. Het zaterdagelftal bestaat uit een grote groep Armeniërs, Nederlanders en enkele Antillianen. Het bestuur bestaat uit twee Nederlanders en een Marokkaan. Verder is er een Nederlandse barman en zijn er twee Marokkanen belast met het onderhoud van de kantine en de verzorging het materiaal. De last van een eigen clubhuis drukt zwaar op de begroting van de kleine vereniging.

Omdat de Marokkaanse inbreng in de vereniging gestaag toenam, is tijdens een algemene ledenvergadering besloten dit in de naam van de vereniging tot uitdrukking te brengen. Het Marokkaanse woord voor 'ons huis' werd toegevoegd aan de afkorting waaronder de vereniging voorheen bekend stond.

Even later komt een Marokkaanse speler van zondag-1 binnenlopen. Hij gaat achter de bar staan en vraagt of er iemand zin in koffie heeft. Daarna zet hij de tv aan en gaat naar Lingo kijken. Hij speelt actief mee en roept hardop woorden waarvan hij denkt dat ze goed zijn.

Aan de bar begint de coach met een Marokkaanse speler een gesprek over de Africa Cup. 'Ik denk niet dat de Marokkanen het gaan redden', zegt hij. De speler antwoordt dat hij hoopt op een finale van Marokko tegen Nigeria. 'Marokko en Nigeria zijn de enige landen met respect. Als er wordt verloren, gaan ze gewoon door.' Verder vertelt hij dat een aantal spelers van Senegal is geschorst voor de volgende wedstrijd omdat er veel corruptie is bij de scheidsrechters. Over de komende wedstrijd Marokko-Algerije zegt hij: 'Die wedstrijd is net zoiets als Nederland tegen Duitsland. Ook wij hebben oorlog gevoerd met ons buurland.'

Ondertussen is de voorzitter - een man van het eerste uur en inmiddels 70 jaar - de kantine binnengelopen. Hij heeft destijds de vereniging mede opgericht en is onlangs weer gevraagd om de voorzittersrol op zich te nemen. Met een speelse punch op de schouder en een 'Hé ouwe straatvechter' begroet hij de schoonmaker. Die vraagt: 'Alles goed?' 'Nee, niet alles goed, maar dat kan ook niet', is het snedige antwoord van de voorzitter. De schoonmaker vertelt dat een speler afgelopen zondag een rode kaart kreeg. 'Hij heeft zeker weer lopen praten. Ze kwamen al verkeerd het veld op. Bovendien had ik ze nog gewaarschuwd voor die scheidsrechter', zegt de voorzitter. Vervolgens haalt hij een boor en een beugel uit zijn auto en vraagt aan een speler om hem even te helpen. Het aanhangwagentje van de vereniging is het vorige weekend weggehaald bij de club en verderop bij de burens terug gevonden. Om dit in de toekomst te voorkomen, komt er een beugel aan de muur om het karretje vast te zetten.

Terwijl er buiten stevig geboord wordt, lopen enkele spelers naar de kleedkamer om zich om te kleden voor de training. Twee Armeense spelers blijven nog even in de kantine om hun thee op te drinken. Een van hen werkt bij de politie. 'Ik zag je laatst nog voor het Rijksmuseum staan. Je had een cabrio te pakken.' 'Oh,' antwoordt de agent, 'dat was verder niks. Die man reageerde relaxt, dus heb ik hem alleen maar een waarschuwing gegeven. We gaan deze winter wel heel streng op fietsers letten. Dus kijk maar uit.' Nadat ze hun thee hebben opgedronken, gaan ook zij richting kleedkamer. Bij binnenkomst grapt een Nederlandse speler: 'Hé jongens, jullie moeten de kleedkamer hiernaast hebben. Dit is de witte kleedkamer.' 'Oh, gaan we zó beginnen', antwoordt de agent met een lach. De spelers kleden zich namelijk altijd in dezelfde kleedkamer om. De andere Armeniër vraagt aan degene die de opmerking maakte of hij genoten heeft van de eredivisiewedstrijd afgelopen zondag. Op die dag moest hij namelijk zelf werken en had zijn seizoenkaart uitgeleend aan de speler. Dat doet hij wel vaker. 'Het was echt een mooie pot', is het antwoord.

Even later verschijnt een onbekend gezicht in de deuropening van de kleedkamer. 'Waar mag ik gaan zitten?' vraagt de nieuweling. 'Je mag overal gaan zitten', zegt een speler. De onbekende stelt zich voor. Hij is een Marokkaan en meegekomen met een andere jongen die wel eens invalt als het team te weinig spelers heeft. Afgelopen zaterdag, vertelt hij, heeft hij al naar de wedstrijd van het team gekeken.

Na zich omgekleed te hebben, rijden de meeste spelers gezamenlijk naar het trainingsveld dat een flink stuk van de kantine en kleedkamers af ligt. Bij het trainingsveld aangekomen haalt de reserve-aanvoerder een netje met ballen uit zijn auto. Hij heeft de ballen gesponsord. Omdat in het verleden regelmatig spullen van het team zijn zoekgeraakt, neemt hij de ballen altijd zelf mee naar de training. Hij laat zijn blik over de aanwezige spelers gaan en informeert naar de afwezigheid van een jonge Antilliaanse speler. 'Stomme vraag', is het antwoord. 'Het is al de hele dag aan het regenen en er staat een gure wind. Tja, een Surinamer hè, die voetbalt alleen met mooi weer.'

'Toen ik nog in Turkije was, voetbalde ik alleen op straat. Na mijn aankomst in Nederland ben ik meteen lid geworden van een voetbalvereniging. Ik heb eerst twee jaar bij die club gevoetbald, maar ben op aandringen van de vader van een Armeens vriendje hier gaan voetballen. Die vader vond het een goed idee om Armeense jongeren samen in één voetbalelftal te laten voetballen. Door het spelen in een Armeens elftal ging ik verschillen zien. Elf Armeniërs of elf Turken zijn met elkaar veel emotioneler; bij ieder fluitsignaal is er commentaar en kritiek. De spelers reageren veel eerder op foute beslissingen, maar ook op foute passes van de eigen spelers. In een gemengd team is dat veel minder. Het verschil tussen mij en de Nederlandse spelers is niet groot. We hebben allemaal wel eens momenten dat we onze emoties niet onder controle hebben en door het lint gaan. Tien jaar geleden keek ik anders aan tegen het spelen met een heel Armeens elftal. Ik had toen meer behoefte aan vriendschap met Armeniërs. Nu heb ik nog steeds hechte vriendschappen met hen, maar het is niet dat ik er echt behoefte aan heb. Mijn idee over het spelen in een Armeens team is misschien ook gewijzigd omdat het in de praktijk steeds is mislukt: te lage trainingsopkomst, te weinig spelers bij de wedstrijden, et cetera. We spelen nog steeds samen toernooien, maar we spelen niet meer als team een heel seizoen samen. Ik heb ook een tijdje bij andere clubs gespeeld maar dat beviel niet zo. Hier voel ik me meer thuis. Ik voetbal hier nu al twintig jaar en heb hier vrienden gemaakt. We praten wat meer met elkaar dan bij een andere club. Hier kennen ze ook mijn familie. De voorzitter kent mijn ouders, de coach kent mijn gezin. Daarom heb ik een goede band met hen.'

Armeense speler, reserve-aanvoerder zaterdagteam, 35 jaar

Als alle spelers zich op het veld hebben verzameld, begint de coach eerst over de kosten van gele kaarten. Het elftal heeft dit seizoen al veel kaarten gekregen en dat kost geld. De coach stelt daarom voor dat alle spelers vijf euro per maand afdragen om daarmee de KNVB te kunnen betalen. Er komt een tegenvoorstel. Enkele spelers menen dat als iedereen twee euro per maand geeft er genoeg geld voor de boetes is. Alle aanwezigen gaan met dit tegenvoorstel akkoord.

Vanwege de lage opkomst bestaat de training vandaag uit een korte warming-up en daaropvolgend een partijtje. Om half negen komt er een groep van ongeveer dertig Marokkanen die in de zondagsteams spelen het trainingsveld op. Ze beginnen alvast met warmlopen voor hun training. De spelers van het zaterdagteam ronden hun oefenduel af en vertrekken richting de kleedkamer.

De coach zit na de training in de kantine en vraagt aan een Nederlandse speler die binnenloopt hoe de nieuwe Marokkaanse speler bij het zaterdagteam gekomen is. De speler antwoordt dat die afkomstig is van de zondag en is meegekomen met de speler die vorige week heeft ingevallen omdat er te weinig spelers op zaterdag waren. 'Die jongen lag ook niet zo goed bij de Marokkanen van de zondag.' Waarop de coach wat belerend zegt: 'Iedereen is welkom bij ons als je plezier wilt hebben en een lekker balletje wilt trappen. Het is ook niet simpel voor die Marokkaanse elftallen. Er lopen wel eens wat wedstrijden uit de hand omdat ze worden gediscrimineerd. Laatst ben ik eens naar een uitwedstrijd van het eerste zondagteam gaan kijken. Als je dan hoort wat er naar de spelers wordt geroepen! Ik had ze bijna zelf over het hek getrokken. Maar wanneer de wedstrijd dan wordt gestaakt hebben de Marokkanen het natuurlijk gedaan.'

Donderdag: bespiegelingen

Vandaag wordt er alleen door de beide zondagelftallen getraind. In tegenstelling tot het zaterdagelftal trainen zij altijd twee keer in de week. Op de training zijn veel spelers aanwezig. De meeste van hen spelen in het eerste zondagteam. De training wordt fanatiek door de jongens afgewerkt.

‘Een aantal jaren geleden hadden we bij zondag-1 voor de wedstrijd altijd een etentje bij iemand thuis. Meestal was het hele elftal dan bij elkaar. Zo bouw je ook vriendschappen op. Je weet wat de anderen voor werk doen, hoe hun gezinssituatie is, et cetera. Dat werkt positief op de sfeer en de resultaten. We zijn in die tijd dan ook van de zevende naar de vierde klasse gepromoveerd. We kunnen ook bij elkaar terecht voor advies. Ieder heeft zijn eigen kennis. Zo heeft een speler een goede baan bij het gerechtshof, een andere zit in de ICT en een derde is elektricien en ga zo maar door. Dan heb je ook buiten het voetbal iets aan elkaar. Over bepaalde zaken vraag ik advies aan anderen. Voor het kopen van een auto bijvoorbeeld heb ik tips gekregen. We doen ook wel eens klusjes voor de club. Een jongen heeft laatst nog geholpen met het schilderen van de kantine. Je helpt andere spelers, het bestuur of de mensen achter de bar als het zo uitkomt. Ik ben altijd bereid om de club te helpen. Ik heb bijvoorbeeld geholpen met het vastmaken van een satellietshotel op het dak van de kantine. Ik ben ook degene die na de training de materialen opruimt. Eenmaal heb ik zelfs met de voorzitter wel vijftig kilometer op en neer gereden om een kast op te halen. Op mijn werk is het heel anders. Ik doe mijn werk, maak af en toe een praatje maar val niemand lastig met een probleem of zo. Ik geef ook nooit advies. Ik ga liever naar een persoon die ik goed ken en vertrouw. Via het voetbal heb ik goede vrienden gekregen waar ik dagelijks mee om ga. Ik kende de meeste overigens al buiten het voetballen.’

Marokkaanse speler, zondagteam, 24 jaar

Tijdens de training zitten een oud-voorzitter - lid sinds 1965 - en de huidige voorzitter aan de bar in de kantine het reilen en zeilen van de club te bespreken. Als het gesprek op de Marokkaanse zondagteams belandt, begint de oud-voorzitter een monoloog. ‘Ik weet nog wel dat die Marokkaanse jongens eerst altijd in het park speelden. Op een dag zijn ze hier aan komen lopen om te vragen of ze lid konden worden en als elftal op de zondag mochten voetballen. De zaterdag was toch altijd al van oudsher compleet dus dat was geen probleem. Toen ben ik dat zaakje helemaal gaan opzetten, want ze wisten helemaal niets. Ik heb ze geleerd netjes te voetballen en geen kaarten te pakken. Ik heb ze allemaal wat beschaafdheid en sociale omgangsvormen bijgebracht. Ik nam de aanvoerder mee naar de bestuurskamer om de formulieren in te vullen. Verder leerde ik ze om bij de tegenpartij netjes de kantine binnen te gaan, iets te drinken te bestellen en met de tegenstander een babbeltje te maken. Als ik dat niet had gedaan dan zouden ze bij iedere vereniging buiten blijven en na de wedstrijd gelijk weer weggaan. Zo maak je dat de buitenwereld gaat zeggen: “Kijk, dat is een goede vereniging. Ze zijn wel Marokkaans, maar goede correcte jongens.” Het heeft zeker twee jaar geduurd voordat men dat allemaal doorhad. Na twee jaar had het team een eigen leider en verzorger. Daardoor had ik geen functie meer en deed een stapje terug. Kon ik rustig naar de wedstrijden gaan kijken. Het elftal functioneerde perfect. Mede daardoor werden ze ook drie keer kampioen. Op een gegeven moment gaat zo’n elftal echter weer een eigen leven leiden. De spelers gaan zelf dan een aantal eigen regeltjes doorvoeren. Dan zie je dat de vereniging heel langzaam inzakt. Het voetballen werd minder en het ging ook steeds slechter met de huishoudelijke regels: de kleedkamer netjes achterlaten, papier opruimen in de kantine et cetera. Maar ja, ik bemoei me er nu niet meer mee.’

Zaterdag: uitwedstrijd

Omdat een Armeense speler nog een aantal dingen voor zijn zaak moest regelen, arriveert hij heel laat op het sportpark en moet hij direct de kleedkamer in om zich te verkleeden voor de wedstrijd. Hij is niet de enige. Twee spelers komen te laat omdat ze ruzie hebben gehad op de parkeerplaats. Een vrouw kwam hard inrijden op een van hen. Hierop sloeg die met zijn sporttas naar de auto. Daarbij vloog de spiegel eraf. De vrouw kwam asociaal scheldend de auto uit en riep: 'tering neger'. Hierop zei de ander dat ze rustig moest doen en dat ze blij moest zijn dat zijn vriend kalm bleef. Hierna hebben ze de spiegel er weer opgezet. De speler zit nu wel in over zijn eigen auto. 'Straks wordt hij helemaal bekrast. Maar ik heb wel het nummerbord van haar auto genoteerd.'

De coach zegt dat er een probleem is met de shirts. Hij heeft per ongeluk de rode thuisshirts meegenomen. De tegenstander speelt echter ook in het rood. Maar er is een oplossing. Een speler heeft in zijn auto nog shirts liggen van het Armeense zaalvoetbal team waar hij ook in speelt. Het zijn blauwe shirts waarop 'Armenia' staat gedrukt. Hij hoopt dat de scheidsrechter het goed vindt.

'Ik ben op straat begonnen met voetballen. Ik woonde tegenover een speeltuin waar we na schooltijd konden voetballen. Op een gegeven moment ben ik met een vriendje gevraagd om bij een club te komen voetballen. Later ben ik bij deze club gaan voetballen. Ik ben meteen bij zondag-1 begonnen. Ze hadden me gevraagd. Hier heb ik alle successen meegemaakt. De promotie van zesde naar vijfde en van vijfde naar vierde klasse. Ik ben destijds tot aanvoerder gekozen en heb jarenlang binnen en buiten het veld een beetje leiding gegeven aan de jongens. Je moet toch iemand hebben die de jongens een beetje stuurt, in toom houdt en netjes met de scheidsrechter kan praten. Mede door de contacten met de scheidsrechter en de tegenpartij groei je in die rol. We kregen vaak complimenten van scheidsrechters. De discipline was goed. We hielden onze mondjes dicht tegen de scheidsrechter. De scheidsrechters vroegen zich daarom soms af of wij wel Marokkanen waren. Als ze voor het eerst bij ons moesten fluiten, verwachtten ze een Hollandse club aan te treffen. Als ze dan vooral Marokkanen zagen, dachten ze: oh jee, dit gaat mis. Maar na afloop hoorde je ze zeggen: "Sportieve ploeg!" Ook bij de KNVB stonden we vanwege onze sportiviteit goed aangeschreven. Dit jaar is het, ondanks dat het een zwaar jaar was, toch weer goed gegaan. Sommige jongens gaan omdat het sportief niet loopt wel meer klagen en praten, maar ze blijven netjes. De scheidsrechter wordt niet uitgescholden. Ik speel nu in een Marokkaans team maar heb in het verleden ook in gemengde teams gespeeld. Daar werd ik ook geaccepteerd. Het maakt mij niet uit met wie ik voetbal, als ik maar word geaccepteerd. Een goede sfeer is ook heel belangrijk. Vooral in de beginjaren was dit team heel hecht. We gingen toen eens in de twee weken bij iemand thuis eten. Nu is het minder, iedereen heeft toch ook andere dingen te doen. Maar nog steeds gaan we af en toe samen eten. Als het nodig is helpen we elkaar ook: je brengt iemand weg, je sleept iemands auto weg of leent hem je eigen auto uit.'

Marokkaanse speler, zondagteam, penningmeester, 32 jaar

Als de spelers zich al aan het omkleeden zijn, komt er nog een laatkomer binnen. 'Hé, gekkerd, ben jij er ook?', roept hij tegen een jonge Antilliaanse speler die bezig is zijn teen in te tapen. Die

heeft hij een tijdje terug gebroken en sindsdien heeft hij niet meer meegespeeld. 'Wat kun je alweer?' 'Ik kan al wel weer steekpasjes geven', antwoordt de Antilliaan. Hij keert zijn tas binnenstebuiten maar kan maar één voetbalschoen vinden. Een andere speler die het zoeken aanziet, zegt dat hij nog reservekicks bij zich heeft. Ze hebben dezelfde maat. Er zit wel een gat in de rechterschoen. Dat is gelukkig geen probleem omdat de linker ontbreekt.

Na de gezamenlijke warming-up gaan de spelers de kleedkamer weer in voor de gebruikelijke teambespreking. De trainer geeft aan dat de spelers zich niet moeten laten provoceren. 'Deze jongens zullen het constant proberen. Als je hierop reageert, kom je niet meer aan voetballen toe en hebben zij sowieso gewonnen.' Vervolgens neemt de voorzitter het woord. Hij vertelt de spelers dat ze in het veld vooral op hun taalgebruik moeten letten.

De wedstrijd wordt gevolgd door een klein groepje toeschouwers. Onder hen bevinden zich ook de vrouwen van twee spelers. Omdat het regenachtig weer is willen zij in de dug-out plaatsnemen. 'Waarom gaan jullie niet lekker binnen zitten?', vraagt de coach aan ze. 'We voelen ons niet op ons gemak in die kantine', zegt een van de vrouwen. 'Ga dan maar in onze kantine zitten', zegt de voorzitter. 'Ik maak hem wel even open voor jullie.'

Het team begint slecht aan de wedstrijd. In de rust kijkt het tegen een 1-0 achterstand aan. De tweede helft begint onrustig. Een speler van het elftal trapt zijn directe tegenstander na. Die trapt hard terug. Als de speler daarop weer een schop geeft wordt de tegenstander in zijn gezicht geraakt. De scheidsrechter bestraft dit echter niet met een kaart. De coach is woedend over het onsportieve gedrag van zijn speler en wisselt hem daarom onmiddellijk. Na deze wissel keert de rust in de wedstrijd terug. Een speler klaagt nog wel bij de coach dat zijn tegenstander een aantal keer opzettelijk op zijn tenen is gaan staan. De coach waarschuwt hem zich rustig te houden en geen gekke dingen te doen. 'Je weet wat ik in de kleedkamer gezegd heb.' De wedstrijd eindigt wederom in verlies. Teleurgesteld verlaten de spelers het veld.

Na de wedstrijd op weg naar de kleedkamer biedt de gewisselde speler de coach excuses aan voor zijn gedrag. In de kleedkamer houdt de coach een nabespreking. Hij meldt dat de speler spijt heeft getoond over het incident en herhaalt nog eens tegen de groep dat hij dit soort onsportieve dingen in het veld niet wil zien. Na zich omgekleed te hebben, gaan twee Armeense spelers meteen weg omdat ze nog moeten werken. Twee andere spelers gaan op familiebezoek. De overige mannen en hun aanhang gaan nog even iets drinken in de kantine van de thuisclub. Daar treedt een zanger op die het hele repertoire van Frans Bauer afwerkt. Bij binnenkomst grijnst de trainer en zegt tegen de anderen: 'Kijk, dit noem ik nou écht Hollandse sfeer.'

9 SOCIAAL KAPITAAL OP DE PLAYGROUNDS VAN DE RICHARD KRAJICEK FOUNDATION

9 SOCIAAL KAPITAAL OP DE PLAYGROUNDS VAN DE RICHARD KRAJICEK FOUNDATION¹

Jeroen Vermeulen (Universiteit Utrecht)

Samenvatting

Dit hoofdstuk doet verslag van een kwalitatief onderzoek naar de bijdrage van sportactiviteiten in publieke ruimtes aan het vergroten van sociaal kapitaal van jongeren. De aandacht is specifiek gericht op het sporten op playgrounds van de RKF. Er blijkt dat het onder elkaar sporten domineert en dat zogenoemde '*bonding*' relaties dominant zijn. Tegelijk wordt er opgemerkt dat *bonding* relaties onder jongeren dynamisch zijn en steeds onderhevig aan strijd. Het binden (*bonding*) is een doorgaand (her)bevestigen van de plaats die een jongere heeft binnen de groep. Er wordt getoond dat begeleiders een (potentieel) cruciale rol spelen in processen van '*bridging*'. Enerzijds door verschillende groepen met elkaar te laten sporten en anderzijds door sociale problemen bij jongeren te signaleren, met hen te bespreken of de signalen door te geven aan andere partijen. In het laatste geval, zo wordt in de slotparagraaf betoogd, is het nodig dat de mogelijkheden voor deze signaleringen door sportleiders worden georganiseerd of deel worden van de organisatie van de sportactiviteiten.

9.1 Inleiding

In 1928 verscheen het boek *The organization and administration of playgrounds and recreation* van Jay B. Nash (1887-1965), prominent Amerikaans wetenschapper en professional op het gebied van fysieke educatie. Het boek is opgedragen aan 'The Child Without a Playground'. Nash bepleitte in zijn boek gerichte aandacht voor de mogelijkheden van stadskinderen om buiten te kunnen spelen en sporten. Hij wees op de noodzaak voor het aanleggen van playgrounds, juist in een tijd (we schrijven 1928!) waar door professionalisering en commercialisering van sport en spel voor kinderen in voornamelijk de stad steeds minder gelegenheid bestaat om vrij te sporten. Het is een verschijnsel dat tegenwoordig opnieuw aandacht heeft. Zo schrijven Bouw en Karsten (2004: 12) in hun studie naar de strijd om speelruimte van stadskinderen: 'In de stedelijke openbare ruimte zijn kinderen steeds minder aanwezig. Problemen van verkeersonveiligheid, een tekort aan attractieve buitenruimte en het soms negatieve pedagogische klimaat op straat, worden [in de literatuur, JV] als belangrijkste redenen genoemd. Een van de weinige activiteiten die kinderen nog onderscheidt van volwassenen - buitenspelen - staat onder druk. Tegelijkertijd is duidelijk dat buitenspelen voor kinderen van grote betekenis is voor hun motorische, sociale en zelfs cognitieve ontwikkeling.' In diezelfde geest wees ook Nash op de vormende en educatieve kant doordat, zoals hij beargumenteerde, sport en spel op playgrounds cruciale ervaringen kan opleveren voor kinderen (zie ook Ellis, 2003). Nash (1928: viii) noemde in dat kader drie essentiële kenmerken van een goede playground: (1) 'a safe place to play', (2) 'skilled leadership' en (3) 'a well-selected program of activities'. Volgens Nash kan een playground op verschillende plekken worden aangelegd, variërend van in een park, op een schoolplein, een vrije ruimte of in de buurt van woningen. Dat levert een variatie aan playgrounds op, die steeds een ander karakter en verschillende aantrekkingskracht hebben.

Meer dan zeventig jaar later is er een gelijkenis met huidige initiatieven van stichtingen als van Johan Cruijff (zie Breedveld et al., 2009) en Richard Krajicek om sportvelden aan te leggen op plekken in stadswijken waar kinderen weinig mogelijkheden hebben om te sporten. De Richard Krajicek Foundation (RKF) hanteert het woord 'playground' als aanduiding van zijn sportvelden. Daarmee wordt aangegeven dat de sportvelden voor diverse sport- maar ook spelactiviteiten bruikbaar zijn. De RKF beschrijft de velden op de volgende manier: 'Multifunctionele playgrounds waar kinderen verschillende sporten kunnen beoefenen zoals basketbal, voetbal, tennis en/of andere sporten. Pleinen waar naast een nieuwe fysieke infrastructuur nadrukkelijk aandacht is voor het ontwikkelen van de sociale infrastructuur. Deze sociale infrastructuur bereikt de Foundation door al haar pleinen te voorzien van voldoende en deskundige begeleiding' (Richard Krajicek Foundation, 2004: 7). De visie van de RKF is om 'sociaal veilige' sportplekken te creëren en om jongeren via de sport maatschappelijke kansen te bieden. Hieruit komt naar voren dat sport niet alleen als doel op zichzelf wordt beschouwd, maar ook als middel om sociale of maatschappelijke doelen te bewerkstelligen (zie Spaaij, 2009). In deze zin sluiten de doelstellingen van de Richard Krajicek Foundation aan bij die van onder meer het sportbuurtwerk² zoals participatie door sport in het maatschappelijke leven en integratie van achterstandsgroepen in de samenleving, beide doelen gericht op het wijk- of buurtniveau.

In 2007 is de Richard Krajicek Foundation (RKF) samen met de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisatiewetenschap een driejarig onderzoeksproject begonnen naar de playgrounds. De doelstelling van het onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de bijdrage van sportieve activiteiten op de playgrounds aan het versterken van sociale cohesie in de (dikwijls stedelijke aandachts-)wijken waar de velden zijn gesitueerd en aan het vergroten van het sociale kapitaal van de jongeren die er sporten. Richtinggevende onderzoeksvragen zijn: Wie zijn deelnemers op en rond de RKF playgrounds en welke betekenissen hebben de playgrounds voor

hen? Op welke wijze vinden de processen op en rondom de playgrounds plaats en wat betekenen deze voor het versterken van sociale cohesie en het vergroten van sociaal kapitaal? Dit hoofdstuk heeft tot doel een beeld te geven van de processen op en betekenis van de Krajicek playgrounds in termen van 'bonding' en 'bridging' sociaal kapitaal (Putnam et al., 1992).

In het vervolg van deze inleiding worden eerst de onderzochte playgrounds kort beschreven. Daarna volgt een verantwoording van de gehanteerde methodologie. In 9.2 worden de theoretische begrippen sociale cohesie en sociaal kapitaal kort besproken. Vervolgens komen aan bod: de gebruikers van de playgrounds (9.3), de (sport)activiteiten die er plaatsvinden (9.4) en de rol van begeleiding op de playgrounds (9.5). In de slotparagraaf (9.6) worden de bevindingen in perspectief geplaatst.

De RKF playgrounds

Het onderzoek, waarover in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan, is verricht op zes playgrounds in Nederland: Bergen op Zoom (Marslaan), Groningen (de Hoogte), Den Haag (Vermeerpark), Amsterdam (Reigersbos), Rotterdam (Schuttersveld) en Utrecht (Park de Gagel). De wijken waarin de onderzochte playgrounds zijn gelegen, zijn verschillend, maar de overeenkomst is in alle gevallen dat het gaat om stadswijken die bekend zijn om hun sociaal-economische problematiek. Behalve de Sterrenbuurt in Bergen op Zoom behoren de overige stadswijken tot de veertig wijken die voormalig Minister Wonen, Wijken en Integratie heeft aangewezen als 'aandachtswijken'.³ De RKF richt zich juist op dit soort wijken omdat daar doorgaans (te) weinig mogelijkheden zijn voor jongeren om te kunnen sporten en spelen.

Het meest in het oog springt de verscheidenheid aan playgrounds die door of met hulp van de RKF zijn aangelegd. Sommige maken deel uit van een groter geheel aan sportvoorzieningen, zoals in Rotterdam en Den Haag; andere zijn sportvelden die op zichzelf bestaan, zoals in Utrecht en Groningen. De meeste velden zijn geschikt voor divers sportgebruik (zoals voetbal, tennis, basketbal, volleybal); een aantal is specifiek aangelegd voor tennis (in Rotterdam en Amsterdam).

Playground De Hoogte, Groningen

Een andere reden voor de verschillen hangt samen met de publieke toegankelijkheid van de playgrounds. Op een aantal playgrounds bestaat een toegangshek en daardoor de mogelijkheid voor beter toezicht op het gebruik en de gebruikers (met name in Rotterdam, Den Haag, Amsterdam en Groningen), terwijl de velden in Utrecht en Bergen op Zoom open aan park en straat liggen. De playgrounds in Den Haag en Amsterdam zijn niet altijd open en toegankelijk. Verder is opvallend dat er playgrounds zijn waar direct rondom bewoning is (zoals vooral in Groningen en Den Haag), terwijl andere in een park of in een andere open publieke ruimte gelegen zijn (Utrecht en Bergen op Zoom). De diversiteit heeft ook te maken met het gegeven dat playgrounds als publieke ruimtes onontkoombaar fysiek ingebed zijn in de stedelijke omgeving. Daarnaast komt de verscheidenheid aan playgrounds voort uit een bewuste keuze van de RKF om met de aanleg van de playgrounds aansluiting te zoeken bij de mogelijkheden, initiatieven en wensen van jongeren, bewoners en organisaties uit de betreffende buurt zelf.

Methodologische verantwoording

Kenmerkend is het kwalitatieve, etnografische karakter van het onderzoek, waarbij de focus ligt op concrete processen op de playgrounds en de betekenissen die deze processen hebben voor betrokkenen (Boeije, 2005). Het ging in het onderzoeksproject om de ervaringen van concrete actoren en om het begrijpen van de werkelijkheid op de playgrounds vanuit de details van het dagelijkse leven (Silverman, 2004). Een groot gedeelte van de primaire data bestaat daarom uit observatieverslagen, gebaseerd op participerende observatie, en informele gesprekken. Deze methoden geven de onderzoeker goede mogelijkheden om dicht bij de onderzoeksgroep te komen en een direct contact te krijgen met informanten. Dit draagt bij aan het winnen van het noodzakelijke vertrouwen en aan het begrijpen van de ervaringen en betekenissen van de betrokkenen. Deze manier van onderzoeken is zeker nodig in een situatie zoals op de playgrounds, waar een groot deel van de onderzoeksgroep bestaat uit jongeren in de leeftijd van 6-18 jaar. Meer formele methoden, zoals (semi-)gestructureerde interviews, kunnen afschrikken of leiden tot minder valide data (zie ook Boocock, 2005). Met sportbegeleiders zijn wel semi-gestructureerde interviews gehouden over hun ervaringen met de jongeren op de playgrounds. Ook met coördinatoren van sportactiviteiten, die behoren bij de organisaties met een sportaanbod op de playgrounds, zijn interviews gehouden. De organisaties die activiteiten aanbieden, zijn divers: dat kunnen (soms op één en dezelfde playground) welzijnsorganisaties zijn, gemeentelijke diensten, commerciële sportaanbieders en lokaal bestaande organisaties. De playgrounds zijn publieke ruimtes, waar partijen en actoren vrij toegang hebben. De playgrounds van de RKF zijn dikwijls gesitueerd op plekken in de wijk waar ook andere sport- en spelfaciliteiten aanwezig zijn, zoals speeltuinen, parken en andere aangelegde sportvelden (atletiekbaantjes, maar ook voetbalvelden van de Crujff Foundation). Noch de Krajicek playgrounds, noch de activiteiten die er plaatsvinden en de actoren die daarbij betrokken zijn, zijn duidelijk (in fysieke en sociale zin) te begrenzen eenheden. In dit onderzoek lag de focus bij de playgrounds en de sportactiviteiten die op de playgrounds plaatsvonden. Maar de bevindingen uit dit onderzoek moeten gezien blijven worden in de context van de verwevenheid van de actoren, activiteiten en fysieke plekken in de publieke ruimte.

9.2 Sociale cohesie en sociaal kapitaal

Deze paragraaf beschrijft in het kort de twee theoretische begrippen die centraal staan in het onderzoek: sociale cohesie en sociaal kapitaal. In dit hoofdstuk over de Krajicek playgrounds ligt de nadruk op het begrijpen van de processen in termen van sociaal kapitaal. Maar het begrip sociale cohesie is hieraan gerelateerd.

Het begrip sociale cohesie roept dikwijls positieve connotaties op van samenhang en eenheid, maar heeft tegelijk ook vaak een 'normatief karakter' (Kleinbans, 2007: 97): het maatschappelijke debat over sociale cohesie wordt gedomineerd door pessimisme over toenemende diversiteit als gevolg van, onder meer, individualisering en multiculturalisme. De laatste jaren verschenen veel sociaal-wetenschappelijke studies over sociale cohesie (Evenblij, 2007) met als onderliggende vooronderstelling dat de huidige, westerse samenleving zoals de onze dreigt te ontbinden door een scala aan maatschappelijke veranderingen. Evenblij (2007: 10) observeert dat studies naar sociale cohesie nogal eens beginnen met een opsomming van maatschappelijke veranderingen: 'Met woorden als migratie, globalisering, individualisme, flexibiliteit, transitie, marktwerking, multiculturaliteit, risicosamenleving en in- en uitsluiting wordt dan in grote halen een houtskoolschets van de moderne samenleving opgezet.' Met een perspectief 'van bovenaf' zien de dynamische maatschappelijke processen er uitermate hectisch, dreigend en vooral oncontroleerbaar uit. Maar, zoals Forrest en Kearns (2001: 2127) betogen, vanuit een dergelijk perspectief wordt onderschat dat in dagelijkse routines en interacties mensen voortdurend bezig zijn met 'repareerwerkzaamheden' om sociale relaties te normaliseren. In plaats van bij voorbaat uit te gaan van de ontwrichtende gevolgen van deze maatschappelijke processen, is het zinvoller om te onderzoeken wat deze processen betekenen voor de contacten en verbindingen tussen groepen en mensen. Evenblij citeert De Ruijter en Jaspers, die grote onderzoeksprogramma's naar cohesie in Nederland hebben geleid: 'Cohesie', zeggen ze, 'drukt ons met de neus op het gegeven dat de mens als sociaal wezen van anderen afhankelijk is ... Hiermee is in een notendop het vraagstuk van sociale cohesie gegeven: welke condities en mechanismen genereren, onderhouden, bevorderen of ondermijnen solidariteit, vertrouwen en binding tussen sociale partners?' (2007: 11). Onderzoek naar sociale cohesie richtte zich op buurten en stadswijken vanuit een zelfde aanname van homogeniteit als toetssteen, namelijk buurten als locaties van sterk samenhangende gemeenschappen (zie Blokland, 2003: 46, Bolt & Dekker, 2007: 83). Hoewel de buurt als 'gemeenschap' eerder een normatief en zelfs romantisch idee is, is er wel een krachtig en empirisch gegeven mee verbonden, namelijk dat de buurt een locatie is waar veelvuldige - hoewel losse en verschillende - directe contacten bestaan tussen mensen, als bewoners en gebruikers van sociale en commerciële voorzieningen. En juist dit gegeven van sociaal contact is een voorwaarde voor sociale cohesie. Bovendien is de buurt voor mensen een belangrijke bron voor de vorming van sociale identiteiten (Forrest & Kearns, 2001: 2130). Maar zowel de contacten tussen bewoners als de identiteiten die ze voor zichzelf definiëren, zijn eerder divers en heterogeen dan eenduidig. Forrest en Kearns zien daarom buurten liever in termen van overlappende sociale netwerken dan in termen van een territoriaal begrensde eenheid. De locatie van de buurt is echter wel de plek waar bewoners via terloopse alledaagse contacten een gevoel van 'thuis horen', van veiligheid en vertrouwdheid kunnen krijgen. In de literatuur over sociale cohesie worden dit soort contacten '*weak ties*' genoemd (2001: 2130). De kracht van deze *weak ties* is dat ze kunnen helpen verschillende sociale netwerken met elkaar te verbinden. Dit soort contacten heeft daardoor ook een wijder bereik (mensen via-via kennen is een typisch voorbeeld van *weak ties*) dan de zogenoemde '*strong ties*'. Deze contacten duiden op relaties van sociale verplichting die mensen met elkaar aangaan in sterkere gemeenschappen als familie en vereniging, of in vriendschappen.

De andere genoemde term, sociaal kapitaal, is hiermee verbonden. Waar sociale cohesie vooral gaat over de aard en hoeveelheid van het contact tussen mensen (bewoners in de context van wijken en buurten), gaat sociaal kapitaal over de baten die voortkomen uit deze contacten (Kleinbans, 2007: 96). Putnam heeft een invloedrijke bijdrage geleverd aan het begrip. Hij stelt dat sociaal kapitaal verwijst naar kenmerken van sociale organisatie zoals netwerken, normen en vertrouwen die coördinatie en samenwerking ten behoeve van wederzijds voordeel mogelijk maken (1992:35). Forrest en Kearns (2001: 2140) omschrijven de verschillende domeinen van sociaal kapitaal meer uitgebreid, zonder overigens de omschrijving van Putnam te verwerpen. Volgens hen gaat sociaal

kapitaal over participatie, *empowerment*, formele en informele samenwerking met anderen, ondersteunende netwerken van individuen en organisaties, gemeenschappelijke waarden en normen, vertrouwen, veiligheid, en verbondenheid. Sociaal kapitaal is gebaseerd op de contacten of banden ('*ties*') die mensen door herhaalde interacties met elkaar opdoen. Het gaat niet om eenmalige contacten, maar om contacten die geregeld plaatsvinden en die voor de betreffende mensen zelf betekenisvol zijn. De contacten kunnen voortkomen uit netwerken binnen en tussen formele organisaties, maar ook uit informele sociale netwerken.

Er wordt over het algemeen onderscheid gemaakt tussen *bonding* en *bridging* sociaal kapitaal (Putnam, 2000). De eerste vorm gaat over relaties van vertrouwen, respect en wederzijdse samenwerking tussen leden van een sociaal netwerk die een vergelijkbare sociale, economische of etnische achtergrond hebben. *Bridging* sociaal kapitaal gaat over dezelfde soort relaties maar dan tussen mensen van verschillende achtergrond. *Bonding* sociaal kapitaal kan bijdragen tot ontwikkeling van sociale identiteit, maar kan ook neigen naar het versterken van homogeniteit en naar uitsluitende identiteiten. *Bridging* sociaal kapitaal wordt doorgaans als het meest productief en zinvol gezien omdat deze is gebaseerd op heterogene netwerken en daardoor kan leiden tot groei en ontwikkeling van individuen en tot grotere participatie in verschillende samenlevingsverbanden. Dikwijls wordt in verband met *bridging* sociaal kapitaal het belang van de *weak ties* aangehaald, omdat *weak ties* - zoals eerder aangegeven - een groter bereik hebben en daardoor verschillende netwerken kunnen verbinden. Dat maakt de link tussen sociale cohesie en sociaal kapitaal opnieuw duidelijk. Beide gaan bovendien over sociale netwerken van relaties. Daardoor is het te eenvoudig om te zeggen dat sociaal kapitaal het 'bezit' zou zijn van individuen, waar sociale cohesie over groepen en gemeenschappen zou gaan. Inderdaad is sociaal kapitaal ook een individueel goed, maar wel gebaseerd op en ingebed in een sociale structuur (Collins, 2004: 166). Het sociaal kapitaal van een persoon is pas iets waard als anderen het herkennen en accepteren. De inbedding in sociale structuren zorgt er ervoor dat, hoewel sociaal kapitaal in verschillende vormen voor verschillende doeleinden bestaat (Forrest & Kearns, 2001: 2140), niet alle vormen van sociaal kapitaal maatschappelijk gelijk worden gewaardeerd. Vanuit deze laatste gedachte is het nodig om constructief kritisch te kijken naar de relatie tussen sport en sociaal kapitaal (zie ook Vermeulen & Verweel, 2009). Het belang van sporten, in georganiseerd verband vanuit verenigingen, voor het versterken van sociaal kapitaal in de vorm van het opbouwen van maatschappelijke netwerken en het ontwikkelen van zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen, is onderzocht en bevestigd in verschillende studies (bijvoorbeeld Breedveld & Van der Meulen, 2002; Janssens, Roques & Verweel, 2006; Verweel, 2007). Inmiddels wordt aan sport, juist vanwege de mogelijkheden die het biedt om belangrijk sociaal kapitaal te ontwikkelen, een grote maatschappelijke rol toegekend op verschillende terreinen (integratie, gezondheid, sociale cohesie). De maatschappelijke waarde van sport wordt erkend (vooral overigens in termen van *bridging* sociaal kapitaal). Tegelijkertijd dreigt de waarde van het sporten als doel op zichzelf te worden onderschat. Boessenkool, Van Eekeren en Lucassen (2008) betogen dit laatste in het kader van de maatschappelijke druk die (bestuurders van) sportverenigingen wordt opgelegd en die zich vertaalt in druk richting modernisering en professionalisering. Zij schrijven echter: 'Maar de vele, naar schatting minimaal 20.000 kleine verenigingen (...) verdienen een sterke herwaardering voor datgene wat ze wekelijks voor elkaar krijgen: het organiseren van sportwedstrijden en trainingen met alles wat daarbij hoort. Ook dat is bevordering van maatschappelijke participatie, sociale cohesie en opbouw van sociaal kapitaal.' In het samen sporten op zichzelf en in het op eigen initiatief of in verenigingsverband organiseren daarvan ligt, voor betrokkenen zelf, belangrijk sociaal kapitaal. Het is een uitgangspunt van het onderzoeksproject en van dit hoofdstuk op zoek te gaan naar diverse vormen van sociaal kapitaal dat in het sporten op de playgrounds bestaat. En dan gaat het niet alleen om die vormen die maatschappelijk gezien het meest waard zijn of gewaardeerd worden, maar ook om vormen van respect en (zelf)vertrouwen die binnen netwerken van sportende jongeren betekenisvol zijn.

9.3 De gebruikers van de playgrounds

De meest frequente bezoekers die de playgrounds gebruiken om te sporten, zijn jongens in de leeftijd van 8 tot 18 jaar zijn, van diverse allochtone afkomst. Voetbal is de meest voorkomende sport op de playgrounds. Gebaseerd op verworven kennis over de stedelijke locaties van de playgrounds (zie bijvoorbeeld Bakker et al., 2008), over spelen en sporten op straat en over de populariteit van voetbal onder jongens (Elling & Knoppers, 2005) is dit gegeven nauwelijks verrassend noch toevallig. Aan de andere kant is er wel degelijk plaats en ruimte op de playgrounds voor meisjes, voor autochtone jeugd, en voor volwassenen, in genoeg gevallen zelfs tegelijkertijd. Bovendien komen er op de playgrounds ook andere sporten aan bod dan alleen voetbal: er is basketbal, volleybal, tennis en er vinden ook allerlei spellen plaats. Deze paragraaf geeft een beeld van de gebruikers langs de lijn van hun leeftijd, hun relatie tot elkaar, hun geslacht en etnische afkomst. Waar het hier vooral om gaat, is de manier waarop jongeren binnen deze categorieën met elkaar omgaan.

Sportactiviteiten op Schuttersveld, Rotterdam

Een ontmoetingsplek voor verschillende gebruikers

Laten we een kijkje nemen op de playground, in dit geval Vermeerpark, waar de onderzoeker het volgende heeft opgetekend:

'Ik sta te kijken bij het voetballen, er staan zowel jongens als meisjes om het veldje heen, en ze moedigen de voetballers aan en reageren op wat er in het veld gebeurd. Veel kinderen lopen heen en weer tussen activiteiten, ze lijken zich op hun gemak te voelen en praten en lachen hard. Ook zitten en staan er aardig wat ouders. Zij houden zich meer afzijdig en zitten op de bankjes of staan in de speeltuin. De speeltuin is druk bezet, veel jongens en meisjes zijn aan het spelen en hun ouders (zowel vaders als moeders) kijken toe of spelen mee. Ook vrouwen met kinderwagens, kleine kindjes op driewielers lopen en fietsen tussen de andere mensen op het plein door.'

Observatieverslag Vermeerpark

Natuurlijk zijn de playgrounds op de eerste plaats bedoeld om er te sporten. Dat gebeurt ook volop. Maar zeker als onderdeel van een groter park zoals Vermeerpark, met een variatie aan sport- en spelmogelijkheden, is een playground uitnodigend voor verschillende gebruikers, van verschillende leeftijden, meisjes en jongens door elkaar. In het bijzonder de aanwezigheid van een speeltuin voor kleine kinderen zorgt ervoor dat ook volwassenen (ouders, opa's en oma's) naar de playground komen.

Gebruikers van de playgrounds zijn er in allerlei soorten: sporters, maar ook passerende wandelaars, mensen die langs de lijn van het veld toekijken. Een teken van lokale inbedding van de playgrounds is dat er vanuit organisaties uit de omringende wijk gebruik wordt gemaakt van de playgrounds. Kinderen en begeleiders van kinderdagverblijven en scholen komen er. Maar ook uit buurtcentra, opvanghuizen of andere lokale welzijns- en zorginstellingen komen mensen om gebruik te maken van de playgrounds. Soms zijn er meer geformaliseerde contacten met instellingen (zoals met scholen, bijvoorbeeld op Reigersbos), en soms gaat het om eigen initiatieven vanuit organisaties. Zo komen op Park de Gagel wekelijks begeleiders en kinderen van een nabijgelegen 'logeerhuis' voor kinderen uit 'multi-probleem gezinnen' naar de playground om te sporten. De playgrounds zijn meer dan een plaats om te sporten, ze bieden de mogelijkheid om anderen uit de wijk te ontmoeten. Belangrijke voorwaarde daarbij is wel dat er ter plekke of in de nabijheid diverse mogelijkheden voor activiteiten en contact bestaan. Op de playgrounds zijn er goede mogelijkheden om mensen uit de directe omgeving zoals de wijk, terloops te ontmoeten en dus zijn de playgrounds een belangrijke bron voor het creëren van *weak ties* die gezien worden als belangrijk voor het verstevigen van sociale cohesie (Van Kempen, 2007). Ook voor de

De playgrounds zijn meer dan een plaats om te sporten, ze bieden de mogelijkheid om anderen uit de wijk te ontmoeten. Belangrijke voorwaarde daarbij is wel dat er ter plekke of in de nabijheid diverse mogelijkheden voor activiteiten en contact bestaan

ontmoeting met 'anderen' dan degenen uit de groep waar je vaak mee om gaat, bieden de playgrounds mogelijkheden. Met andere woorden, er zijn volop mogelijkheden voor het leggen van zowel *bonding* als

bridging relaties. De vraag is vervolgens of en zo ja hoe dat inderdaad gebeurt. Als we preciezer kijken, dan zijn er tenminste twee zaken te noemen die van belang zijn voor het wel of niet contact krijgen met 'anderen'. In de eerste plaats speelt het moment van de dag een rol. Playground sportactiviteiten concentreren zich in de namiddag. 's Ochtends door de week is het er rustig of gewoon stil. Ook de tijd van het jaar is relevant hier. Het playground seizoen loopt van april tot oktober, d.w.z. dat in deze periode het programma van sportactiviteiten het meest uitgebreid is en er dus regelmatig en vaak groepen sporters op de playgrounds te vinden zijn. Doorgaans is er weinig tot geen contact tussen de sporters op de playground en omstanders of voorbijgangers. De sportactiviteit is een gefocuste activiteit, waarbij de sporters zich richten op het sporten en op elkaar. Algemeen kun je zeggen dat gebruikers die verschillende activiteiten doen niet vanzelfsprekend mengen en met elkaar in contact komen. Om *weak ties* te doen ontstaan en, nog meer, om *bridging* relaties te creëren is daarom ook gerichte interventie of actie nodig. Om die reden is een gericht programma van activiteiten op playgrounds, dat zich richt op het betrekken van verschillende (groepen) jongeren bij de activiteiten, van belang. Daarover zal later in het hoofdstuk nog worden gesproken, als de rol van begeleide activiteiten wordt belicht.

Leeftijd

Jongeren tot ongeveer twaalf jaar en oudere jeugd sporten en spelen doorgaans gescheiden, maar je ziet ze ook samen sporten. De oudere jeugd fungeert in die gevallen vaak als voorbeeld voor de jongeren, ze nemen

dan ook nogal eens de leiding, geven technische aanwijzingen over het sporten. Soms mogen de jongeren ook wel meedoen aan partijtjes tussen groepen oudere jeugd. Op playground Park de Gagel hebben we ook verschillende keren waargenomen dat oudere jongeren (tegen de 20 jaar) op de panna-veldjes en op het grote veld regelen hoe er gespeeld wordt en zo ook een bepaalde orde opleggen aan de kleinere jongens (en soms meisjes). Soms voorkomen oudere jongeren ook dat de kleineren gaan 'klieren' of zelfs vernielingen gaan aanbrengen. Dit gegeven van de oudere jeugd die een begeleidende rol neemt, is natuurlijk belangrijk als het gaat om jongeren uit de buurt te betrekken bij activiteiten van de playgrounds. Maar niet altijd gaat het op deze manier samen tussen jongere en oudere jeugd. Vaker komt het voor dat de kleintjes het veld ruimen voor een groepje ouderen, zonder dat daar expliciet iets over gezegd wordt.

In het vrije spel op de playgrounds gaat het, volgens onze bevindingen, steeds goed tussen de jongeren van verschillende leeftijd. Het regelt zich op één van benoemde drie manieren (oudere als begeleider, samen sporten, jongsten ruimen het veld), waarbij het duidelijk is dat de groepjes oudere jeugd altijd dominant is boven de jongere; zij zijn bepalend.

Onderlinge relaties

Vriendschap is een belangrijke relatie die veel terug te zien is op de playground (vgl. Verweel, 2007). Een belangrijke vraag is of de vriendschappen worden gevormd op de playgrounds of dat bestaande vriendengroepjes de playground gebruiken als gemeenschappelijk sport-ontmoetingspunt. Uit onze bevindingen blijkt vooral het laatste. Groepjes vrienden gaan naar de playground om te sporten, ze spreken daar af. In een enkel geval hebben we gehoord dat er jongeren spraken over 'vrienden', waarmee ze andere jongeren bedoelden waar ze uitsluitend op de playground mee omgaan. Maar dat neemt niet weg dat de toevallige ontmoeting op de playground tussen enkelingen of tussen kleine groepjes bekenden veel voorkomt. Op playground Park de Gagel bijvoorbeeld zagen we vaak dat jongens in kleine groepjes van twee of drie naar het veld komen en ook in dezelfde groepjes weer weggaan, terwijl ze op de playground met andere jongens sporten, meestal voetballen. Met andere woorden, *bonding* relaties zijn erg sterk aanwezig op de playgrounds. *Bridging* relaties lijken zich te beperken tot de playgrounds zelf, waar kinderen met anderen sporten.

Een ander opvallend punt, met betrekking tot de, vooral *bonding* relaties, is dat er vaak familieverbanden aan te treffen zijn op de playgrounds: dikwijls komen er jongeren die broertjes, neefjes of zusjes van elkaar zijn. Vaak komen de gebruikers van de playground uit de directe omgeving, de buurt of de wijk waarin de playground ligt. Jongeren die op de playgrounds komen, geven dikwijls aan dat ze elkaar vanuit de wijk kennen. Er moet wel bij gezegd worden dat niet altijd duidelijk werd wat er bedoeld werd met de uitspraak dat jongeren elkaar 'uit de wijk' kenden. Het is een vrij globale lokalisering: soms betekent het dat ze elkaar kennen van contacten op straat. Ook school wordt genoemd. 'School' is een preciezere aanduiding van een locatie. Wijk kan 'buurt' betekenen of 'straat'. Het kan betekenen dat ze er wonen, maar in elk geval duidt het wel iets aan van nabijheid, maar niet alleen in een ruimtelijke betekenis. Het geeft ook iets aan van het soort contact dat er is tussen jongeren. Eén van de jongeren, een 20-jarige uit Groningen, geeft het volgende antwoord op de vraag wat hij met 'uit de wijk' bedoelt: 'je leert elkaar kennen in de wijk, je loopt met zijn drieën over straat, je komt mensen tegen, hij doet iets 'cools', dan vind je hem gelijk een aardige gast, je praat met elkaar.'

Al met al valt op te merken dat de playgrounds, dankzij de gebruikers uit de omringende stadsomgeving, een goede inbedding hebben in de buurt. Het zijn plekken waar jongeren naar toe gaan om elkaar via het sporten te ontmoeten. En niet alleen jongeren, zoals we al eerder lieten zien. De playgrounds hebben ook

aantrekkingskracht op jongeren boven de twaalf jaar die in andere stadswijken wonen. Dat is vooral het geval als het veld als mooi is of goed gefaciliteerd bekend staat.

Meisjes en jongens

Het beeld op de playgrounds is dat er overwegend jongens aan de activiteiten meedoen en op de velden sporten. Sportbegeleiders op playground Vermeerpark bevestigen dit en geven aan dat er weinig tot geen meisjes boven de vijftien op het plein komen. 'Wanneer er meisjes komen dan gaan ze eigenlijk niet sporten, ze gaan gewoon ergens zitten of ze komen met broertjes en zusjes naar de speeltuin', zegt een sportleider. Aan de andere kant, als er gerichte sportactiviteiten voor meisjes worden georganiseerd, is er voldoende animo voor. In de winter worden er activiteiten georganiseerd in nabijgelegen sporthallen, ook voor meisjes. De relatief afgesloten ruimte van de sporthal maakt het voor meisjes aantrekkelijk om te komen sporten. Bij een observatie van een begeleide activiteit voor meisjes in een sporthal in Overvecht (Utrecht) geven meisjes zelf aan dat het belangrijk is wie hen begeleidt. Ze vertellen dat sommige begeleiders ruimte op de playgrounds voor hen maken, maar dat andere begeleiders vooral de jongens daar laten sporten.

Etnische achtergrond

Het merendeel van de jongeren, meisjes en jongens, dat sport op de playgrounds heeft een niet-Nederlandse etniciteit. Dat is voor een deel te verklaren uit het feit dat de wijken waarin de onderzochte playgrounds zijn gesitueerd een hoog percentage bewoners kent van allochtone afkomst (zie ook Bakker et al., 2008). We hebben een aantal observaties gedaan, die verband houden met de etnische achtergrond van de sportende jongeren.

Op de playground De Hoogte wordt er door groepen jongeren met verschillende etnische afkomst gesport. Zo is er een groep Angolese jongens (16 jaar en ouder) die er vaak basketballt. Van hen zegt iemand dat etnische achtergrond bij sporten irrelevant is en dat het er vooral om gaat dat hij kan basketballen:

Tk loop naar een van de Angolese jongens toe en leg hem kort uit wat ik kom doen. Hij vertelt me dat ze allemaal oorspronkelijk uit Angola komen, en dat hij nu in Korrewegwijk woont. Ze komen hier vaak; 1 keer per dag zegt hij, later zegt hij; drie keer per week. Als ik vraag of ze ook wel eens met jongens van anderen nationaliteiten spelen zegt hij: "Ja zeker, als hier Nederlandse jongens komen en ze kunnen een beetje basketballen doen ze gewoon mee, ja toch?"

Observatieverslag De Hoogte

Op deze playground bevestigt een vrijwilligster van een buurtcentrum dit beeld. Zij vertelt dat op de playground een mix bestaat tussen autochtoon/allochtoon en tussen leeftijden. Alles is er te vinden, en ze gaan ook met elkaar om. Er zijn geen duidelijke lijnen te trekken tussen verschillende groepen. Aan de andere kant, als jongeren zelf daarover praten, geven ze wel degelijk duidelijk etnische scheidslijnen aan. We troffen dat bijvoorbeeld aan op de Marslaan, waar Marokkaanse jongens zich in een bepaald geval expliciet identificeerden ten opzichte van Turkse jongens. Het is goed voorstelbaar dat de scheidslijnen tussen groepen etnisch verschillende jongeren vooral door henzelf besproken worden om een eigen identiteit te markeren, maar dat in de praktijk van het sporten de etnische scheidslijnen minder relevant kunnen worden. Dan wordt het verschil tussen

goed en minder goed kunnen sporten belangrijker (zie daarover ook de onderzoeken van Mostert, 2007 en Van der Meij, 2008).

Samenvattend

Zoals in andere onderzoeken al is geconstateerd (onder meer Bakker et al., 2008; Breedveld et al., 2009), is de grootste groep gebruikers van publieke sportvelden zoals playgrounds jongens met een niet-Nederlandse etniciteit, maar daarnaast zijn er tal van andere gebruikers. De gebruikers van de playgrounds zijn weliswaar divers, maar er is toch een aantal algemene lijnen te schetsen.

Op de eerste plaats is de diversiteit aan gebruikers groter als er op of direct naast de playgrounds verschillende sport- en spelfaciliteiten zijn. In die gevallen, zoals vooral bij Schuttersveld en Vermeerpark, zie je de aanwezigheid van kleine kinderen tot zes jaar in speeltuinen en hun ouders of andere begeleidende volwassenen. Daarnaast komen er dan ook mensen uit organisaties, zoals scholen of kinderdagverblijven naar de playgrounds. Opvallend is dat er doorgaans niet veel contact bestaat tussen sporters op de playground en omstanders. Maar de mogelijkheden tot het ontstaan van *weak ties* zijn ruim aanwezig.

Op de tweede plaats is de aanwezigheid van jonge gebruikers en van meisjes op de playgrounds als sporter (in tegenstelling tot als omstander) sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van begeleide activiteiten.

Begeleide activiteiten, of ook simpelweg de aanwezigheid van begeleiders, maakt voor deze groepen

Opvallend is dat er doorgaans niet veel contact bestaat tussen sporters op de playground en omstanders. Maar de mogelijkheden tot het ontstaan van weak ties zijn ruim aanwezig

ruimte om te sporten op de playgrounds. Het recht van de sterkste, en dat zijn jongens ouder dan twaalf jaar, geldt anders in het vrije spel op de playgrounds.

Op de derde plaats geldt dat de gebruikers van de playgrounds in het geval van niet-begeleide activiteiten, vooral 'onder elkaar' sporten. De playgrounds zijn niet vanzelf ontmoetingsplekken voor sporters die elkaar niet kennen. Het lijkt vaker zo te zijn dat groepjes jongeren die elkaar al kennen - vrienden van elkaar, of familie - met elkaar sporten. In onze theoretische termen: de onderlinge relaties tussen de gebruikers worden meer gekenmerkt door *bonding* dan door *bridging*. Anderzijds hebben we situaties geobserveerd waarin oudere jongens een begeleidende rol op zich namen ten opzichte van de jongere. Op deze momenten maken zij een verbinding tussen (leeftijdsgroepen).

9.4 Activiteiten op de playgrounds

In de vorige paragraaf is beschreven dat playgrounds naast sportplaatsen ook ontmoetingsplekken zijn in de buurt. Belangrijk in dat opzicht is om de playgrounds te bezien als publieke ruimte: hun locatie en hun toegankelijkheid maken ze tot deel van de buurt of van de straat. Daardoor is de functie van de playground als plek om te sporten geen eenduidig gegeven. De playground kan in principe meerdere functies krijgen, afhankelijk van wie de bezoekers zijn en hoe ze er gebruik van maken (zie Blommaert et al., 2005). Om ook het informele gebruik van de playground in beeld te krijgen, is in het onderzoek een onderscheid gemaakt tussen activiteiten die door sportbegeleiders worden georganiseerd en (sport)activiteiten van jongeren zelf. In deze paragraaf bespreek ik voornamelijk de sportieve activiteiten, waar immers de velden voor zijn bedoeld. Maar, zoals al eerder gezegd, sportpraktijken zijn te beschouwen als sociale activiteiten, die verband houden met het versterken van sociale cohesie en sociaal kapitaal. Daarom is ook aandacht voor andere dan sportieve activiteiten.

In het volgende observatiefragment uit een verslag van Vermeerpark blijkt de variatie aan mogelijkheden om dingen te doen en de toegankelijkheid voor jongeren om met elkaar te sporten.

'Ik vraag de jongens hoe oud ze zijn, of ze hier vaak komen en wat ze hier zoal doen. Ze vertellen dat ze 14 en 15 jaar zijn en dat ze hier bijna elke dag komen. 'Altijd ben ik hier'. Wat ze zoal doen is voetbal, fitness, beetje hangen, van alles eigenlijk. Het maakt niet zoveel uit, zoals een jongen zegt, we doen eigenlijk alles met iedereen, het maakt niet uit, wanneer je wilt voetballen dan ga je met iemand voetballen en iedereen kan gewoon meedoen, je doet het samen. Het maakt niet uit, als je mee wilt doen dan kan je meedoen.'

Observatieverslag Vermeerpark

In het volgende fragment maken de jongens ogenschijnlijk tegenstrijdige opmerkingen over de sportactiviteiten die georganiseerd worden: aan de ene kant zeggen ze niet altijd mee te doen, maar aan de andere kant zouden ze ook meer activiteiten georganiseerd willen zien. Maar duidelijk wordt dat een aanbod aan georganiseerde activiteiten voor hen niet doorslaggevend is om er te sporten.

'Ik vraag de jongens of ze ook wel eens meedoen aan georganiseerde activiteiten. Ze zeggen dat te doen, maar ze doen niet altijd mee. Eigenlijk vinden ze dat er niet zo heel veel georganiseerd wordt. Ja soms voetbal en/of tennis of zo, maar niet heel vaak. Ze zouden wel vaker activiteiten willen. Maar activiteiten of niet, de jongens zijn er toch wel elke dag, het is hun plek.'

Observatieverslag Vermeerpark

Wat de jongens hierboven vertelden, geldt niet voor iedereen: er zijn jongeren die uitdrukkelijk uitgenodigd moeten worden om mee te doen aan sportactiviteiten. Dat is een belangrijke doelgroep om begeleide activiteiten voor te organiseren. Voor niet iedereen is het sporten toegankelijk. Als je goed bent en je bent een jongen is er geen probleem. Maar al eerder is gezegd dat bijvoorbeeld meisjes en jongere kinderen niet zonder meer opgewassen zijn tegen het 'vrije spel van de straat'. Voor hen is het noodzakelijk dat er activiteiten worden georganiseerd onder begeleiding.

Structuur en regels

Vooral, of misschien wel uitsluitend, jongeren in de basisschoolleeftijd (tot dertien jaar) spreken de sportleiders op de playgrounds vaak aan met 'meester' en 'juf'. Dat zegt ook iets over de verhouding tussen de kinderen en de begeleiders. De kinderen accepteren over het algemeen heel goed dat de sportleiders de spelvormen en -regels bepalen. Ze verwachten dat zelfs. Kenmerkend voor de georganiseerde activiteiten is de structuur die spelvormen aan de sporten geven. De structuur geeft aan de ene kant orde aan de activiteiten, zodat er ook gericht kan worden gesport en geleerd (vooral bij technische sporten als tennis). Maar aan de andere kant zorgt de structuur ook voor de mogelijkheid tot variatie in spelvormen, waardoor verschillende groepen (bijvoorbeeld 'teams') aan bod komen, of verschillende kinderen:

'De jongens spelen in teams van vijf tegen elkaar, twee doelpunten scoren en dan is het wisselen. De winnaar blijft dan staan en gaat tegen een ander team. Als de ronde om is, gaat begeleider M. nieuwe teams formeren. Hij schrijft de namen en leeftijden op een papier, en als dat is gebeurd, wordt er weer tegen elkaar gevoetbald.'

Observatieverslag Vermeerpark

Zoals al gezegd, hebben juist ook groepen die gemakkelijk uitgesloten worden van sporten op de playground baat bij de structuur en orde van de georganiseerde activiteiten. Dat geldt voor jonge kinderen en voor meisjes:

'De meisjes vertellen dat ze graag meer begeleiders zouden hebben zodat zij vaker kunnen spelen. Soms mogen ze niet meedoen van de jongens. Als ik vraag wat ze dan zeggen, zegt een van hen: "meiden horen achter de keukenblok".'

Observatieverslag Park de Gagel

Maar de structuur en regels zijn ook zinvol voor bijvoorbeeld jongeren die graag sporten en bewegen, maar minder talentvol zijn en dus niet snel mee mogen doen met een groep jongeren die op eigen initiatief sport.

Begeleide sportactiviteit op playground Reigersbos, Amsterdam

Georganiseerd sporten en zelfstandig sporten

Georganiseerd sporten zet aan tot eigen initiatief. In het fragment hieronder lijken de jongeren in navolging van de begeleide activiteiten zelf ook regels te gaan hanteren.

'Nu de activiteiten afgelopen zijn, gaan de kinderen zelf spelen. Op de playground wordt nu door verschillende groepen jongetjes gevoetbald. De groep met grotere jongens is ook nog steeds bezig, en drie van de vier doelen worden bezet. Een groep van vijf jongetjes voetbalt bij een van de vier doelen. Ze lijken onderling dingen af te spreken, teams en soort spel, en beginnen daarna met spelen.'

Observatieverslag Vermeerpark

Er zijn ook jongeren, die aangeven zich te kunnen voorstellen dat structuur en begeleiding goed is voor bepaalde groepen, maar niet voor henzelf. Zoals in het volgende fragment:

‘De jongen vertelt dat volgens hem meer activiteiten heel leuk zouden zijn voor kleinere kinderen, omdat het voor hen leuk is om na school iets te doen te hebben. Ze kunnen dan met elkaar sporten en met meer begeleiding is dat nog leuker voor ze. Voor hem zelf gaat het om ‘ballen met vrienden’, als dat in een bepaalde structuur zou moeten met begeleiding ‘dan is de sfeer weer weg’. Hij zou geen training o.i.d. willen.’

Observatieverslag De Hoogte

Maar toch blijkt uit de observaties dat het niet terecht zou zijn om het zelfstandig sporten van jongeren af te doen als ‘ongeorganiseerd’. Inderdaad gaat het hier niet om organiseren in een formele zin. Maar in het zelfstandig sporten bestaan wel degelijk ook regels en structuur, zoals de volgende observatie toont:

‘De zes jongens zijn weer aan het basketballen aan de linkerkant van het veld. Vanaf iets voor zessen tot ongeveer kwart voor acht spelen de zes samen basketbal. Ze hanteren een systeem waarbij de partijen steeds doordraaien na een aantal doelpunten, vertelde een van de jongens me. Al met al hebben ze ongeveer twee uur met elkaar gespeeld, en sommige jongens, die er al eerder waren, nog langer.’

Observatieverslag De Hoogte

Uit observaties als deze blijkt dat jongeren goed in staat zijn om een structuur aan te brengen in hun partijvormen (zoals het ‘doordraaien’) waardoor er geen jongere buitengesloten wordt en waardoor het sporten in een goede orde kan verlopen. Hierboven blijkt dat de jongens heel bewust voor deze manier hebben gekozen. In andere gevallen ‘helpt’ de sport zelf met spelregels die de jongeren goed kennen en ook kunnen hanteren. Natuurlijk gaan deze situaties ook wel eens verkeerd en is het resultaat het beëindigen van de

Daarnaast is het bestaan van de mogelijkheid om zelfstandig te kunnen sporten op de playgrounds op zichzelf belangrijk omdat jongeren dan onder elkaar kunnen zijn met degenen die ze zelf kiezen

partij. Maar ons onderzoek levert meer voorbeelden als de bovenstaande. Het belang van observaties zoals deze is dat ze duidelijk maken dat jongeren

zelf ook organiserende vermogens bezitten. Dat is in elk geval een bron van ‘sociaal kapitaal’. Daarnaast is het bestaan van de mogelijkheid om zelfstandig te kunnen sporten op de playgrounds op zichzelf belangrijk omdat jongeren dan onder elkaar kunnen zijn met degenen die ze zelf kiezen. Zij kunnen hun *bonding* relaties, die belangrijk zijn als bijdrage aan de vorming van een eigen identiteit, versterken via de sport (Fine, 1987). Tot slot is zelfstandig sporten op de playground belangrijk omdat de playground dan een ‘eigen’ plek wordt voor de jongeren.

Interactie tussen de gebruikers: spel en strijd

De interacties tussen jongeren op de playgrounds gaan niet alleen over de manier waarop ze samen sporten. En het gaat niet alleen om spel. Spelen en sporten op de relatief schaarse plekken waar dat goed kan, is ook een strijd om de ruimte (Bouw & Karsten, 2004). De strijd tussen elkaar en de strijd om de plek liggen in elkaars verlengde. Sporten met bekenden of vriendengroepjes versterkt *bonding* relaties. Maar als een jongere geen deel uitmaakt van de groep, dan moet er ‘werk’ verricht worden. Soms is dat een delicaat spel van aftasten, afwachten, onverschilligheid veinzen en ondertussen plaats inpikken. Op andere momenten gaat

het duidelijker om dominantie en machtsvertoon. Voorbeelden eerder waren de dominantie van oudere jeugd ten opzichte van kinderen tot twaalf jaar en meisjes. Ook binnen groepen, echter, is er strijd tussen bekenden en gelijken. Het binden (*bonding*) is een doorgaand (her)bevestigen van je plaats binnen de groep. Dat kan er soms hard aan toe gaan, zoals blijkt uit onderstaande observatie:

Tijdens het spel ontstond er ruzie. Twee jongens begonnen elkaar te duwen. Ze lachten er in eerste instantie nog bij, maar gebruikten tegelijkertijd wel diverse scheldwoorden in het Marokkaans en Nederlands door elkaar heen. Het geduw werd heviger en er kwamen andere jongens omheen staan. Sportleider H. zag het en riep sportleider G., die naar ze toe liep en ze uit elkaar haalde. De jongens bleven naar elkaar toe komen en manoeuvreerden om sportleider G. heen. Sportleider H. liep er ook naartoe en hield één van de jongens vast en sportleider H. hield die andere jongen vast. Sportleider H. riep tegen die jongen 'wat wil je nou' en was hem weg aan het duwen. De jongen zei dat hij hem wilde slaan, waarop sportleider H. keihard over het veld riep: 'hoor je dat sportleider G., hij wil vechten'.

Sportleider H. lachte de jongen uit en zei dat ie normaal moest doen: 'wil je anders het veld uit'. Het spel werd gecontinueerd door de andere jongens en ook de ruziënde jongens zelf speelden door alsof er niks was gebeurd. Ze waren weer gefocust op het spel. Dit hele gebeuren deed zich hierna nog twee keer voor met weer andere jongens, maar doofde weer snel en ze speelden door.'

Observatieverslag Park de Gagel

De strijd op de playground wordt natuurlijk ook verbaal gevoerd en daarnaast op een niet fysieke, non verbale manier. Van het laatste een voorbeeld:

'Drie jongens lopen met een fiets aan de hand dwars over het veld heen, zonder blikken of blozen. Er is geen enkel contact tussen degenen op het veld en henzelf, terwijl een van hen de jongen op een haar na passeert. Ze kijken elkaar niet aan.'

Observatieverslag Park de Gagel

De voorbeelden geven aan dat het op de playgrounds niet alleen gaat om het sporten op zichzelf, maar ook om het op verschillende manieren meten met anderen. Hier kunnen jongeren hun grenzen testen en nieuwe sociale rollen uitproberen, in sport maar natuurlijk ook in ander gedrag (Stevens, 2007: 52). Playgrounds blijken plaatsen te zijn waar jongeren zich kunnen laten zien, waar aandacht is te krijgen: er lopen mensen (jongeren, begeleiders of anderen) rond die de jongen of het meisje kunnen herkennen en erkennen, maar ook kunnen afwijzen. Er zijn, met andere woorden, verschillende bronnen van sociaal kapitaal te verdienen op de playgrounds (zie ook Bucholtz, 2002).

Samenvattend

In de vorige paragraaf bleek dat *bonding* relaties een belangrijke rol spelen tussen de gebruikers van de playgrounds. Dat gegeven komt op twee manieren terug in deze paragraaf over de activiteiten op de playground. Ten eerste is er de constatering dat een groot deel van de activiteiten die op playgrounds plaatsvinden door de jongeren zelf zijn georganiseerd. Hierdoor sporten ze vaak binnen de eigen groep, wat *bonding* relaties versterkt. Het blijkt dat dit bijdraagt aan het plezier in het sporten en aan het gevoel van verbinding met de playground. Bovendien zijn jongeren goed in staat om zelf regels en structuur, vaak ook op een creatieve manier, aan te brengen in hun sporten. Dit zelf organiseren is in deze opzichten deel van hun sociale kapitaal.

Ten tweede, activiteiten op de playground gaan sterk over ‘insluiting’, over ‘erbij horen’ en bovendien over de strijd die daar bij hoort. *Bonding* relaties zijn weliswaar dominant op playgrounds, maar ze zijn niet slechts uitkomst van (eerdere) interacties. *Bonding* relaties worden steeds weer op de proef gesteld. Ze zijn inzet van een doorgaande strijd om erkenning en het toekennen en verwerven van identiteit (Vermeulen & Verweel, 2009). De playgrounds zijn plaatsen waar sociale activiteiten plaatsvinden – zowel sportief als niet-sportief – die gaan over sociale identiteiten binnen de eigen groep en tussen groepen. Dat is een kwestie van zowel spel als strijd tussen (groepen) jongeren, die symbolisch vorm krijgt als strijd om de ruimte. In termen van sociaal kapitaal is er op de playground wat te verdienen: identiteit, aanzien en zichtbaarheid, respect.

Een laatste punt dat aandacht verdient, is dat begeleide activiteiten zinvol en nodig zijn om te zorgen voor aandacht in het sporten, vooral bij een technische sport zoals het tennis. Bovendien is begeleiding belangrijk om de groepen die minder kans hebben om te sporten de ruimte te bieden op de playgrounds en mogelijk afstand tussen verschillende groepen te overbruggen. Over de betekenis van begeleiding gaat de volgende paragraaf.

9.5 Begeleiding op de playgrounds

In deze paragraaf gaat het in het bijzonder over de rol van de begeleider en de interactie van de begeleider met de jongeren. De sportbegeleider op het veld is te beschouwen als tussenpersoon tussen jongere en sociale netwerken (formeel en informeel) die buiten de playground bestaan rond onder meer studie, wonen en werk. De ervaringen van de interacties tussen de jongeren en de begeleiders is cruciaal voor het opbouwen van wederzijds vertrouwen en betrokkenheid, en voor het ontwikkelen van bestaande kwaliteiten van jongeren, kortom: voor sociaal kapitaal (zie ook Verweel, 2007: 39). Eén van de eerste zaken die opvallen als sportbegeleiders aan het werk zijn, is dat zij op allerlei manieren structuur aanbrengen in het sporten van de jongeren. De voornaamste betekenis hiervan lijkt te zijn dat de begeleiders dan beter zicht kunnen houden op de groep kinderen en dat er gericht (met meer focus) kan worden gespeeld. Een voorbeeld:

‘Na een tijdje wordt het partijtje stopgezet. A. deelt de groep in drieën. Later vertelt A. dat dit zijn opdracht (de opdracht voor B.) is voor deze week. Hij moet meer mixen tussen verschillende leeftijden. Door de jongens in drieën te delen in plaats van in tweeën kan hij ze beter in de gaten houden. Ook leren de jongens zo dat ze niet altijd mogen spelen. Als ze niet spelen, moeten ze op de bank zitten.’

Observatieverslag Marslaan

In deze observatie is te lezen dat structuur aanbrengen vorm krijgt in het verdelen van de groep jongeren. Interessant is hier ook dat ‘structuur aanbrengen’ een leermoment is van mentor (A.) richting stagiair (B.): het maakt blijkbaar deel uit van de professionele competentie van begeleiders.

Ook is te zien dat structuur aanbrengen bedoeld is als leermoment voor de jongeren zelf: ze moeten leren op hun beurt te wachten en andere jongeren ruimte te geven om te spelen. Pas als deze orde is gemaakt, kan het voetballen beginnen. Het aanbrengen van orde en regels heeft ook als functie dat er gericht en met meer aandacht gespeeld wordt en dat daardoor de technische kant van de sport beter kan worden geleerd. Dat vergroot de energie en het plezier. Het aanbrengen van regels en structuur, in of naar aanleiding van het spel, komt goed tot uitdrukking is het feit dat de kinderen (in de activiteiten voor jeugd tot 13 jaar) de sportleiders vrijwel altijd aanspreken met ‘juf’ of ‘meester’. Van de kant van de kinderen betekent deze manier van aanspreken een acceptatie van de orde en van de verhouding tot de sportleiders.

Deel van het ‘beregelen’ van de jongeren door de sportleiders op en rond playgrounds betreft ook het corrigeren van gedrag van jongeren. Dat is belangrijk omdat het ingrijpen van de begeleider zorgt voor een veiliger klimaat om met elkaar te sporten:

‘Een kind verteld dat het voor sommige kinderen veiliger is als de sportleider er is. Hij geeft het voorbeeld van een Turkse jongen die de sportleider altijd moet beschermen en dat de sportleider altijd tegen hun zegt dat ze hem niet mogen slaan enzo.’

Observatieverslag de Gagel

Het aanbrengen van orde en structuur in en om de activiteit is te beschouwen als een kerntaak van de sportleiders. Het schept ruimte voor jongeren om gericht en actief met elkaar te sporten en te spelen. Het begrenst wat wel en niet gedaan mag worden, en ook wie wel en niet mag meedoen aan de activiteit. Op je beurt wachten hoort bij dat laatste, maar ook het gegeven (zie de vorige paragraaf) dat er voor specifieke

groepen (meisjes, jongeren tot 13 jaar) sportactiviteiten georganiseerd worden die mogelijk anders buiten de boot vallen. Het belang daarvan onderstreept ook Verweel (2007: 38). Maar er is ook een andere kant aan dit proces van in- en uitsluiten, die vooral gaat over de vraag hoe begeleiders omgaan met jongeren die (in groepjes of alleen) lastig te hanteren gedrag vertonen. Het omgaan met lastig gedrag – erbij betrekken of uitsluiten – is gebaseerd op afwegingen die begeleiders steeds weer moeten maken. Er zijn begeleiders die aangaven dat zij zich voornamelijk richten op de ‘goede’ kinderen. Zoals een sportleider uit Utrecht: ‘Die slechte jongens heb ik weggejaagd van hier, ik heb echt alleen maar de schone, nette jongens overgehouden. Ook al gedragen ze zich soms niet netjes, ik heb er toch voor gezorgd dat de beste over zijn.’

Voorbeeldfunctie en respect verdienen

Aan het einde van de vorige paragraaf is opgemerkt dat playgrounds plekken in de wijk zijn waar voor jongeren wat te ‘verdienen’ of te ‘verliezen’ is: aandacht, respect en identiteit (zie daarvoor ook het onderzoek van Reichert, 2008). Jongeren op de playgrounds regelen dat zelf tijdens hun aanwezigheid in het samen sporten, ook wel door onderlinge strijd. Maar tijdens de georganiseerde activiteiten spelen begeleiders hierin een belangrijke rol, vooral omdat jongeren zich dikwijls juist richten op de begeleiders. Deze zijn een voorbeeld voor de jongeren, een opmerking of handeling van begeleiders is betekenisvol voor hen. Zo kan een sportleider hen toelaten tot het meedoen aan activiteiten of hen daarvan uitsluiten. Maar het gaat eveneens om het krijgen van waardering of, bij kleinere kinderen, om een troostend woord of aanmoediging. Hieronder een paar voorbeelden van reacties van begeleiders op kinderen.

‘Een van de kleinere jongens krijgt tijdens het keepen een bal tegen zijn hoofd. Hij moet huilen en wordt eerst door begeleider A. en vervolgens door de drie jongens buiten het veld getroost. Even later gaat hij weer verder.’

Observatieverslag Marslaan

In het volgende observatieverslag (in een sporthal) geven de begeleiders allerlei stimulerende feedback, niet alleen op het spelen maar ook op het sociale gedrag van de jongeren.

‘Begeleider S. zorgt ervoor dat de stand goed wordt bijgehouden door een jongen die bij het scorebord zit. Hij let tevens op dat er consequent na zeven punten gewisseld wordt, zodat er weer twee wachtenden aan de beurt komen. S. reageert positief op goeie ballen (“goedzo”) en op slechte ballen (“jammer”). De kinderen lijken plezier te hebben in het tennis en lachen regelmatig. Ze zijn energiek en blijven doorgaan, ondanks het feit dat ballen vaak in het net landen of alle kanten worden uitgeslagen. Om 14.30 uur is ook het voetbal en tennis afgelopen. Eén jongen ruimt vijf rackets op, ook een andere jongen vraagt om mee te helpen. S. vraagt of de jongens sterk zijn en voelt aan hun biceps. De jongens ballen hun spieren en mogen elk een paal wegbrengen. Begeleider H. zegt: “Zo, jij bent sterk zeg!” De jongen kijkt trots.’

Observatieverslag Vermeerpark/Oranjehal

Jongeren op de playground richten hun aandacht dikwijls op de begeleider en op de manier waarop hij of zij omgaat met situaties. De begeleiders zijn zich daarvan bewust. Op de vraag hoe hij zijn rol als begeleider op de playground ziet, antwoordt een sportleider uit Den Haag:

‘Ik heb verschillende rollen. Eén van die rollen is vooral een voorbeeldrol. Vooral de jonge knaapjes en meiden zien mij als een voorbeeld. Ik ben verantwoordelijk voor verschillende middelen,

over materialen, ze zien dat je de sleutel van de playground hebt. Zien ook als een belangrijk iemand naar je toe komt – ouders, wethouder – om met je te praten en uiteindelijk is het de verantwoordelijkheid wat ze zo nieuwsgierig maakt en daardoor streven ze ernaar om zoveel mogelijk verantwoordelijkheid te krijgen, net als jij. Dus vandaar dat je als voorbeeld dient.'

Een begeleider is niet vanzelfsprekend voor de jongeren een voorbeeld. Om als voorbeeld te dienen moet een begeleider het respect 'verdienen' van jongeren. Er zijn verschillende 'ruilmiddelen' (Bittich, 2009) die begeleiders kunnen inzetten om dat respect te krijgen. Eén daarvan is zelf goed kunnen sporten. Een sportleider uit den Haag zegt:

'Vaardigheden. Vaardigheden zijn hier eigenlijk het belangrijkste. Als je hier niet kan sporten en met name voetbal, wordt je hier niet geaccepteerd. Je moet kunnen sporten als sportleider. Als ze zien dat je niet kan voetballen, dan is het gelijk zo van oh hij kan niet voetballen, hij kan niks joh, waarom zouden we naar hem moeten luisteren.'

Ook andere, sociale en communicatieve vaardigheden, zijn belangrijk om gezag en respect te krijgen. Zo zegt een andere sportleider:

'Ze testen je de hele dag. Gewoon van oké, ik pak die bal van hem af en ga wegrekken, gaat ie achter me aan rennen, dan ga ik hem naar iemand anders schoppen. Nou, wat doe je dan, ga je achter die bal aan rennen of blijf je lekker zitten. Dus dan moet je ook weer proberen te communiceren, dan weer streng zijn, dan weer losjes, je moet een middenweg zien te vinden. En dat is het mentale wat je ook moet hebben.'

Maar ook het gegeven dat sportleiders sportmaterialen tot hun beschikking hebben, is een 'ruilmiddel'. Het creëert een relatie van afhankelijkheid die in het voordeel is van de begeleider. Dezelfde sportleider zegt daarover:

'Je moet goede materialen hebben, want dat is wat je gezag geeft. De kinderen willen dat hebben en daarvoor moeten ze wel naar mij luisteren.'

Vertrouwen winnen en problemen signaleren

Omdat sportleiders jongeren regelmatig zien en spreken op de playgrounds wordt de relatie met de jongeren intensiever en ontstaat er een vorm van vertrouwen. De rol van de sportleider overstijgt dan de strikt instrumentele relatie van sporter en begeleider. Een sportleider verwoordt het als volgt:

'Ja, volgens mij ben ik dan wel wat meer dan sportleider. Volgens mij vervul ik dan verschillende rollen, volgens mij ben ik dan, ik weet niet of ik dat kan zeggen, meer een opvoeder, vader wil ik het niet noemen, laat ik het zo zeggen: een grote broer.'

Dat betekent dat sportleiders bij kinderen of jongeren vaak mogelijke problemen in hun thuis- school- of werksituatie te horen of te zien krijgen. Sportleiders geven aan dat zulke 'signalen' doorgeven aan andere personen of instanties. Een sportleider uit Utrecht zegt daarover:

'We hebben ook een signaalfunctie. Als ik een jongen een paar weken in dezelfde joggingbroek zie, dan gaat er een lampje bij me branden. Je weet dat er dan wat achter zit. Onze focus ligt bij de jongeren en niet hulpverlening, daar is iemand anders bij onze welzijnsorganisatie voor. Ik probeer dan eerst met de jongens te praten om informatie te achterhalen. Onze hulpverlener gaat dan bij de ouders langs om met ze te praten als ze daarvoor openstaan. Vaak zitten daar schuldproblemen achter en kunnen we ze helpen met saneringsplannen of in elk geval een kind op een vereniging zetten wat de welzijnsorganisatie dan betaalt.'

Samenvattend

Begeleiding van sportactiviteiten op playgrounds is cruciaal om twee redenen. In de eerste plaats zorgt goede begeleiding ervoor dat niet de 'regels van de straat' op de playgrounds gelden waardoor slechts de sterksten (doorgaans jongens boven de dertien jaar) of lokaal sterke groepen zouden kunnen sporten. Door begeleide activiteiten kunnen specifieke groepen of individuen, zoals meisjes of jonge kinderen, de ruimte krijgen om op een georganiseerde en veilige manier te sporten. Maar ook sportleiders zorgen ervoor dat jongeren gemengd gaan sporten (qua leeftijd, geslacht en etniciteit). In die zin kunnen begeleiders een bijdrage leveren aan *bridging* relaties. In de tweede plaats kunnen sportbegeleiders belangrijk zijn in het versterken van het sociaal kapitaal van jongeren door relaties op te bouwen die kunnen resulteren in wederzijds vertrouwen.

Dit vertrouwen levert op dat sportleiders in voorkomende gevallen probleemsituaties bij jongeren weten te signaleren, die zij met henzelf kunnen bespreken of kunnen doorgeven aan anderen zoals professionele hulpverleners. Op deze manier fungeren de sportleiders als ‘tussenpersonen’ van verschillende sociale werelden.

9.6 Slot

In dit hoofdstuk is een beeld gegeven van sportactiviteiten die plaatsvinden op playgrounds van de Richard Krajicek Foundation. De sportactiviteiten die er georganiseerd worden, zijn niet slechts doel op zichzelf, maar ook middel tot het vergroten van sociaal kapitaal bij jongeren. De vraag wat het sporten op de playgrounds bijdraagt aan sociaal kapitaal is niet op een eenduidige manier te beantwoorden. Eerdere sportprojecten met sociale interventieprogramma's en studies daarnaar hebben geleerd eerder bescheiden te zijn over de effecten (zie bijvoorbeeld Spaaij, 2009). Zo schrijft de socioloog Gary Fine (1987: 221) over de sociale effecten van het Amerikaanse 'Little League Baseball' project voor jongeren in hun pre-adolescentie uiteindelijk: 'Basically Little League is fun for those preadolescents who participate, and (..) we should be satisfied that it brings a little joy to the lives of our children.' Tegelijk is dit nauwelijks als een 'kleine' uitkomst te beschouwen: het is belangrijk dat veel kinderen en jongeren positieve ervaringen kunnen verwerven in het met elkaar sporten. Dat biedt immers aanknopingspunten voor jongeren zelf of de sportleiders op de playgrounds om verder te werken aan belangrijke bronnen van sociaal kapitaal: (zelf)vertrouwen, het gevoel ergens bij te horen, participatie in een sociaal netwerk. Australische sportonderzoekers hebben in een internationaal vergelijkende studie gevonden dat de sleutel tot een succesvol project het vermogen is om mensen te kunnen aantrekken en te kunnen betrekken (Skinner et al., 2008).

De playgrounds voor sport kunnen onder voorwaarden benut worden voor sociale interventies: de playgrounds (vaak samen met omringende sport- en spelfaciliteiten) zijn locaties die jongeren aantrekken en die door hen gebruikt worden als plekken om zich te laten zien en gezien te worden, om respect en identiteit te verwerven. Playgrounds zijn plekken waar sportleiders goede mogelijkheden hebben om contact met jongeren te maken en hun vertrouwen te winnen, juist ook door sport. Door de rol die sportbegeleiders op de playgrounds vervullen, bestaat er de mogelijkheid om het *bridging* sociaal kapitaal van jongeren te vergroten. Maar dat lukt alleen als sportleiders daadwerkelijk in staat zijn en in staat worden gesteld om verbindingen te maken tussen de jongeren en sociale netwerken buiten de playgrounds. Dat vraagt om een sociaal programma en een organisatie die beide aansluiten op de sportactiviteiten van de playgrounds.

Noten

¹ Dit hoofdstuk is gebaseerd op onderzoek dat mede mogelijk gemaakt is met financiële steun van het VSB Fonds, Oranje Fonds en ABN AMRO.

² Zie bijvoorbeeld www.nisb.nl

³ Zie voor een goed overzicht van de wijken en hun beschrijvingen www.kei-centrum.nl

Literatuur

- Bakker, I., Vries, S.I., Boogaard, C.M.H. van den, Hirten, W.J.E.M. van, Joore, J.P. & Jongert, M.W.A. (2008). *Playground van de toekomst. Succesvolle speelplekken voor basisscholieren*. Leiden: TNO.
- Bittich, S. (2009). *Heropvoeders van de straat*. Master scriptie Bestuurs- en Organisatiewetenschappen Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Blokland, T. (2003). *Urban Bonds*. Cambridge: Polity.
- Blommaert, J., Collins, J. & Slembrouck, S. (2005). Polycentricity and interactional regimes in 'global neighbourhoods'. *Ethnography*, (6) 2, 205-235.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Denken en doen. Amsterdam: Boom.
- Boessenkool, J., Eekeren, F. & Lucassen, J. (2008). *Moderniseringsambities voor sportverenigingen gaan aan behoeften van driekwart van clubs voorbij*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bolt, G. & Dekker, K. (2007). Sociale cohesie in de buurt: verschillen naar etniciteit en sociaal-economische status. In R.v. Kempen & S. Musterd (red.) *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis* (pp. 83-94). Assen: van Gorcum.
- Boocock, S.S. (2005). *Kids in Context: The Sociological Study of Children and Childhoods*. Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- Bouw, C. & Karsten, L. (2004). *Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*. Amsterdam: Aksant.
- Breedveld, K., Romijn, D. & Cevaai, A. (2009). *Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2002). Vertrouwen in de sport. Een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. *Vrijtijdstudies* (20) 2, 37-49.
- Bucholtz, M. (2002). Youth and Cultural Practice. *Annual Review of Anthropology* (31) 1, 525-552.
- Collins, R. (2005). *Interaction Ritual Chains (Princeton Studies in Cultural Sociology)*. Princeton NJ: University Press.
- Elling, A. & Knoppers, A. (2005). Sport, gender and ethnicity: practices of symbolic inclusion/exclusion. *Journal of Youth and Adolescence* (34) 2, 257-268.
- Ellis, G.D. (2003). *J.B. Nash lecture: Wrestling J.B. Nash*. Salt Lake City: University of Utah.
- Emerson, R.M., Fretz, R.I. & Shaw, L.L. (2007). Participant observation and fieldnotes. In P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (red.) *Handbook of ethnography* (pp. 352-368). London: Sage.
- Evenblij, M. (2007). *Respect! Onderzoek naar sociale cohesie in Nederland*. Amsterdam: Aksant.
- Fine, G.A. (1987). *With the Boys: Little League Baseball and Preadolescent Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Forrest, R. & Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies* (38) 12, 2125-2143.
- Janssens, J., Roques, C. & Verweel, P. (2005). Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdstudies* (23) 4, 7-22.
- Kearns, A. & Parkinson, M. (2001). The Significance of Neighbourhood. *Urban Studies* (38) 12, 2103-2110.
- Kleinhans, R. (2007). Net als kwartjes in een spaarvarken: de betekenis van sociaal kapitaal in geherstructureerde buurten. In R.v. Kempen & S. Musterd (red.) *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis* (pp. 95-108). Assen: van Gorcum.
- Meij, N. van der (2008). *Buitenspel. Over jeugdparticipatie op de playground*. Masterscriptie Culturele Antropologie. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Mostert, I. (2007). *Doe relaxed en kom sporten!* Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.

- Nash, J.B. (1928).** *The organization and administration of playgrounds and recreation*. New York: A. S. Barnes.
- Putnam, R.D. (2000).** *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D., Leonardi, R. & Nanetti, R. (1992).** *Making Democracy Work*. Princeton NJ: University Press.
- Richard Krajicek Foundation (2004).** De Richard Krajicek Foundation in 2010. Amsterdam: RKF.
- Silverman, D. (2004).** *Doing Qualitative Research: Second Edition*. London: Sage.
- Skinner, J., Zakus, D. & Cowell, J. (2008).** Development through Sport: Building Social Capital in Disadvantaged Communities. *Sport Management Review* (11) 253-275.
- Spaaij, R. (2009).** Sport as a Vehicle for Social Mobility and Regulation of Disadvantaged Urban Youth. Lessons from Rotterdam. *International Review for the Sociology of Sport* (44) 2/3, 247-264.
- Vermeulen, J. & Verweel, P. (2009).** Participation in Sport: Bonding and Bridging as Identity Work. *Sport in Society* (12) 9, 1206-1219.
- Verweel, P. (2007).** *Respect in en door sport*. Amsterdam: SWP.

10 ETNISCHE (NON)IDENTIFICATIES IN TEAMSPORTLOOPBANEN: EEN BIOGRAFISCH PERSPECTIEF

10 ETNISCHE (NON)IDENTIFICATIES IN TEAMSPORTLOOPBANEN: EEN BIOGRAFISCH PERSPECTIEF¹

Agnes Elling (W.J.H. Mulier Instituut) en
Jacco van Sterkenburg (Universiteit Utrecht)

Samenvatting

In deze bijdrage staan etnisch-gerelateerde keuzes en identificaties in teamsportloopbanen centraal.

Vanuit een biografisch perspectief wordt ingezoomd op twee mannelijke topsportloopbanen van een 'witte basketballer' en een 'zwarte voetballer'. Hierbij komen achtergronden, keuzes en veranderingen in de sportloopbaan en levensloop in relatie tot etniciteit en 'raciale' betekenisgeving aan de orde. Het blijkt dat sporters veelal complexe en meervoudige sociale identificaties hebben die gedurende hun sportloopbaan en levensloop veranderen onder invloed van verschillende factoren, zoals prestaties, waardering, vertrouwen, de samenstelling van en omgangsnormen in het team en de levensfase. De (professionele) wedstrijd sport is een plek waar zowel allochtonen als autochtonen respect en waardering zoeken en waar door gezamenlijk presteren etnische verschillen (tijdelijk) overbrugd kunnen worden. Niettemin lijkt prestatieve teamsport niet fundamenteel bij te dragen tot vermindering van maatschappelijke ongelijkheid op basis van etniciteit.

10.1 Inleiding

Aan sport en vooral aan teamsport in verenigingsverband wordt een belangrijke bijdrage toegeschreven als het gaat om het vergroten en versterken van sociaal kapitaal, sociale binding en integratie in multiculturele samenlevingen (Breedveld, 2003; Elling & De Knop, 2001; Janssens & Verweel, 2005; Van der Meulen & Ultee, 2005; Putnam, 2000). Deze elkaar deels overlappende termen verwijzen naar sociale interacties tussen mensen en de invloed daarvan op individuele kansen en mogelijkheden in de samenleving (microniveau) en op het adequaat functioneren van organisaties en gemeenschappen (mesoniveau) en de samenleving als geheel (macroniveau).

In de afgelopen decennia is de keuzevrijheid van mensen minder dan in het verleden het geval was begrensd door structurele en culturele beperkingen op basis van sociale statusposities zoals leeftijd, sekse en sociaal-economische klasse (vgl. Beck & Beck-Gersheim, 2002). Maar in multiculturele samenlevingen zoals Nederland worden keuzevrijheden tegenwoordig wel sterker beïnvloed door etniciteit. Hoewel de handelingsvrijheid van mensen, ook in de sport, is toegenomen, worden keuzes altijd beïnvloed door contextspecifieke structurele en culturele mogelijkheden en beperkingen, zoals het organisatorische aanbod en de sociale imago's van sporten (Coakley, 2007; Messner, 1990; Shogan, 1999; Stempel, 2005). Vooral teamsporten zoals voetbal vormen fascinerende sociale arena's waarin diverse aspecten van sociale binding en onderscheiding beleefd en geuit worden. Zeker in het mannenvoetbal treedt etnische menging op alle spelniveaus op en veel mensen identificeren zich op basis van onder andere etniciteit, huidskleur ('ras') en nationaliteit met bepaalde voetballers, speelstijlen en clubs (Cronin & Mayal, 2000; Janssens & Elling, 2005).

In dit hoofdstuk gaan we in op diverse aspecten van etnische identificatie, binding en onderscheiding onder prestatieve teamsporters. Daarbij benadrukken we vooral het contextuele, meervoudige en dynamische karakter. Mensen hebben meer sociale identiteiten, waarbij afhankelijk van tijd en plaats bepaalde affectieve bindingen meer of minder op de voorgrond kunnen treden. Om meer inzicht te krijgen in het complexe en dynamische karakter waarmee mensen zich met hun eigen etniciteit identificeren (etnische identificatie), ligt een biografisch levensloopperspectief het meest voor de hand (Giele & Elder, 1998). Het bestuderen van de individuele levensloop is volgens ons de meest geschikte methode om de identiteiten te onderzoeken die voor mensen in verschillende levensfasen op de voorgrond treden. De centrale vraagstelling van deze bijdrage formuleren wij als volgt: In hoeverre zijn de keuzes die prestatieve teamsporters maken in hun sportloopbaan en de mate waarin zij zich ergens (niet) 'thuis' voelen gerelateerd aan etniciteit en andere (veranderende) sociale identificaties? We beginnen met een korte uiteenzetting van het theoretisch perspectief, waarbij we onder andere ingaan op de constructivistische en biografische benadering die we hanteren, op interacterende sociale identiteiten en de veelal onbenoemde 'witte' of 'autochtone' identificaties en betekenisgeving. Daarna schetsen we de sportbiografieën van twee mannelijke teamsporters: een 'witte' ex-profbasketballer en een 'zwarte' voetballer die z'n profsportambities niet heeft kunnen realiseren. We bediscussiëren de hieruit naar voren komende etnisch-geladen keuzes in relatie tot de literatuur en interviewdata van zeven andere prestatieve basketballers en voetballers en sluiten af met enkele concluderende opmerkingen.

10.2 Etnisch-raciale keuzes en identificaties: een constructivistische benadering

Wij vatten de door mensen gearticuleerde levensloop- en sportloopbaankeuzen, ervaringen en gevoelens op als constructieve handelingen (Holstein & Gubrium, 2000). We onderkennen enerzijds dat individuele betekenisgeving gebaseerd is op reële ervaringen. Anderzijds gaan we ervan uit dat mensen hun eigen werkelijkheid construeren aan de hand van representaties van daadwerkelijke handelingen, waarnemingen en

waarderingen. Ook dominante vertogen en specifieke contexten beïnvloeden de wijze waarop reële ervaringen gecommuniceerd worden.² Waarschijnlijk presenteert een Surinaamse profvoetballer zich bijvoorbeeld op verschillende manieren tegenover een journalist, z'n trainer en z'n partner, waarbij mogelijk ook de etnische achtergrond van deze personen van invloed is op wat en hoe hij iets vertelt. Er is kortom sprake van dialogische zelfrepresentaties (Buitelaar, 2002). Een biografische levensloopbenadering suggereert het analyseren en interpreteren van verschillende gebeurtenissen, keuzes en ervaringen tot een logisch geheel in relatie tot de sociale en tijd-ruimtelijke context en de ontwikkelingen daarin. De ervaringen en prestaties van mensen en de reacties daarop van personen in en buiten de sport zijn van belang voor de wijze waarop mensen betekenis geven aan (takken van) sport, en sociale netwerken daarbinnen, en zich al dan niet 'thuis' voelen. Ook etniciteit vatten wij niet zozeer op als een individueel 'kenmerk' dat op basis van een bepaalde definitie kan worden toegewezen³, maar vooral ook als een sociale constructie die weerspiegeld wordt in maatschappelijke structuren, vertogen, handelingspraktijken en individuele ervaringen. Etniciteit verwijst daarbij naar betekenisgeving op basis van o.a. huidskleur, land van herkomst, taal, religie en cultuur (Wekker, 2004, zie ook Carrington & McDonald, 2001; Coakley, 2007).

Meerduidige en dynamische statusposities

In interactie met etniciteit structureren ook andere statusgerelateerde identiteiten zoals sekse, sociale klasse en seksuele voorkeur dagelijkse handelingen, sociale interacties en identificaties (Anthias, 2001; Hall, 1991; Wekker, 2004). Afhankelijk van de context treden (identificaties met) bepaalde sociale statusposities meer aan de oppervlakte dan andere en dit kan veranderen gedurende de levensloop. Sociale identificaties, waaronder etnische, krijgen steeds opnieuw betekenis door dagelijkse interacties en ervaringen. Behalve door mediaberichtgeving, wordt een Marokkaanse jongen die opgroeit in een 'zwarte' omgeving (buurt, school), mogelijk pas daadwerkelijk geconfronteerd met z'n etnische 'anders-zijn' wanneer hij in een overwegend autochtoon voetbalteam gaat spelen.

Over het algemeen identificeren talentvolle sporters zich in de sport vooral met elkaar als sporters - basketballers of voetballers - ongeacht eventuele sociale verschillen. Zowel allochtone als autochtone prestatiegerichte sporters kiezen in de bloei van hun carrière dan ook veelal voor die clubs en trainers, waarbij ze het beste kunnen presteren (Elling & De Knop, 2001). Wanneer sporters over hun sportieve

Over het algemeen identificeren talentvolle sporters zich in de sport vooral met elkaar als sporters - basketballers of voetballers - ongeacht eventuele sociale verschillen

hoogtepunt heen zijn, kiezen ze regelmatig voor zogenoemde 'vriendenteams', die over het algemeen sociaal homogener zijn. De keuze van autochtonen

voor een (vrijwel) volledig 'wit' team is daarbij veelal min of meer vanzelfsprekend. De zoektocht van allochtonen naar een vriendenteam gaat over het algemeen bewuster gepaard met etnische identificaties, waardoor ze bijvoorbeeld kiezen voor een overwegend Surinaams of Turks team, omdat ze zich daar het meest 'thuis' voelen (Carrington & McDonald, 2001; Elling & De Knop, 2001). Behalve een soort 'veilige haven' bieden sportverenigingen voor etnische minderheden ook sportoverstijgende betekenissen (Janssens & Elling, 2005) en kunnen ze worden gezien als plaatsen van culturele weerstand ('Black space', Carrington, 1998). In etnisch-categoriale clubs kunnen etnische minderheden hun etnische identiteit op een meer vanzelfsprekende manier (be)leven, zonder zich bewust te zijn van de 'witte, autochtone blik' die hen als 'de allochtone ander' beoordeelt. Door veel autochtonen worden allochtonenverenigingen echter geproblematiseerd, omdat het zou bijdragen tot etnische segregatie. Daarbij blijft de eigen (witte, autochtoon Nederlandse) etniciteit en de daarmee gepaard gaande sportkeuzes en identificaties over het algemeen onzichtbaar.

Onzichtbare autochtone identificaties

In navolging van anderen stellen Carrington (1998) en Long & Hylton (2002) ten aanzien van de Britse sportcontext dat 'witte' autochtonen alleen 'de ander' etnisch labelen, maar niet zichzelf:

'The 'black' is the other, the peripheral, while the white commands the centre (...) Other people are raced, we are just people (Dyer, 1997)' (Long & Hylton, 2002: 90).

Niet alleen hebben 'zwarte' mensen ook (stereotype) beelden over 'witte' mensen, maar veelal internaliseren ze ook ten dele de maatschappelijk dominante beeldvorming over hun eigen groep; dat 'zwart' minderwaardig is ten opzichte van 'wit' (Hooks, 1995). Long & Hylton (2002) vonden dat witte én zwarte sporters meer moeite hadden om typisch witte karakteristieken helder te omschrijven dan kenmerken van Afro-Caribiërs of Aziaten.

In de meeste 'reguliere' sociale praktijken, bevinden autochtonen zich in relatie tot etniciteit in een vanzelfsprekende 'ideale subjectpositie' (Hall, 1991). Dit betekent dat de (ongeschreven) regels en omgangs(v/n)ormen in sportorganisaties en de sportberichtgeving aansluiten bij en impliciet gericht zijn op de voorkeuren, normen en interpretatiekaders van een (mannelijk) autochtoon publiek (Elling, 2002). Hoewel steeds meer autochtone Nederlanders via de buurt, het werk of de vrije tijd in contact treden met allochtone Nederlanders, beschikken ze meestal over de discursieve macht om het heersende vertoog over etniciteit te bepalen, op basis waarvan zij zelf worden ingesloten (als het 'wij') en niet etnisch-raciaal benoemd worden (Long & Hylton, 2002). Omdat alleen allochtonen gezien worden als personen met een bepaalde raciale of etnische achtergrond, zijn etnische identificaties van witte mensen veelal impliciet en verborgen. Deze algemene verschillen in etnisch-raciale statusposities tussen allochtonen en autochtonen zijn echter nooit volledig en veranderlijk. Een autochtone vrouw die lid wordt van een softbalteam met verder allemaal 'zwarte' Antillianen kan aanvankelijk als 'de ander' gezien worden, maar zich gaandeweg ook steeds meer opgenomen voelen. Mede onder invloed van de gecommmercialiseerde en geglobaliseerde sportmedia vinden bovendien etnische cross-over identificaties plaats, waarbij ook autochtone sporters zich kunnen identificeren met allochtone sporters. In een onderzoek naar sporthelden onder Nederlandse jongeren in 1999 werd de Amerikaanse zwarte basketballer Michael Jordan het vaakst gekozen en bleek de zwarte voetballer Edgar Davids vooral een held voor witte jongeren (Elling, 2002).

Messner (1990) stelt dat de meeste jongens ongeacht sociaal-economische en etnische achtergrond (team) sport als een middel beschouwen om hun mannelijkheid te bevestigen. Toch kiezen (witte) talentvolle mannelijke sporters met een midden of hogere sociaal-economische klasse achtergrond uiteindelijk vaak voor bevestiging via andere institutionele contexten. In hun omgeving zijn inkomen en opleiding belangrijke waarden en ze zijn zich veelal bewust van de relatief geringe kansen om in de sport te slagen. Allochtonen hebben in vergelijking tot autochtone burgers minder mogelijkheden om (mannelijke) status te verkrijgen via de reguliere weg van een maatschappelijke carrière. Voor zwarte mannelijke migranten fungeert de sport – en vooral sporten die professioneel kunnen worden beoefend zoals voetbal en vechtsporten in Nederland – daarom in sterkere mate ter bevestiging en versterking van de eigen, zwarte mannelijkheid (Messner, 1990). Als traditioneel hyper-mannelijk domein biedt de sport hen mogelijkheden hun 'ondergeschikte' allochtone mannelijke identiteit op legitieme wijze te reconstrueren.

'Sports can therefore be seen at one level as a transgressive liminal space where Black men can attempt, quite legitimately, to reimpose their subordinated masculine identity through the symbolic and sometimes literal 'beating' of the other, that is the White man' (Carrington, 1998: 280).

In relatie tot dominante machtsverhoudingen en de daaraan gekoppelde vertogen over etniciteit is er continu sprake van enerzijds uitdaging en weerstand, anderzijds van reflectie en incorporatie (Butch, 2001). Alternatieve, etnisch-specifieke omgangs(v/n)ormen en houdingen (Majors, 1990) en etnische vrijplaatsen (Carrington, 1998) staan vrijwel altijd in interactie met en worden beïnvloed door heersende

vertogen, handelingsnormen en reguliere instituties (zie ook Carrington & McDonald, 2001). Zo is de zwarte voetbalvariant panna inmiddels in reguliere toernooien geïntegreerd en door witte instituties overgenomen (Janssens & Elling, 2005).

Retrospectieve topsportbiografieën

Terwijl alle individuele topsportloopbanen uniek zijn, zijn er veelal ook vergelijkbare fasen te onderscheiden. In deze 'normaalcurve' van topsportcarrières is er meestal een vroege introductiefase tussen de 6 en 10 jaar (MacPhail & Kirk, 2006). Deze wordt gevolgd door interacterende processen van toenemende betrokkenheid bij en opname in de '*greedy institute*' van de topsport, waarbij een topsportcarrière en –identiteit gepaard gaat met grote tijdsinvesteringen, disciplinerende, voldoen aan verplichtingen en 'leefregels' en sociale 'sluiting' (Bette et al., 2002; Stevenson, 1999). Op een leeftijd tussen de 30 en 40 gaan de meeste topsporters 'met pensioen': ze bouwen langzaam af en kiezen vaak voor een meer recreatieve sportinvulling, waarbij ze de aandacht verleggen naar andere sociale sferen (maatschappelijke loopbaan⁴, gezin). Omdat mensen meestal pas na afloop van een bepaalde periode op enigszins reflexieve wijze kunnen terugkijken (maar ook dan vanzelfsprekend vanuit de specifieke ervaringen die hun perspectief kleuren), hebben we gekozen om sporters te interviewen na afloop van hun actieve carrière op topniveau. Een biografisch levensloopperspectief verschaft naar ons idee het meeste inzicht in de keuzes die allochtonen en autochtonen in hun sportloopbaan maken, de overwegingen die daar aan ten grondslag liggen, hun ervaringen en gevoelens en de sociale betekenissen die ze daaraan geven (Holstein & Gubrim, 2000). In individuele gesprekken kan worden doorgevraagd naar het hoe en waarom van genoemde keuzes en de daaraan verbonden sociale betekenissen en etnische (non)identificaties.

Voor een uitgebreidere biografische analyse zijn de sportloopbanen van twee mannelijke teamsporters geselecteerd die op (inter)nationaal niveau acteerden: een 34-jarige voetballer met een Caribische

achtergrond (Arnold) en een autochtone basketballer van 36 jaar (Gerard). Enerzijds zijn hun sportloopbanen natuurlijk uniek, maar anderzijds bieden ze ook inzicht in algemener optredende sportloopbaankeuzes en etnische en andersoortige sociale (non)identificaties. De al dan niet bewuste of vrijwillige keuzes die ze maakten in hun sportloopbaan en aspecten van binding en onderscheiding die ze daarbij hebben ervaren, worden geanalyseerd op etnische subteksten: in hoeverre zijn bepaalde aspecten en betekenissen beïnvloed door de etnische achtergrond van betrokkenen en hun omgeving? In de discussie worden deze persoonlijk verhalen ook gerelateerd aan de resultaten van interviews met zeven andere prestatiegerichte mannelijke en vrouwelijke (ex)voetballers en basketballers: de allochtone Achmed (32 jr.), Susan (34 jr.) en Steven (37 jr.) en de autochtone Ellen (34 jr.), Richard (34 jr.), Cindy (41 jr.) en Peter (44 jr.).

In de semi-open interviews kwamen vragen rondom sportsocialisatie(f)actoren, (veranderende) motieven en betekenissen, stimulansen en belemmeringen en de sociale samenstelling en binding aan de orde. Wanneer, waar en waarom voelden de sporters zich ergens het meest/minst thuis?

De interviews met de betreffende sporters namen één tot anderhalf uur in beslag, zijn opgenomen op band, volledig getranscribeerd en geanalyseerd met behulp van het kwalitatieve analyseprogramma Atlas. Alle relevante tekstfragmenten zijn gecodeerd door middel van concepten afkomstig uit de fragmenten zelf en de literatuur. In deze analyse staat centraal in hoeverre keuzes en (dis)identificaties mogelijk etnisch 'gekleurd' zijn, oftewel interpretatieve betekenislagen (subteksten) bevatten, die gerelateerd zijn aan etniciteit. In de discussie worden de twee hoofdinterviews zowel afzonderlijk als in relatie tot elkaar en de ander interviews geïnterpreteerd.

10.3 Twee sportloopbanen in biografisch perspectief

Arnold: een 'zwarte' voetballer

'Ik heb voor iedereen respect als ze normaal tegen mij doen (...) Ik heb geleerd dat je loopbaan toch wel belangrijk is voor je eigen toekomst.'

Arnold begon als kind met straatvoetbal samen met buurtkinderen. Op z'n 6de wordt hij lid van de dichtstbijzijnde club, waar ook veel, voornamelijk autochtone, klasgenootjes op zitten. Z'n beide ouders werken en z'n vader is actief als wedstrijdbowler. Hoewel z'n moeder via een sportbeurs naar Nederland kwam, is zij hier gaan werken en heeft zij uiteindelijk nooit meer gesport. Arnold valt op en wordt vrij snel door scouts van verschillende clubs benaderd. Z'n ouders kiezen voor een geschikte vereniging en al vrij snel stapt hij over naar een op nog hoger niveau acterende club. Voetbal is z'n lust en z'n leven: 'Ik stond met een bal op en ging er mee naar bed'. Hij komt voor zowel zaal- als veldvoetbal in de Noord-Hollandse selectie en wil dan graag profvoetballer worden. Zijn ouders ondersteunen hem, maar blijven ook 'met beide benen op de grond':

'(...) huiswerk en school ging voor (...) Als het niet goed ging [op school] moest ik eerst zorgen dat dat weer in orde was en pas dan mocht ik weer een paar keer per week trainen (...) Ik heb ook veel vrienden die de verkeerde insteek hebben genomen, omdat vader en moeder het hun kind gunden. En her en der merkte je dat kinderen begonnen te ontsporen.'

Via de tennisleraar van zijn vader komt Arnold in een speciale topsportklas terecht. Ook komt hij veel over de vloer bij een autochtone vriend, wiens ouders journalisten zijn en hem helpen met zijn Nederlands. De binding met medespelers en clubs in de prestatieve periode is - achteraf gezien - niet groot, vanwege de

sterke onderlinge concurrentie:’(...) je [bent] individueel bezig en erop gefocust dat je wilt voetballen de komende wedstrijd.’ Behalve ondersteuning in z’n voetbalcarrière door ouders en school zijn ook de privileges en erkenning die gepaard gaan met z’n sporttalentstatus stimulerend.

‘Je krijgt kleren van de sponsor en gaat er mee uit eten (...) je werd eigenlijk op een voetstuk geplaatst. Het gaf op zich wel een kick. Als je opeens niet meer bij die groep hoort, is dat best een bittere pil.’

Uiteindelijk redt hij het niet om z’n droom als profvoetballer te verwezenlijken. Een van de trainers heeft geen vertrouwen in hem en hij wordt uit de jeugdselectie van de profclub gezet. In de periode daarvoor probeert hij nog wel via fitness ‘meer massa te kweken’, omdat hij fysiek achterblijft bij leeftijdsgenoten. Ook tracht hij zijn profsportkansen te vergroten door via vrienden in de wedstrijdgroep van kickboksen te komen, maar dat blijkt niet zijn sport. Het is een moeilijke periode voor Arnold, ‘ik liep best gefrustreerd rond en was in mezelf gekeerd’, maar mede door zijn ouders en goede schoolprestaties (havo), weet hij de teleurstelling te verwerken.

Hij gaat weer hoofdklasse spelen bij zijn oude club en hoopt op die manier eventueel alsnog te kunnen overstappen naar het betaald voetbal. Na het behalen van zijn havo-diploma gaat hij werken, omdat hij inmiddels een vriendin heeft die zwanger raakt. Op aanraden van zijn moeder doet hij een avondopleiding doen en haalt zo zijn havo-diploma. Het is een drukke periode, waarin hij naast zijn werk veel moet studeren en ook nog op hoog niveau speelt en in de zaal zelfs nog een tijdje voor het Nederlands team uitkomt. Hij heeft dan ook weinig tijd voor zijn vrouw en kinderen: ‘Ik was heel vaak weg.’

Dat hij op jonge leeftijd vader is, vinden zijn allochtone medespelers en vrienden ‘heel normaal’, in tegenstelling tot ‘de Nederlanders’. Vanwege zijn huiselijke verantwoordelijkheden blijft hij niet lang hangen na trainingen of wedstrijden, maar zegt daar geen moeite mee gehad te hebben. Ten opzichte van z’n leeftijd- en teamgenoten vindt hij zichzelf vrij rustig en minder macho. Over de eventuele aanwezigheid van openlijke homo’s in het topvoetbal zegt hij: ‘Ik denk dat je dan afgebrand wordt.’

De meeste teams waar hij in speelde, kenden een etnisch gemengde samenstelling, met jongens met uiteenlopende achtergronden. Hij geeft enerzijds aan raakvlakken te hebben met de Surinaamse en Antilliaanse jongens, maar wanneer hem expliciet gevraagd wordt of hij meer toetrekt naar mensen van Caribische achtergrond, antwoordt hij ontkennend: ‘Ik had geen voorkeur’. Wel stelt hij zich het meeste thuis te hebben gevoeld bij de jeugdclub waar sprake was van een Caribische gemeenschapsfeer en ook zijn eigen ouders regelmatig kwamen kijken:

‘Het was een hechte gemeenschap, meer een familiegemeenschap. Mijn ouders trokken wel meer naar de Antilliaanse en Surinaamse mensen toe.’

Van discriminatie heeft hij geen last, stelt hij, ook al worden er wel dingen gezegd – ‘allemaal standaarduitdrukkingen’ – tijdens wedstrijden en toernooien. Hij zegt een ‘dikke huid’ te hebben en zich niet laat raken, terwijl hij tevens aangeeft de betreffende tegenspeler achteraf geen hand te geven. Momenteel is Arnold de oudste speler in zijn zaal- en veldteam en neemt met plezier de verantwoordelijkheid om andere jongens ‘neer te zetten’ en ze soms af te remmen, zodat ze minder tegen de scheidsrechter te keer gaan. Ze luisteren naar hem, omdat hij aanzien heeft. Hij voelt zich dan ook prima thuis in zijn ‘voetballend kabinet’.

‘Ik heb het voorrecht dat de buitenlandse jongens waar ik nu mee voetbal, hoog opgeleid zijn (...) Het hele team is een mooi gemêleerd gezelschap, we zijn allemaal mooi hoog opgeleid. Als wij de

discussie aan gaan met de scheidsrechter lullen we hem onder de tafel met net taalgebruik (...) De derde helft gaat ook heel anders dan die van zondag 1, daar voetballen veel jongens uit de bouw (...) Het zijn meer jongens van het voetbal kijken met chips en bier, de voeten op tafel ze laten af en toe een scheet of boer. Ik voetbal meer met jongens van het leven: zakenreis, op stap met de vriendin, op vakantie, die hebben kinderen, ook een stukje cultuur. (I: dit past beter bij jou?) Nu ik 34 ben past dit beter bij mij, ja.'

Vanaf z'n 30ste geeft hij zelf ook training aan de jeugd en kent daardoor nog meer mensen. Als trainer gebruikt Arnold zijn kennis over verschillende culturele omgangs(n/v)ormen: 'je kunt Surinaamse kinderen het best in gebiedende wijs enkelvoud aanspreken, dan krijg je ook respect', terwijl je dat bij Turkse en Marokkaanse jongens 'wat moet afzakken'. Arnold heeft het laatste jaar diverse blessures gehad en is naar eigen zeggen rustiger geworden. Ten tijde van z'n scheiding enkele jaren geleden was voetbal weer extra belangrijk om z'n frustraties kwijt te kunnen. Zijn twee kinderen van 5 en 7 jaar zijn in het weekend bij hem en hij neemt ze dan ook mee naar de wedstrijden. In de nabije toekomst wil Arnold lager gaan spelen, z'n trainersdiploma's halen en senioren gaan trainen. Zowel in als buiten de sport – naast zijn baan als ambtenaar heeft hij een eigen bedrijfje – blijft het sleutelwoord volgens hemzelf 'presteren'.

Gerard: een 'witte' basketballer

Gerard speelde vroeger niet zoals zijn broers en andere jongens voetbal op straat, omdat het hem niet lag: 'ik kon het gewoon niet'. Wel zit hij kort op turnen en schaatst en fietst hij veel, totdat hij als puber van 15 in aanraking komt met basketbal en ontdekt dat hij aanleg heeft.

Hij wordt lid van een kleine club in Amsterdam-Noord, maar wordt al vrij snel benaderd door een grotere vereniging, waarvan het eerste herenteam eredivisie speelt. Hij komt terecht in een talentvolle en gemotiveerde juniorengroep met een ambitieuze coach, wat hem aanspreekt: 'ik wilde daar wel bijhoren'. Ze worden uiteindelijk Nederlands kampioen en net als Gerard stromen de meeste teamgenoten door naar een eredivisieteam en komen sommigen ook in het Nederlands team terecht. De overstap naar het eerste herenteam verloopt echter niet eenvoudig, want hij komt 'op het laatste stukje' van de bank terecht omdat de coach weinig vertrouwen in hem heeft. Wel krijgt hij 'respect' van de andere spelers. In dit team spelen behalve autochtone Nederlanders ook twee 'donkere Amerikaanse jongens', de limiet van buitenlandse spelers destijds.

Via zijn oude jeugdteamcoach krijgt Gerard aan het eind van dat seizoen echter wel een aanbieding om te spelen en studeren in Amerika, een mogelijkheid die hij met beide handen aangrijpt. Ondertussen had hij z'n havo-diploma gehaald en werkte hij bij een uitgeverij. Basketbal biedt hem de mogelijkheid om weg te gaan, 'dingen zien en beleven', maar hij streeft niet zozeer een profcarrière na. Wel van belang is het feit dat hij 'wat uit te zoeken had' betreffende zijn seksuele voorkeur: 'Ik was daar nog niet helemaal uit(...) Ja, misschien als ik naar Amerika ga dat het wel goed komt.'

Zijn verblijf in Amerika duurt uiteindelijk zes jaar. In de twee jaar dat hij met een beurs op een juniorcollege zit, weet hij zich zo in de kijker te spelen, dat hij verschillende aanbiedingen van universiteiten krijgt. De waardering voor zijn status als basketballer- 'dat betekent dat je een super hoog aanzien geniet' – speelt mee in de keuze te blijven:

'In Nederland was ik gewoon een lul. Dat ik Nederlands kampioen was geworden wist maar een klein aantal mensen (...) Toen ik in Amerika voor het eerst uit het vliegtuig stapte, vroegen een paar mensen me binnen een kwartier: 'hey, you play basketball, which school?' En meteen voel je een ongelooflijk respect.'

In het seksueel conservatieve Amerika en zeker binnen het *college* en *university* basketball is het thema homoseksualiteit taboe. Hij past zich aan, lacht om homograpjes en heeft ook een tijdje een vriendin. Hoewel zijn seksuele worsteling mogelijk van invloed is op de relatief beperkte sociale diepgang – ‘zo afbreekbaar’ – met teamgenoten, is het ook inherent aan het zappende topsportbestaan.

‘Als je professioneel speelt, dan zie je aan het begin van het seizoen wie er naast je staat(...) daar zitten aardige jongens tussen, maar ook religieuze fanaten, seksisten en criminelen.’

Tijdens zijn verblijf in Amerika speelt Gerard in teams met diverse ‘zwart-wit’ samenstellingen en wordt hij geconfronteerd met een sterk ‘raciaal bewustzijn’. Hij memoreert het moment dat hij niet bij de ‘witte’ maar bij de ‘zwarte’ spelers aan tafel schoof – ‘omdat daar een plek vrij was’ – en meteen te horen krijgt: ‘why you come and sit with the brothers’? Later speelt hij in een team waar hij en een ander de enige twee blanke spelers zijn, maar waar hij geen sterke ‘rassenscheiding’ ervaart. Dit laatste team verlaat hij snel omdat het verbonden is aan een erg christelijke universiteit met strenge regels. Z’n laatste twee jaar speelt hij elders en maakt z’n studie *business marketing* af.

Zelf heeft hij het basketbal naar eigen zeggen altijd gerelativeerd en nooit NBA-ambities gehad, zoals veel medespelers die ‘oogkleppen voor hadden en maar één doel hadden: professional worden’. Daarin zitten volgens hem grote individueel verschillen, maar is er op groepsbasis tevens een raciaal verschil, waarbij vooral zwarte spelers ‘een ongelofelijke drang hadden om te presteren, om succesvol te zijn, om geen gezichtsverlies te leiden naar zichzelf toe, naar hun familie hun achterban, vrienden.’

Gerard wil vooral genieten van de sport, maar weet dat hij uiteindelijk een maatschappelijke carrière zal kiezen. In Amerika is hij uitgekeken en het definitieve besef dat hij homo is, speelt mee in zijn besluit om terug te gaan naar Nederland. In de laatste maanden van zijn verblijf heeft hij een kortstondige relatie met een voormalig teamgenoot, met wie hij enkele jaren had gespeeld.

Na twee jaar in Nederland te hebben gespeeld en gewerkt, kiest hij voor een Belgische profclub en speelt hij vervolgens nog een jaar in Oostenrijk. In de tussentijd overlijdt zijn vader en dat is voor hem aanleiding om voor zijn overige familie en enkele oude basketbalvrienden ‘uit de kast’ te komen over z’n homoseksualiteit. Toch wil hij zijn sportieve vaardigheden en het plezier en de status die met het profbasketballen gepaard gaan, ten volle uitbuiten, ook al kost dat sociale offers: ‘het feit dat ik mezelf gewoon geen kans gaf om iemand te leren kennen.’

In vergelijking met Amerika en Nederland zijn de Belgische en Oostenrijkse teams beduidend minder etnisch gemengd dan hij gewend is: ‘Alsof die Belgische jongens voor het eerst donkere jongens zagen (...) Oostenrijk is heel erg blank.’ Ook heerst er een sterke heteroseksistische sfeer, waarin hij zich steeds minder thuis voelt: ‘Ik besepte dat ik sociale dingen ging missen. Dat ik niet met m’n teammates in de kleedkamer kon grappen over de mooie jongen die ik gezien had.’

Maar niet deze sociale *misfit* en de opkomende fysieke en motivatieproblemen, maar een ingrijpende persoonlijke gebeurtenis, vormt uiteindelijk de doorslag om een punt achter z’n profcarrière te zetten. Hoewel zijn contract in Oostenrijk nog een jaar doorloopt, besluit Gerard het laatste jaar met zijn tweelingbroer door te brengen die een hersentumor heeft. Hij krijgt een baan bij een internationaal sportmerk, gaat wonen in Amsterdam en basketballen in een homoteam, waarvan een oude, heteroseksuele, basketbalvriend van hem inmiddels al lid is geworden. Hij speelt daar weliswaar ver beneden z’n kunnen, maar vindt meer sociale aansluiting, wat voor hem bevrijdend voelt. Een hoogtepunt is de deelname aan de Gay Games in Amsterdam in 1998.

‘Ik heb het veel intenser beleefd dan al die toernooien die ik op hoog niveau en met het Nederlandse team heb gespeeld. Dat was allemaal mooi, maar hier was gewoon een extra dimensie. Helemaal

mezelf zijn en ook nog eens dat kunnen doen wat ik het liefst deed. Twee uitersten, van homo-zijn en sporten, die altijd elkaars tegenpolen zijn geweest in mijn carrière en die ik altijd afzijdig van elkaar hield, die kon ik eindelijk combineren.'

Het team valt uit elkaar en inmiddels speelt hij in een overwegend homoteam, waarmee hij ook competitie speelt, bij een studentenvereniging. Samen met z'n beste (basketbal)vriend is hij bovendien weer betrokken bij hun oude vereniging, om de jeugd te trainen: 'Ik voel wel een bepaalde binding, een soort sentiment. Ik ben daar op m'n 17de weggegaan, maar het is dezelfde hal en dezelfde geur (...).'

10.4 Discussie: etnische subteksten in sportloopbanen en identificaties

In de sportbiografieën van zowel Gerard, Arnold als de andere ondervraagde prestatieve teamsporters komen zowel de complexiteit en de ambiguïteit als het dynamische karakter van etnisch gekleurde keuzes en identificaties naar voren. Op verschillende manieren bevestigen de sporters dominante raciaal-etnische (beleids)vertogen en dagen deze gelijktijdig uit. Ze presenteren zichzelf bij voorkeur 'witter' vergeleken met (andere) 'zwarte' sporters.

Terwijl Arnold, zoals de meeste jongens ongeacht etnische achtergrond, op jonge leeftijd begint met voetballen op straat, kent Gerard een relatief late basketbalsocialisatie, voor een profsporter. Ze hebben talent en komen terecht in een stimulerende omgeving: een goed, ambitieus team met een fanatieke coach die hun waardering en vertrouwen schenkt. Hun persoonlijke en sociale achtergronden lijken in eerste instantie geen rol te spelen bij hun 'opname' in een sportief sociaal netwerk met bijbehorende verbondenheden, regels, omgangsnormen en verplichtingen (Bette, et al., 2002; Stevenson, 1999). Toch zijn de topsportkeuzes van Gerard en Arnold op diverse (paradoxe) wijzen etnisch gekleurd en tevens gerelateerd aan mannelijkheid,

opleiding en klasse, zoals ook Messner (1990) en Shogan (1999) hebben laten zien. Hoewel de identiteit van voetballer en basketballer of 'topsporter' in bepaalde perioden weliswaar dominant kan zijn, vindt (deels onbewust) ook continu onderhandeling plaats met andere persoonlijke en sociale identiteiten. Arnolds streven om profvoetballer te worden sluit aan bij de droom van veel jongens, vooral die uit lagere sociale klassen, waaronder veel etnische minderheden. Hij verwijst in het interview meerdere malen naar de goede opvoeding van zijn ouders, hun 'witte', middenklasse-status en netwerken (tennisvriend van zijn vader, de autochtone journalistenfamilie waar hij over de vloer komt) en de nadruk die ze legden op schoolprestaties. Hij presenteert zijn thuissituatie als uitzonderlijk ten opzichte van andere 'zwarte' leeftijdsgenoten, die het evenmin redden in de sport en uiteindelijk 'ontsporen'. Hij ondersteunt daarmee het dominante beeld dat allochtone ouders hun kinderen minder zouden stimuleren tot en ondersteunen bij schoolprestaties dan bij sportprestaties (vgl. Harris, 1994), terwijl zijn eigen achtergrond dit stereotype beeld tegelijkertijd nuanceert en uitdaagt. Gezien het feit dat voetballers, muzikanten en entertainers ongeveer de enige zichtbare voorbeelden vormen van maatschappelijk geslaagde 'zwarte' mannen in de samenleving, hebben niet alleen veel jongens, maar ook hun familieleden hun hoop gevestigd op een profcarrière, wat de hele familie aanzien oplevert (Messner, 1990). Ook Gerard onderkent de enorme gedrevenheid van veel zwarte sporters om in de NBA te spelen, terwijl hij tevens nuanceert door te wijzen op individuele verschillen. De eerste zwarte spelers uit Amerika in de Nederlandse competitie waar hij mee speelde waren eerder 'rustige familiejongens' en voldeden niet aan het dominante beeld van 'zwarte sportmannen' als 'snelle jongens' met een bepaalde

'attitude' (vgl. 'cool pose', Majors, 1990). De keuze van Arnold om op legitieme witte wijze, maatschappelijk te slagen door een gedegen opleiding te volgen verloopt extra moeizaam, omdat hij op jonge leeftijd vader wordt. Dit is meer congruent met een allochtone dan een autochtone levensloop, zoals hij zelf benadrukt, maar lijkt ook beïnvloed door sociale klasse. Arnolds dialogische zelfrepresentatie maakt hemzelf en zijn ouders 'witter' door hun maatschappelijk slagen als uitzondering te presenteren ten opzichte van de overige allochtone gemeenschap (vgl. Hooks, 1995). Een andere manier waarop allochtonen zichzelf witter maken, is door zichzelf als 'bounty' te presenteren, zoals ex-profvoetballer Steven: 'zwart van buiten, wit van binnen'. Gerard benadrukt meermaals dat hij zichzelf niet blind staarde op een basketbalcarrière en steeds wist dat hij uiteindelijk gewoon een leuke baan wilde, wat volgens Messner (1990) de houding van een middenklasse witte jongen weerspiegelt die zich (veelal onbewust) distantieert van de (migranten)mannen uit lagere sociaal-economische klassen. Zijn relativisering van (het streven naar) een profsportloopbaan maakt hem (nog) witter ten opzichte van veel gedreven zwarte medespelers. Mede vanwege de juiste (witte) connecties rolt hij toch in een professioneel sportavontuur, wat hem niet alleen 'mannelijker' maakt, maar ook 'zwarter' vanwege zijn opstelling in de interracial omgeving waarin hij verkeert. Hij identificeert zich niet vanzelfsprekend meer met z'n witte dan met zijn zwarte teamgenoten, waardoor z'n zwarte teamgenoten over hem zeggen: 'he's not black, he's not white'. Zelf verklaart hij zijn houding vanwege verschillen in multi-etnische socialisatie en ervaringen (Nederland versus Amerika), maar mogelijk speelt ook mee dat hij zich als niet-Amerikaan en homo meer verbonden voelde met de *outsider* posities van zwarte Amerikanen. In tegenstelling tot Gerard reflecteerden de overige geïnterviewde autochtone sporters niet of nauwelijks over de eigen autochtone, witte etniciteit, omdat ze altijd tot de meerderheid behoorden en ze etniciteit alleen betekenis geven in relatie tot allochtonen (Long & Hylton, 2002).

Net als de andere ondervraagde autochtone en allochtone jongens is Gerard gefascineerd door teamsport en topsport en de aan profbasketbal gekoppelde mannelijke identiteit en maatschappelijke status. Het lijkt tevens een afleiding en compensatie voor zijn worsteling met homoseksuele gevoelens wat hem volgens het dominante vertoog 'vrouwelijker' maakt (Pronger, 1990). Mogelijk speelt ook mee dat z'n ouders gescheiden zijn en hij nauwelijks contact had met z'n vader. Zowel Arnold als Gerard onderscheiden zich in hun zelfpresentatie van de in hun ogen beperkte, met lagere sociale klasse geassocieerde, macho-vorm van mannelijkheid zoals deze domineert binnen het profbasketbal en -voetbal. Ze prefereren een verfijndere, meer ontwikkelde vorm van mannelijkheid, wat vooral in het laatste citaat van Arnold helder naar voren komt. Op die manier distantiëren ze zich van de doorsnee Nederlandse (prof)voetballer en (zwarte) Amerikaanse profbasketballers en de met democratisering en etnicering gepaard gaande maatschappelijke devaluatie van profsportambities (Anthias, 2001: 378). Arnold en Gerard zijn 'witter' omdat ze zich nooit volledig op de sport hebben gericht, maar een gedegen opleiding hebben afgerond die hen maatschappelijk meer kansen biedt. Ook uit de sportbiografieën van de witte Richard en Peter komen sociaal-economische klasse identificaties naar voren waarbinnen hun relaties met voetbal versus opleiding en maatschappelijke status een rol spelen, hoewel bij hen eventuele etnische subteksten meer verborgen zijn.

Zowel Arnold als Gerard gebruikten meerdere malen de term 'respect'. Vooral in Gerard's verhaal is dit opvallend omdat in de andere interviews alleen allochtonen hiernaar verwezen, zoals Steven wanneer hij de betekenis van sport voor hem benoemt: 'Ontspanning, inspanning, spanning, voldoening, discipline, respect' (vergelijk ook de Surinaamse profvoetballers in Purperhart, 2004). Voor autochtone spelers is het krijgen van vertrouwen en waardering ook van belang, maar vaker vanzelfsprekend dan voor minderheidsgroepen, voor wie presteren in de sport één van de voornaamste manieren lijkt waarop ze wel respect en aanzien kunnen afdwingen (Messner, 1990; Carrington, 1998). Bij Gerard is wellicht sprake van een overname van de onder zwarte basketballers gangbare '*athletes-slang*'.

Zowel Arnold, Gerard als enkele andere geïnterviewden benoemen de met topsport gepaard gaande sociale

paradox van intimiteit ('soms leek het wel familie', Cindy) en oppervlakkigheid (concurrentie, hoog verloop), die weinig ruimte biedt voor 'echte' vriendschappen en (etnische) identificaties (Elling, 2004). Zowel vanuit de kant van de 'greedy institution' van de topsport (Bette et al., 2002), als vanuit de kant van de sporter draait het vooral om prestaties, waarbij medesporters, trainers en clubs inwisselbaar lijken en waaraan sociale verschillen ondergeschikt worden gemaakt ('voor iedereen was voetbal het belangrijkste', Ellen). Dat wil niet zeggen dat de context etnisch neutraal is. Uit de interviews met allochtone respondenten komt naar voren dat ze net als Arnold regelmatig te maken hebben gehad met racistische opmerkingen. Ze hebben echter een 'dikke huid' gekregen en geleerd daar niet op in te gaan. Achmed vertelt dat hij zelf nooit veel problemen heeft

Uit beide sportloopbanen komt naar voren dat de intensiteit van de sociale interactie met teamgenoten de laatste jaren is afgenomen, omdat ze op een lager niveau acteren, maar de sociale betekenis tegelijkertijd is toegenomen. Men speelt minder prestatief en geniet meer van het sociale contact in sociaal homogene 'vriendenteams', waar ze zich sociaal 'thuis' voelen

gekend omdat hij goed kon voetballen, maar Marokkaanse leeftijdsgenoten minder gemakkelijk door reguliere clubs worden opgenomen. Ook wordt bevestigd dat de dominante omgangs(v/n)orm in mannenteams macho en

homofob is (Elling, 2004; Pronger, 1990), waarbinnen heteroseksuele 'male bonding' mede gestalte krijgt via etnische 'bridging' (de 'eigen' groep overstijgende contacten en solidariteit).

Uit beide sportloopbanen komt naar voren dat de intensiteit van de sociale interactie met teamgenoten de laatste jaren is afgenomen, omdat ze op een lager niveau acteren, maar de sociale betekenis tegelijkertijd is toegenomen. Men speelt minder prestatief en geniet meer van het sociale contact in sociaal homogene 'vriendenteams', waar ze zich sociaal 'thuis' voelen. Bij Arnold is dat vooral gekoppeld aan opleiding en de daaraan gekoppelde omgang en waarden (Bourdieu, 1978), waarbij de etnische identificatie met 'zwarte' spelers meer impliciet is. Voor Gerard is het vooral de identificatie met andere sportieve homoseksuele mannen. De Marokkaanse Achmed koos na afloop van z'n prestatieve loopbaan voor een Marokkaans team, voortkomend uit etnische identificatie en het bestaande sociaal kapitaal. Hij benoemt ook de daarbij door hem zelf ervaren ambivalentie: qua sociale omgang voelt hij zich 'thuis' bij z'n Marokkaanse club, maar qua voetbalprestatieve en cluborganisatorische aspecten, had hij meer binding met de 'wittere' clubs.

10.5 Conclusie

Uit de sportbiografieën komt naar voren dat gemaakte keuzes en de ervaren sociale binding met een team afhankelijk zijn van meerdere factoren, zoals prestaties, waardering/vertrouwen, de samenstelling van en omgangsnormen in het team, de levensfase en (ingrijpende) persoonlijke gebeurtenissen en dominante beleids- en media-vertogen (vgl. Elling & Luijt, 2009). De betekenis en invloed van de verschillende aspecten kan tegenstrijdig zijn, wat ertoe leidt dat sporters voor zichzelf 'onderhandelen' tussen verschillende identificaties. Etnische en andere sociale identificaties in (mannelijke) teamsportbiografieën blijken dynamisch en meervoudig. De geïnterviewden presenteren zichzelf vanuit verschillende collectieve - etnisch gekleurde - 'stemmen' of subject-posities. Ze presenteren zichzelf echter bij voorkeur 'witter' ten opzichte van (andere) 'zwarte' sporters, waarmee ze aansluiten bij heersende etnisch-rationale betekenisgeving. De gezamenlijke liefde voor en goed presteren in een teamsport leidt vaak tot (tijdelijke) etnische *bridging* (het onzichtbaar zijn of negeren van etnische verschillen), gepaard gaande met, dan wel deels gebaseerd op een sterke mate van *male bonding*. Maar keuzes voor en mogelijkheden in sportcarrières en andersoortige maatschappelijke loopbanen, blijken tevens beïnvloed door de aan etniciteit gekoppelde culturele verschillen en maatschappelijke statusposities. Profsportloopbanen kunnen jongens met verschillende etnische achtergronden een maatschappelijk perspectief bieden, maar ook valse hoop geven en dragen uiteindelijk niet fundamenteel bij aan vermindering van bestaande structurele en culturele maatschappelijke ongelijkheden. Vooral na afloop van hun meest prestatieve periode ervaren sporters blijken etnische en/of andere sociale identificaties en statusposities van invloed op (team) keuzes en mogelijkheden. (Team)sport kan maatschappelijke ongelijke statusposities soms doen vergeten, maar overwint ze uiteindelijk niet.

Noten

- ¹ Deze bijdrage is een geactualiseerde versie van het artikel *Respect: over etnische binding en onderscheiding in teamsportloopbanen*, verschenen in *Vrije Tijdstudies*, (23) 4, 23-35.
- ² Een vertoog is volgens Van Dijk (1997) een min of meer coherente structuur van uitspraken, meningen en betekenissen
- ³ Het CBS hanteert bijvoorbeeld de definitie dat iemand 'allochtoon' is wanneer minimaal een van de ouders van betrokkene in een ander land dan Nederland is geboren.
- ⁴ In feite is een sportloopbaan natuurlijk ook een tijdelijke maatschappelijke loopbaan, maar deze in het dagelijks taalgebruik veelal tegenover elkaar geplaatst.

Literatuur

- Anthias, F. (2001).** The material and the symbolic in theorizing social stratification: issues of gender, ethnicity and class. *British Journal of Sociology* (52) 3, 367-390.
- Beck, U. & Beck-Gersheim, E. (2002).** *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bette, K.H., Schimank, U., Wahlig, D. & Weber, U. (2003).** *Biographische Dynamiken im Leistungssport. Möglichkeiten der Dopingprävention im Jugendalter*. Köln: Sport und Buch Strauss.
- Bourdieu, P. (1978).** Sport and social class. *Social Science Information* (17), 819-840.
- Breedveld, K. (2003).** Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In K. Breedveld (red.) *Rapportage Sport 2003* (pp. 247-280). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Buitelaar, M. (2002).** De stemmen van Tahara. De orkestratie van verschillende zelf-representaties in het levensverhaal van een Nederlandse moslimvrouw van Marokkaanse afkomst. In Ch. Brinkgreve, K. Davis, B. van Heerikhuizen & B. Kruithof (red.) *Levensverhalen. Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* (pp. 73-98). Amsterdam: SAST.
- Butch, R. (2001).** Considering resistance and incorporation. *Leisure Sciences* 23, 71-79.
- Carrington, B. (1998).** 'Sport, masculinity and black cultural resistance'. *Journal of Sport and Social Issues* 22, 275-298.
- Coakley, J. (2007)⁹.** *Sport in Society: Issues and Controversies*. London: McGraw-Hill.
- Cronin, M. & Mayall, D. (red.) (1998).** *Sporting nationalisms: identity, ethnicity, immigration and assimilation*. London: Frank Cass.
- Dijk, T. van (1997).** Discourse as interaction in society. In T. van Dijk (red.) *Discourse as social interaction*. (pp. 1-37). London: Sage.
- Elling, A. (2002).** 'Ze zijn er (niet) voor gebouwd'. *In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Nieuwegein/Den Bosch: Arko Sports Media/W.J.H. Mulier Instituut.
- Elling, A. (2004).** 'We zijn vrienden in het veld.' Grenzen aan sociale binding en 'verbroedering' door sport. *Pedagogiek* (24) 4, 342-360.
- Elling, A. & De Knop, P. (2001).** Sport en sociale integratie: ervaringen en meningen uit het veld. *Vrijetijdstudies* (19) 2/3, 35-52.
- Elling, A. & Luijt, R. (2009).** Different Shades of Orange? Media Representations of Dutch Women Medallists. In P. Markula (red.) *Olympic Women and the Media: International Perspectives* (pp. 132-149). Houndmills: MacMillan.
- Giele, J.Z. & Elder, G.H. (1998).** Life course research: Development of a field. In J. Z. Giele & G. H. Elder (red.) *Methods of Life course research. Qualitative and quantitative approaches* (pp. 5-27). Thousand Oaks: Sage.
- Hall, S. (1991).** *Het minimale zelf en andere opstellen*. Amsterdam: Sua.
- Harris, O. (1994).** Race, sport and social support. *Sociology of Sport Journal* 11, 40-50.
- Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (2000).** *Constructing the life course*. New York: General Hall.
- Hooks, B. (1995).** *Killing rage. Ending racism*. London: Penguin.
- Janssens, J. & Elling, A. (2005).** Sterk. Nieuwe sporten, nieuwe helden en de populariteit van de panna. In I. Hoving, H. Dibbitts & M. Schrover (red.) *Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (pp. 131-164). Den Haag: SDU.
- Janssens, J. & Verweel, P. (2005).** De betekenis van de sportvereniging voor de multiculturele samenleving. Paperpresentatie 'Marktdagen Sociologie', 2 juni, Brussel.

- Long, J. & Hylton, K. (2002).** Shades of white: an examination of whiteness in sport. *Leisure studies* (21) 87-103.
- Majors, R. (1990).** Cool pose: black masculinity and sports. In M.A. Messner & D.F. Sabo (red.) *Sport, men and the gender order: critical feminist perspectives* (pp. 109-114). Champaign (Ill): Human Kinetics.
- MacPhail, A. & Kirk, D. (2006).** Young people's socialisation into sport: Experiencing the specialising phase. *Leisure Studies* (25) 1, 57-74.
- Meulen, R. van der & Ultee, W. (2005).** *Wie verenigt zich met wie? Sportclubs en interetnisch contact in Nederland*. Paperpresentatie 'Marktdagen Sociologie', 2 juni, Brussel.Nederland
- Messner, M.A. (1990).** Masculinities and athletic careers: bonding and status differences. In M.A. Messner & D.F. Sabo (red.) *Sport, men and the gender order: critical feminist perspectives* (pp. 97-108). Champaign (Ill): Human Kinetics.
- Pronger, B. (1990).** *The arena of masculinity*. New York: St. Martin's Press.
- Purperhart, D. (2004).** *Integratie Surinaamse voetballers in Nederland*. Hoofddorp: VVCS.
- Putnam, R.D. (2000).** *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Shogan, D. (1999).** *The making of high-performance athletes. Discipline, diversity and ethics*. Toronto: University of Toronto Press.
- Stempel, C. (2005).** Adult participation sports as cultural capital. *International Review for the Sociology of Sport* (40) 4, 411-432.
- Stevenson (1999).** Becoming an international athlete: making decisions about identity. In J. Coakley, & P. Donnelly (red.) *Inside Sports* (pp. 86-95). London: Routledge.
- Wekker, G. (2002).** Nesten bouwen op een winderige plek. Denken over gender en etniciteit in Nederland. *Tijdschrift voor Genderstudies* 3, 24-33.

11 DE MEDAILLE HEEFT TWEE KANTEN: DE ROL VAN VOETBAL IN DE NEDERLANDSE MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING

11 DE MEDAILLE HEEFT TWEE KANTEN: DE ROL VAN VOETBAL IN DE NEDERLANDSE MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING

Jacco van Sterkenburg (Universiteit Utrecht)

Samenvatting

In dit hoofdstuk beschrijf ik op grond van Nederlands sportbeleid en (inter)nationaal sportonderzoek twee heersende perspectieven op de maatschappelijke rol van sport en voetbal voor de Nederlandse multi-etnische samenleving. Deze perspectieven omvatten enerzijds de populaire voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie en anderzijds het kritisch-wetenschappelijke discours over sport en voetbal dat (ook) de donkere kanten ervan belicht voor interetnische relaties. Het naast elkaar zetten van deze twee perspectieven maakt het mogelijk om het genaturaliseerde, dominante discours over de maatschappelijke functie van sport en voetbal in de hedendaagse Nederlandse multi-etnische samenleving expliciet te maken en kritisch te beschouwen. Speciale aandacht gaat uit naar de rol van voetbal op televisie voor discourses over etniciteit en huidskleur. Concluderend wordt gesteld dat sport en/of voetbal het beste kan worden begrepen als een *contested racial/ethnic terrain* als het gaat om haar rol in het bevorderen van interetnische relaties en integratie van etnische minderheden.

11.1 Inleiding

‘Zoals de Surinamers hun plek in de Nederlandse samenleving opeisten met hun impulsen aan het voetbal, zo is het nu de beurt aan de Marokkanen en de Turken’, aldus Dibi en Jungmann, auteurs van het artikel *Made in Holland* in de Volkskrant van 31 mei 2008. Een ‘veelkleurig voetbalteam’ zal volgens hen symbool staan voor de voortschrijdende integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving (Dibi & Jungmann, 2008: 12). Per slot van rekening zijn de voetballers allemaal ‘made in Holland’, voegt Mozafer Ozyakup toe in datzelfde artikel. Hij is de vader van de talentvolle Nederlands-Turkse voetballer Oguzhan Ozyakup die voor het Nederlands elftal onder 17 speelde tijdens het EK 2008 en inmiddels is gecontracteerd door Arsenal. De schrijvers van het artikel spreken van een Nederlands elftal onder 17 dat leest als ‘een exotisch menu’. Uitspraken als deze illustreren de toenemende variëteit aan etnische groepen die actief zijn in het professionele Nederlandse (jeugd)voetbal. Ook demonstreren dergelijke statements dat de Nederlandse multi-etnische samenleving bij uitstek zichtbaar is in voetbal. Desondanks worden de maatschappelijke

implicaties van (media)voetbal voor maatschappelijke ideeën over etniciteit en huidskleur nog steeds vaak onvoldoende (h)erkend door opiniemakers;

... een Nederlands elftal onder 17 dat leest als ‘een exotisch menu’

voetbal wordt volgens het aloude Nederlands calvinistische adagio toch nog vaak beschouwd als ‘de belangrijkste bijzaak in het leven’ dat geen verdere reflectie behoeft. In dit hoofdstuk hanteer ik daarentegen de stellingname dat professioneel voetbal door de grote populariteit ervan en de zichtbaarheid die de sport, onder andere via de media, geeft aan diverse etnische groepen, een niet te onderschatten factor is geworden in het versterken of bevestigen, maar ook weerspreken van heersende opvattingen over etniciteit en etnische groepen. En deze invloed van voetbal is niet beperkt tot professioneel voetbal, ook amateurclubs zijn steeds multi-etnischer van samenstelling geworden (Janssens, 2005).

In het debat over de rol van sport voor interetnische relaties en de multi-etnische samenleving kunnen volgens de Amerikaanse socioloog Hartmann (2000) twee stromingen worden onderscheiden. De ene stroming is vooral te definiëren als populair en *common sense based*, de andere is kritischer en wetenschappelijk georiënteerd.

In Nederland hanteren de meeste politici, de mainstream media, het merendeel van de (recreatieve) volgers van sport en sommige wetenschappers, vooral het eerstgenoemde perspectief op de rol van sport en voetbal voor de multi-etnische samenleving. Zij benadrukken dat sport bijdraagt aan interetnisch begrip en wederzijds respect tussen etnische groepen. Volgens deze benadering is voetbal een platform waarop etnische minderheden zich op een positieve manier presenteren, daar waar deze groepen in de meer serieuze Nederlandse nieuwsgaring vaker op negatieve manier worden geassocieerd met sociale problemen en criminaliteit (Ter Wal et al., 2005). De positieve beeldvorming rondom voetballers van Marokkaanse afkomst zoals Ibrahim Afellay is dan een positief tegengeluid tegen de doorgaans negatieve beeldvorming over ‘Marokkaanse raddraaiers’ (Benzakour, 2008: 4) in de meer serieuze media. Zoals de 27-jarige Zakaria Lakie, die als jeugdvriend met Afellay op pleintjes heeft gevoetbald, zegt: ‘Wij Marokkanen hebben het gevoel dat hij [Afellay] het voorbeeld is van geslaagde integratie’ (Dibi & Jungmann, 2008: 14).

Tegenover dit positieve perspectief op sport en voetbal staat een kritisch perspectief dat benadrukt dat voetbal eveneens racistische (alsmede seksistische, homofobische en sektarische) ideeën herbergt. Kritische wetenschappers als Boyle & Haynes (2000) benadrukken dat racisme en homofobie hardnekkige aspecten van voetbal zijn en dat voetbal raciale en etnische stereotypen kan bevestigen en versterken. Deze kritische

wetenschappers zien voetbal, en voetbal op televisie, voornamelijk als een '*site of struggle*' waar verschillende betekenissen en ideologieën als het ware strijden om voorrang, en waar zowel processen van etnische binding als van etnische uitsluiting plaatsvinden (Elling & Van Sterkenburg, 2008).

In dit hoofdstuk worden beide perspectieven die betrekking hebben op de rol van voetbal voor de Nederlandse multi-etnische samenleving naast elkaar gezet. Ik zal de dominante en schijnbaar objectieve voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie expliciet en zichtbaar maken, daar waar die in de hedendaagse Nederlandse samenleving vaak vanzelfsprekend en als het ware genormaliseerd is. Die populaire benadering plaats ik naast het meer kritische (wetenschappelijke) perspectief. De theoretische lens waarmee ik naar voetbal en etniciteit kijk, is de lens van het *cultural studies*-perspectief. Een *cultural studies*-perspectief ziet sport en voetbal als aspecten van populaire cultuur waarin allerlei betekenissen van etniciteit naar voren komen. Etniciteit wordt volgens het *cultural studies*-perspectief gezien als een sociaal construct dat betekenis krijgt in en door discoursen, onder andere door de discoursen in voetbal en de (voetbal)media. Stuart Hall (1995), een vooraanstaande *cultural studies*-wetenschapper, definieerde discours als 'ways of referring to or constructing knowledge about a particular topic' (1995: 6). Het begrip discours (of vertoog) refereert in dit hoofdstuk aan alles wat gezegd en geschreven wordt over etniciteit en huidskleur, waardoor deze begrippen een bepaalde betekenis krijgen en steeds opnieuw 'geconstrueerd' worden. Volgens de *cultural studies*-benadering is etniciteit dan ook geen vaststaande karakteristiek die mensen nu eenmaal hebben, maar hebben wij deze begrippen als samenleving uitgevonden en belangrijk gemaakt als structurerende principes. Dit gebeurt onder andere in en door sport en de sportmedia; daar vindt een continue (en vaak impliciete en onbewuste) machtsstrijd plaats om betekenisgeving aan etniciteit en huidskleur. Centraal in de *cultural studies*-benadering staan dan ook zulke machtsrelaties en de vraag hoe die machtsrelaties invloed hebben op betekenisgeving en worden ge(re)produceerd in het alledaagse leven van mensen. Omdat voetbal diepgeworteld is in het alledaagse leven van veel Nederlanders (door mediagebruik, wedstrijdbezoek of eigen sportbeoefening) biedt het *cultural studies*-perspectief een interessante theoretische lens om het sociale belang van voetbal voor de Nederlandse multi-etnische samenleving te beschouwen.

De Nederlandse context

In dit hoofdstuk zal ik vooral refereren aan de Nederlandse situatie. Het Nederlandse overheidsbeleid ten aanzien van etnische minderheden wordt het laatste decennium gekenmerkt door een strikter toelatingsbeleid en een sterkere roep om culturele assimilatie van etnische minderheden aan de dominante (autochtoon-Nederlandse) normen en waarden. Nederlandse wetenschappers als Jan Rath (1991) en Philomena Essed (2004) hebben de specificiteit van het Nederlandse discours over etniciteit gekenmerkt door te wijzen op onze indeling in (een diversiteit aan) etnische minderheden, in plaats van een zwart-wit indeling zoals gebruikelijker is in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten. Naast de indeling in etnische minderheden is de indeling in allochtonen en autochtonen dominant in het Nederlandse discours over etniciteit. Ook dit zijn unieke Nederlandse concepten, die met name vanaf eind jaren '80 en begin jaren '90 erg populair zijn geworden (Captain & Ghorashi, 2001; Essed, 2004). Volgens het officiële overheidsdiscours zijn de begrippen allochtoon en autochtoon gebaseerd op de plaats van geboorte van de ouders. Iemand van wie een van beide ouders in het buitenland is geboren, wordt als allochtoon gedefinieerd. Iemand van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, wordt gelabeld als autochtoon. Maar in het 'alledaagse' discours verwijst de term allochtonen vooral naar niet-westerse migranten met een niet-blanke huidskleur die bovendien vaak een relatief lage sociaal-economische positie hebben in de Nederlandse samenleving. In het gebruik van de term allochtoon komen huidskleur, etniciteit en sociale klasse dus als het ware samen. In het alledaagse discours worden blanke, van geboorte Nederlandse mensen, als autochtoon gelabeld.

Na de theoretische invalshoek en de Nederlandse context te hebben beschreven, is het nu tijd om de twee perspectieven op de rol van voetbal voor de (Nederlandse) multi-etnische samenleving gedetailleerder uit te werken. Ik zal beginnen met bespreking van de voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie. Daarna zal ik het kritische perspectief belichten en speciale aandacht besteden aan de beeldvorming over etniciteit en huidskleur in voetbal op televisie. Ik sluit het hoofdstuk af met een concluderende paragraaf.

11.2 Voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie

Ten aanzien van de rol van sport en voetbal in de Nederlandse multi-etnische samenleving hanteren politici en de media in Nederland over het algemeen de voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie. Zij zien voetbal vaak als middel om de integratie van etnische minderheden te bevorderen. Dit discours over de kracht van voetbal voor de multi-etnische samenleving wordt over het algemeen gepresenteerd als een vanzelfsprekend iets. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar in een recent artikel in de gratis krant *De Pers*. Het artikel van de journalist Hilkens kopt: 'Allez Orange: Und jetzt sind wir alle Holländer' (2008: 2). Deze kop heeft betrekking op de latere suggestie in het artikel dat Nederlanders, of ze nu van Nederlandse, Marokkaanse, Zwitserse of Duitse komaf zijn, zich allen vooral Nederlander voelen tijdens Euro 2008 in hun liefde voor het Nederlands elftal:

'Niet alleen de uitgeschakelde Zwitsers, ook de Nederlanders zelf 'sind jetzt alle Holländer'. Hoge Oranjekoorts verdringt het nationale integratiedebat deze weken naar de achtergrond en duwt alle neuzen eindelijk weer in dezelfde richting. Men neme een Irakees, een Marokkaanse, een Duitse, een Italiaan en twee homo's, allen woonachtig in Nederland, en zet deze gezamenlijk in dezelfde, kleine ruimte om voetbal te kijken. Voeg een snufje volkslied, een toefje oranje snuisterijen en vier verse doelpunten toe en zie daar, integratie in optima forma' (Hilkens, 2008:2).

Het (multi-etnische) Nederlands elftal wordt hier dus neergezet als een zichtbaar bewijs van de kracht van voetbal om interetnische binding en sociale cohesie te bewerkstelligen. Dit discours waarin de positieve rol van sport en voetbal voor interetnische relaties centraal staat, is ook zichtbaar in het overheidsprogramma *Meedoen alle jeugd door sport*. Dit programma, met ruim vijfhonderd deelnemende sportclubs dat de rijksoverheid van 2006 tot 2010 financiert, gebruikt sport als middel om sportparticipatie te bevorderen onder groepen die een sportachterstand hebben en om integratie van etnische minderheidsgroepen te verbeteren. Sport, en impliciet ook voetbal als populairste sport in Nederland, wordt in het programma gepresenteerd als cruciaal middel om interetnisch contact te bevorderen:

'(...) Sport bindt ook mensen vanuit een gemeenschappelijke sportbeleving en -doelstelling. Criteria die in de maatschappij onderscheidend zijn, hoeven er in de sport niet toe te doen. De regels voor sport gelden voor iedereen ongeacht afkomst, maatschappelijke positie, geloofsovertuiging, taal of cultuur: zaken die 'autochtoon' en 'allochtoon' in het dagelijks leven te vaak onderscheiden. Daarmee is sport een ideale plek voor binding en voor integratie van mensen in de samenleving. Vanuit deze visie hebben de Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie en de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport het programma 'Meedoen allochtone jeugd door sport' ontwikkeld. In dat programma worden de specifieke kenmerken van sport benut voor opvoedings- en integratiedoelen van de allochtone jeugd. Dit gebeurt door het creëren van ontmoetingen tussen allochtone en autochtone jeugd in de sport, het betrekken van de ouders daarbij en het inzetten van sportverenigingen en sportscholen (...)' (Ministerie van VWS, 2006: 3).

Als nationale sport wordt voetbal vaak niet alleen beschouwd als middel om interetnisch contact te stimuleren

en integratie van etnische minderheden te bevorderen, voetbal is bovendien belangrijk voor onze nationale of, in het geval van clubvoetbal, regionale identiteit en trots. Voetbal kan dan ook zeer sterke emoties oproepen. Dit blijkt keer op keer in voetbalstadions waar supporters van nationale teams of clubelftallen aantonen dat ook in deze tijd van individualisering sterke groepsbanden en collectieve identiteiten nog wel degelijk bestaan (Boyle & Haynes, 2000). Het wekt dan ook geen verbazing dat politici hoge verwachtingen hebben van voetbal in een tijd waarin het heersende idee is dat de sociale cohesie in de samenleving afneemt. De zichtbaarheid en prestaties van etnische minderheden in het Nederlandse club- en nationale voetbal versterken het idee dat voetbal bijdraagt aan grotere (etnische) gelijkheid en betere interetnische relaties.

Ondanks de goede intenties (en soms politiek opportunisme) van deze voetbal-als-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie zijn kritische (sport)sociologen sceptischer over de bijdrage van sport en voetbal aan een blijvende verbetering van interetnische relaties in de maatschappij als geheel. Zij wijzen ook op de donkere kanten van sport en voetbal en hoe voetbal als culturele praktijk ook verband houdt met in- en uitsluitingprocessen in de maatschappij (o.a. Elling, 2002, 2007). De bindende mechanismen van sport en voetbal zijn volgens kritische wetenschappers complexer van aard dan over het algemeen wordt voorondersteld in het politieke en alledaagse discours. Bovendien is de positieve werking van de bindende aspecten van voetbal contextafhankelijk. Met andere woorden, het algemeen heersende idee dat voetbal mensen van diverse etnische origine samenbrengt en bindt, geldt alleen in bepaalde situaties en onder bepaalde voorwaarden. Dit kritische perspectief ten aanzien van de rol van sport en voetbal in interetnische relaties komt in de volgende paragraaf uitgebreid aan de orde.

11.3 Voetbal, etnische ongelijkheden en racisme

Ondanks de potentiële kracht van voetbal om een gevoel van collectieve identiteit en verbondenheid te creëren, heeft onderzoek uitgewezen dat (competitief) voetbal ook een plek is waar racisme en etnische ongelijkheden voorkomen. In de voetbalstadions van West-Europa worden nog steeds racistische leuzen en spreekkoren gehoord (Van Sterkenburg et al., 2005). Racistische incidenten gaan vaak samen met meer religieus getinte vooroordelen. Een zeer regelmatig terugkerend voorbeeld hiervan in de Nederlandse voetbalstadions is het antisemitische gezang gericht tegen supporters van Ajax, de club met een vooronderstelde Joodse achtergrond (Janssens, 2005). De acties van supporters die 'Hamas, Joden aan het gas' roepen en vervolgens sissende geluiden maken als een associatie met gas dat ontsnapt uit de gaskamers, contrasteren met een perspectief op voetbal als middel om integratie en multiculturaliteit te bewerkstelligen. Hoewel in Europese voetbalstadions anno nu nog steeds beschimpende spreekkoren te horen zijn, komt dit openlijke racistische gezang in stadions in de meeste landen duidelijk minder voor dan enkele decennia geleden (Van Sterkenburg et al., 2005). Dit is ook het geval in Nederland. Daar waar Ajax-keeper Stanley Menzo in de jaren '90 regelmatig bananenschillen naar zijn hoofd gegooid kreeg (Janssens, 2005), komt dergelijk openlijk racistisch gedrag niet veel meer voor in de stadions. Om die reden hebben overheden en organisaties op het gebied van racisme en voetbal hun aandacht verlegd naar meer institutionele vormen van racisme in voetbal. Zo zijn etnische minderheden zeer sterk ondervertegenwoordigd in de bestuurskamers en managementposities van professionele voetbalclubs in Europa en Nederland. De etnische diversiteit op het voetbalveld wordt dus nog niet doorgetrokken naar de bestuurskamers en leidinggevende functies in het voetbal. Zo lijkt de toenemende zichtbaarheid van etnische groepen op het veld geenszins de bestaande maatschappelijke machtsverhoudingen in het voetbal uit te dagen waarin blanke mannen het vrijwel exclusief voor het zeggen hebben.

Een geïnstitutionaliseerde en vaak verdeckte vorm van raciaal discours dat in dit verband specifieke aandacht verdient, vindt zijn weg via de sportmedia. Voetbal op televisie is erg populair in Nederland en kenmerkt zich door de verbale aanwezigheid van sportcommentatoren die de wedstrijden en spelers portretteren door hun taalgebruik. Dit taalgebruik is niet neutraal of objectief, maar draagt altijd bepaalde betekenissen en mogelijke stereotypen met zich mee (McCarthy et al., 2003). Juist dankzij de grote populariteit van voetbal op televisie kunnen deze betekenissen maatschappelijke gevolgen hebben die het voetbalveld en de betreffende wedstrijd overstijgen. Long & Hylton (2002) schreven in dit verband: 'The way language is used in sport reflects the way it is practiced in other social networks, thus giving us a clear picture of the oppressive character of a society structured on racial lines' (2002: 100). De rol van voetbal op televisie in etnische relaties in de maatschappij staat centraal in de volgende paragraaf.

11.4 Representaties van etniciteit in voetbal op televisie

Een van de eerste studies naar raciale/etnische patronen in het taalgebruik van sportcommentatoren is gedaan door de Amerikanen Rainville en McCormick in 1977. Rainville was een blinde onderzoeker die ontdekte dat hij door alleen naar het commentaar te luisteren de huidskleur van de spelers op televisie kon raden. Na zijn onderzoek bleek inderdaad dat *American football*-commentatoren onderscheid maakten in de manier waarop zij zwarte en blanke spelers beschreven. Blanke spelers kregen vaker complimenten over hun

spel en werden beschreven als spelers met meer agressiviteit in hun spel, terwijl zwarte spelers negatiever werden beschreven dan hun blanke collega's en vaker als slachtoffer van agressie (Rainville & McCormick, 1977). Deze

Deze recentere studies laten zien dat hoewel expliciet onderscheidend commentaar op grond van huidskleur van atleten grotendeels is verdwenen, er nog steeds verborgen etnische/raciale stereotypen voorkomen in de sportmedia

inmiddels klassieke studie van beide onderzoekers is daarna vele malen herhaald en uitgebreid, met name in de Verenigde Staten en in mindere mate in het Verenigd Koninkrijk. Deze recentere studies laten zien dat hoewel expliciet onderscheidend commentaar op grond van huidskleur van atleten grotendeels is verdwenen, er nog steeds verborgen etnische/raciale stereotypen voorkomen in de sportmedia. Uit de studies blijkt dat zwarte atleten relatief vaak worden beschreven als 'natuurlijke' atleten die van nature een grote fysieke kracht en/of snelheid hebben (bv. McCarthy et al., 2003; Rada & Wulfemeyer, 2005). Blanke atleten blijken vaker als het ware onzichtbaar te worden gemaakt in het sportmedia discours, dat wil zeggen dat blanke prestaties niet zo expliciet en breed worden uitgemeten in termen van vermeende hyper-fysieke kracht of hyper-sexualiteit als zwarte prestaties. Op die manier wordt de blanke sporter als het ware de norm waartegen de zwarte sporter wordt afgezet. Als wel veel aandacht wordt gegeven aan prestaties van blanke sporters, dan worden de atleten in kwestie vaker geassocieerd met eigenschappen als intellect, tactische vaardigheden, hard werken of doorzettingsvermogen (McCarthy & Jones, 1997; Simons, 2003). Kritische sportsociologen als Sabo en Jansen (1998) spreken in dit verband van 'enlightened racism': het succes van zwarte sporters wordt geframed als acceptabel en haalbaar in sport, maar niet in andere sociale domeinen als de wetenschap, politiek of het bedrijfsleven. Omdat mentale of intellectuele capaciteiten in westerse samenlevingen over het algemeen hoger gewaardeerd worden om een sociaal-maatschappelijke positie te verwerven (denk bijvoorbeeld aan een sollicitatiegesprek) dan fysieke of sportieve vaardigheden, houdt een dergelijk discours de bestaande machtsverhoudingen in de maatschappij als geheel in stand. Daarin is de groep van blanke mannen over het

algemeen nog steeds te vinden in de meeste invloedrijke posities. De enkele studies die in Nederland zijn gedaan naar sportmedia-discoursen over etniciteit en huidskleur hebben de resultaten uit Amerikaans en Brits onderzoek in grote lijnen bevestigd voor de Nederlandse situatie, hoewel het onderzoek hiernaar schaars is en de focus over het algemeen niet lag op etniciteit in de media (Elling, 2002; Knoppers & Elling, 1999; Hermes, 2005).

Een eenzijdig en etnisch ge-biased sportmedia-discours ten aanzien van etniciteit is niet verrassend omdat de discoursen het werk zijn van commentatoren en journalisten. Volgens mediawetenschapper Matheson (2005) zijn sportcommentatoren niet geneigd om voor andere interpretatiekaders te kiezen dan hun eigen veelal blanke (mannelijke) kader wanneer ze verslag moeten doen van 'live' situaties op het veld. Omdat ze onder druk moeten werken en worden geconfronteerd met onverwachte live gebeurtenissen zullen ze volgens Bruce (2004) vaak onbewust gebruik maken van bestaande en algemeen geaccepteerde raciale/etnische vertogen. Nederland is hierin geen uitzondering; ook in Nederland bestaat de overgrote meerderheid van sportcommentatoren, -redactieleden en sportprogrammamakers uit blanke mannen die (veelal onbewust) geneigd zijn de eigen etnisch gepositioneerde zienswijzen naar voren te brengen. Deze zienswijzen ondersteunen over het algemeen de collectieve interpretatiekaders van blanke mannen (Claringbould & Knoppers, 2004). Om hun geprivilegieerde sociale positie in de samenleving te behouden, zal de dominante sociale groep in een samenleving volgens Nederveen Pieterse (1995) vaak onbewust stereotype discoursen over etnische minderheden naar voren brengen. Dit kan zij doen door haar macht om 'wit' als het ware onzichtbaar te maken of een maatschappelijk positieve waarde mee te geven, in tegenstelling tot 'niet-wit': 'It is (...) a matter of the anxiety that comes with power and privilege. Existing differences and inequalities are magnified for fear they will diminish. Stereotypes are reconstructed and reasserted precisely when existing hierarchies are being challenged and inequalities are or may be lessening' (1995: 26).

11.5 Conclusie

In het voorgaande is aan de hand van bestaand sportbeleid en sportonderzoek getracht aan te tonen dat de relatie tussen sport/voetbal en etnische (on)gelijkheid complexer en paradoxaler van aard is dan vaak wordt verondersteld in het publieke debat en alledaagse discours. Sport en voetbal kunnen in mijn ogen daarom het beste worden omschreven met het Engelstalige begrip *contested racial/ethnic terrain*, waar progressieve aspecten ten aanzien van de multi-etnische samenleving hand in hand gaan met etnische ongelijkheid en uitsluiting. Het populaire *common sense* discours dat er vaak bijna kritiekloos van uitgaat dat sport en voetbal etnische scheidslijnen doet vervagen en interetnische relaties bevordert, heeft (helaas) niet de empirische steun die je zou verwachten op grond van de rol die vaak aan sport en voetbal wordt toebedeeld door politici. Het blijft dus de vraag of sport, en de volkssport voetbal in het bijzonder, kan bijdragen aan een blijvende afname van etnische of andere sociale ongelijkheden in de maatschappij. Dit betekent niet dat we de kracht van voetbal in het brengen van (tijdelijke) *empowerment* en kansen voor etnische minderheden moeten ontkennen. Voetbalsterren bieden wel degelijk identificatiemogelijkheden voor jongeren uit etnische minderheids- en meerderheidsgroepen die andere sociale domeinen dan voetbal (of sport in het algemeen) vaak niet kunnen bieden. Maar hoewel voetbalsterren kunnen dienen als rolmodellen die aantonen dat sociale mobiliteit mogelijk is voor etnische minderheden in een (hoofdzakelijk blanke) westerse maatschappij, kunnen zij ook het structurele en institutionele karakter van etnische ongelijkheid in de samenleving of in de sport verhullen (Müller et al., 2007). Evenzo kunnen schijnbaar positieve stereotypen over voetballers in de sportmedia tegelijk etnisch/raciale gelijkheid ondermijnen, bijvoorbeeld als een donkere huidskleur herhaaldelijk geassocieerd wordt met 'natuurlijke' sportieve in plaats van intellectuele of organisatorische vaardigheden. Een bijkomend en gerelateerd probleem is de relatieve afwezigheid van etnische minderheden in machtsposities in sport en voetbal.

Deze contradicties in de relatie tussen voetbal en etnische (on)gelijkheden geven aan dat terughoudendheid en scepsis op zijn plaats zijn ten aanzien van de vaak vanzelfsprekende en genaturaliseerde 'waarheid' (in sportbeleid en het alledaags discours) van de voetbal-als-een-progressieve-maatschappelijke-kracht-ideologie. Tegelijk is het belangrijk om deze positieve ideologie niet alleen als 'slechts' ideologie te beschouwen; dat zou de bindende aspecten van voetbal, en de *empowerment* die met name jongeren uit etnische minderheden door rolmodellen in het voetbal kunnen ervaren, niet op waarde schatten. Het zou ook geen recht doen aan al die mensen, etnische minderheden én meerderheid, die een gevoel van verbondenheid ervaren wanneer zij het (media)voetbal beleven. In Hartmann's (2000: 243) woorden zou je kunnen zeggen dat '(...) resistance and domination, opportunity and constraint (...)’ blijvend zullen bepalen hoe voetbal en de multi-etnische samenleving zich tot elkaar verhouden. Alleen door aan deze relatie te denken in termen van een *contested racial/ethnic terrain* doen we recht aan haar volledige complexiteit en paradoxale karakter.

Literatuur

- Benzakour, M. (2008).** Wij zijn allen Marokkanen. Maar we zijn niet allemaal rot. *NRC Next*. 3 oktober 2008, 1, 4-5.
- Boyle, R. & Haynes, R. (2000).** *Power Play. Sport, the Media & Popular Culture*. Harlow: Pearson Education.
- Bruce, T. (2004).** Marking the Boundaries of the 'Normal' in Televised Sports: the Play-by-play of Race. *Media, Culture & Society* 26, 861-879.
- Captain, E. & Ghorashi, H. (2001).** 'Tot behoud van mijn identiteit'. Identiteitsvorming binnen de zmv-beweging. In M. Botman, N. Jouwe & G. Wekker (red.) *Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwenbeweging in Nederland* (pp. 153-185). Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Claringbould, I. & Knoppers, A. (2004).** Exclusionary Practices in Sport Journalism. *Sex Roles* 51, 709-718.
- Dibi, I. & Jungmann, B. (2008).** Made in Holland. *De Volkskrant*. 31 mei 2008, 'EK-Bijlage', 12.
- Elling, A. (2002).** *Ze zijn er (niet) voor gebouwd. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A. (2007).** *Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsmechanismen in sportloopbanen*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A. & Van Sterkenburg, J (2008).** Respect: ethnic bonding and distinction in team sports careers. *European Journal for Society and Sport* 5, 149-163.
- Essed, P. (2004).** 'Naming the Unnamable. Sense and Sensibilities in Researching Racism'. In M. Bulmer & J. Solomos (red.) *Researching Race and Racism* (pp. 119-133). London: Routledge.
- Hall, S. (1997).** *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London/New Delhi: Thousand Oaks.
- Hartmann, D. (2000).** Rethinking Relationships Between Sport and Race in American Culture: Golden Ghettos and Contested Terrain. *Sociology of Sport Journal* 17, 229-253.
- Hermes, J. (2005).** Burnt Orange. Television, Football, and the Representation of Ethnicity. *Television and New Media* 6, 49-69.
- Hilkens, M. (2008).** Allez Orange: Und jetzt sind wir alle Holländer. *De Pers*. 16 juni 2008, 2.
- Janssens, J. (2005).** 'The Netherlands'. In J. van Sterkenburg, J. Janssens & B. Rijnen (red.) *Football and racism. An inventory of the problems and solutions in eight West-European countries in the framework of the Stand Up Speak Up campaign* (pp. 121-133). 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Knoppers, A. & Elling, A. (1999).** *Gender, etniciteit en de sportmedia. Een inventarisatie van reguliere en Olympische berichtgeving*. Utrecht/Tilburg: Centrum voor Beleid en management UU/ Vrijtijds wetenschappen UvT.
- Long, J. & Hylton, K. (2002).** Shades of White: an examination of whiteness in sport. *Leisure Studies* 21, 87-103.
- Matheson, D. (2005).** *Media discours: analyzing media texts*. Maidenhead: Open University Press.
- McCarthy, D. & Jones, R.L. (1997).** Speed, Aggression, Strength, and Tactical Naïveté: The Portrayal of the Black Soccer Player on Television. *Journal of Sport and Social Issues* (21) 4, 348-362.
- McCarthy, D., Jones, R.L. & Potrac, P. (2003).** Constructing images and interpreting realities: The case of the black soccer player on television. *International Review for the Sociology of Sport* 38, 217-238.
- Ministerie van VWS (2006).** *Tijd voor Sport. Meedoen allochtone jeugd door sport*. Den Haag: Ministerie van VWS.

- Müller, F., Zoonen, L. van & Roode, L. de (2007).** Accidental Racists. Experiences and Contradictions of Racism in local Amsterdam Soccer Fan Culture. *Soccer & Society* 8, 335-350.
- Nederveen Pieterse, J. (1995).** 'White Negroes', in G. Dines & J.M. Humez (eds) *Gender, Race and Class in Media*, p. 23-27. Thousand Oaks CA: Sage.
- Rada, J.A. & Wulfemeyer, K.T. (2005).** Color Coded: Racial Descriptors in Television Coverage of Intercollegiate Sports, *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 49, 65-85.
- Rainville, R.E. & McCormick, E. (1977).** Extent of Covert Racial prejudice in Pro Footballers Announcers' Speech. *Journalism Quarterly* (54) 20-26.
- Rath, J.C. (1991).** *Minorisering: de sociale constructie van 'etnische minderheden'*. Amsterdam: Sua.
- Sabo, D. & Jansen, S.C. (1998)** 'Prometheus Unbound: Constructions of Masculinity in Sports Media'. In L. Wenner (red.) *MediaSport* (pp. 202-220). London: Routledge.
- Simons, H.D. (2003).** Race and Penalized Sports Behaviors. *International Review for the Sociology of Sport* 38, 5-22.
- Sterkenburg, J. van, Janssens, J. & Rijnen, B. (red.) (2005).** Football and racism. *An inventory of the problems and solutions in eight West-European countries in the framework of the Stand Up Speak Up campaign*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Wal, J. ter, D'Haenens, L. & Koeman, J. (2005).** (Re)presentation of Ethnicity in EU and Domestic News: A Quantitative Analysis. *Media, Culture & Society* 27, 937-950.

HET SPORTTEAM ALS THUISBASIS

basketballen doe je met vrienden

HET SPORTTEAM ALS THUISBASIS

basketballen doe je met vrienden

Dinsdag: volle bak

In sporthal waar de vereniging zijn thuisbasis heeft, wordt vanavond druk gesport. Alle drie de velden zijn bezet. Enkele jeugdteams werken serieus hun trainingsprogramma af. Op veld 1 zijn de meisjes junioren/kadetten bezig met het oefenen van lay-ups. Op veld 2 en 3 spelen de jongens kadetten 1 en de jongens junioren 2 een partijtje tegen elkaar. Een aantal spelers van het heren-2 team is ook al in de sporthal aanwezig. Het is een team dat uit louter Antillianen bestaat. Zij zitten op de tribune in afwachting van hun eigen training. De jongens maken wat grapjes en praten over meisjes. Met een schuin oog houden ze de gebeurtenissen in de sporthal in de gaten. Ze zien dat een van hun teamgenoten nog bezig is met het trainen van junioren. Één voor één komen de overige spelers van heren-2 binnendruppelen. Omdat de toegang tot de kleedkamers vanwege vandalisme en diefstal aan de buitenkant gesloten is, moeten ze via de sportvelden naar de kleedkamers lopen.

Zoals veel grote zaalsportverenigingen traint en speelt de in de jaren zestig opgerichte basketbalvereniging op verscheidene locaties in de stad. De zaalcapaciteit is beperkt en er zijn veel aanvragers. Er is wel één sporthal waar de meeste activiteiten geconcentreerd zijn en de club ook beschikt over een eigen kantine. Deze hoofdlocatie wordt overigens gedeeld met andere verenigingen voor sporten als badminton en volleybal.

De vereniging bestaat uit ruim 300 leden in leeftijd variërend van tien tot en met 64 jaar. In de loop der jaren is het ledenbestand van de vereniging aan verandering onderhevig geweest. De van oorsprong autochtone jongensclub is veranderd in een gemengde vereniging met een groot aantal leden van allochtone afkomst. De vereniging herbergt nu maar liefst 31 verschillende nationaliteiten.

Al een jaar of twee speelt bij de club een team dat uitsluitend uit allochtone basketballers bestaat. Dit heren-2 team van de vereniging wordt gevormd door tien spelers van begin twintig waarvan de meeste nog studeren. Zij komen allen van de Nederlandse Antillen. Dat is geen toeval. De jongens hebben er bewust voor gekozen om hun sport in een Antilliaans team te beoefenen. Het team is door de spelers zelf op poten gezet. Een paar spelers wonen buiten de stad maar hebben het reizen er graag voor over. De meeste jongens waren al bevriend voordat zij lid werden van deze vereniging. Een aantal kent elkaar zelfs vanaf hun jeugd op de Nederlandse Antillen. Omdat een paar mensen al bij de club speelden, werd het voorstel gedaan om daar een eigen Antilliaanse team te formeren. Dat vond het bestuur goed. Het team noemt zich zelf de Speed Company omdat snelheid en behendigheid kenmerkend is voor hun wijze van basketbal spelen.

Aangezien de training zo zal beginnen, gaan de jongens naar beneden om zich om te kleden. Ze lopen naar de balkasten waar enkele stoelen staan. Twee kletsen nog wat na over een feest waar ze het afgelopen weekend zijn geweest. 'Waar waren jullie gebleven? Ik heb jullie niet meer binnen gezien.'

'We konden niet naar binnen; de uitsmijters lieten ons er niet in, omdat we met een groep alleen jongens waren', is het antwoord. Degene die training heeft geven aan de junioren, mengt zich in het gesprek: 'Ik ben later nog alleen gegaan, maar toen mocht ik nog steeds niet naar binnen. Dat was echt stom. Het is niet de eerste keer dat dit gebeurt. Ik was echt heel boos.'

Even later lopen de jongens het sportveld op om met training te beginnen. De coach staat ook al op het veld. Hij merkt op dat een bepaalde speler er nog niet is en vraagt of iemand hier meer van weet. Het is gissen, maar iemand oppert: 'misschien heeft hij tentamenweek?' Later als de training begonnen is, komt de betreffende speler alsnog binnen lopen. Dit is niet de eerste keer dat hij laat is. Meer jongens komen wel eens te laat op de training. Eén speler uit later zijn ergernis hierover. Aan het einde van de training zegt hij: 'Als jullie serieus willen trainen om wedstrijden te winnen, moeten jullie ook zorgen dat jullie op tijd zijn. Dit geldt niet alleen voor de wedstrijden. Ik vind dat er sancties moeten volgen op te laat komen, zoals het niet spelen in de eerste helft van de wedstrijd.'

Als de training voorbij is, deelt de coach de spelers mee dat ze bij de volgende training - op donderdag - één uur voor de training aanwezig moeten zijn. De coach: 'Ik wil het met jullie hebben over de commissies binnen het team, waar iedereen mee bezig is en wat de doelen van iedereen apart zijn en van het team als geheel'. De spelers van de Speed Company maken allen deel uit van een commissie. De commissies zijn: bestuur (voorzitter en penningmeester), public relations, materiaalbeheer, technische commissie en intern/allround. Zo heeft iedereen zijn eigen taken. De commissies zijn opgezet om ervoor te zorgen dat het team zelfstandig kan functioneren. De jongens weten dat sommige Antilliaanse teams bij andere verenigingen een slechte naam hebben, en willen dit voorkomen. Ter afsluiting van de training gaat iedereen in een kring staan en de oudste van het team, telt hardop tot drie. Vervolgens schreeuwen de jongens tegelijk: 'TEAM!'

'Ik wilde dit graag realiseren, omdat ik geen zin had om in een 'Nederlands' team te gaan spelen. Hun spelsysteem bevalt mij niet. Het spelsysteem is heel anders, heel statisch. Daar hebben we geen prettige ervaringen mee. Als ik bij een gemengd/autochtoon team zou spelen, zou ik me denk ik alleen bezig houden met basketbal. Ik zou wel met ze kunnen omgaan, grapjes maken en gezellig zijn, maar verder zou ik niet gaan. Ik zou geen echte vrienden maken in zo'n team. Ik vind het heel belangrijk dat ik met vrienden in een team kan spelen. Bij mijn studie en op mijn werk heb ik bijna alleen maar contact met autochtonen. Verder speelt mijn vriendin volleybal bij een vereniging die bijna alleen maar uit autochtonen bestaat. Ik ga vaak met deze mensen om en ga naar hun wedstrijden kijken. Ik denk dat spelen met mensen uit je eigen cultuur heel goed kan zijn voor de integratie. Door onderling contact en het uitwisselen van ervaringen kun je toch veel leren over de Nederlandse cultuur. Sommige medespelers hebben zelf sterke vooroordelen over Nederlanders en door onderling met elkaar te praten worden hun ideeën bijgesteld. Communicatie is hierin erg belangrijk.'

Teamvoorzitter, 24 jaar

Bij de ballenkast beginnen twee spelers een gesprek over de politieke situatie op Curaçao. Ze zijn van mening dat het huidige kabinet op de Antillen niet moet aftreden omdat het voor de eilanden een slechte zaak zou zijn als ze zonder regering moeten functioneren.

Na zich omgekleed te hebben, gaan vier spelers samen richting de bushalte om naar huis te gaan. De anderen blijven nog even in de sporthal hangen en gaan met enkele spelers van een ander team nog een potje

basketballen. In tegenstelling tot heren-2 bestaat het andere team uit jongens met verschillende culturele achtergronden: Nederlanders, Antillianen en jongens uit andere culturen. Na een uurtje gebasketbald te hebben, kleden de spelers zich ook om en gaan richting huis. Drie van hen wonen allemaal in hetzelfde gebouw, een soort studentenflat. In dezelfde straat staat nog zo'n flat en daar woont een andere teamgenoot. Die verschaft een medespeler tijdelijk onderdak. Die moest echter verkassen toen zijn teamgenoot een vaste vriendin kreeg. Ondertussen heeft hij een eigen woonruimte gevonden. Onderweg stelt iemand voor om nog even samen op de computer wat te 'gamen': 'Misschien kunnen we bij hem terecht als hij tenminste alleen op zijn kamer is.' 'Ja, als hij alleen is. De vorige keer dat ik bij hem thuis achter de computer wilde, was zijn vriendin er ook.'

'Hier (bij de vereniging) heb ik ook geleerd over andere culturen. Niet alleen hoe mensen van een bepaalde nationaliteit eruit zien, maar ook wat hun gedachten zijn en cultuur is. Op school leer je maar een gedeelte. Je leert op school bijvoorbeeld dat een Marokkaan een hoofddoek draagt. Maar hoe ze er in het normale leven mee omgaan, weet je niet. Laat ik een voorbeeld geven: een Marokkaan kan zeggen dat hij zijn baard niet scheert. Maar als hij mij uitlegt waarom hij dit niet doet, leer je hoe hij met zijn eigen cultuur omgaat. Dat heb ik bij basketbal geleerd. Of hoe ze omgaan met een grapje. Je kunt de grapjes die je bij een Nederlander uithaalt niet altijd ook bij een Marokkaan uithalen. Dat heb ik bij de vereniging allemaal geleerd. Op school leer je zulke dingen ook wel, maar uit een boekje. De beste manier van leren is door het mee te maken. Ik zie de meeste jongens van het juniorenteam waarin ik vroeger speelde niet zo veel meer. De band is wel goed gebleven. Als ik ze nu op straat tegenkom, dan hebben we toch veel te bepraten. We praten ook open met elkaar. We benaderen elkaar meer als vrienden dan als kennissen. Ik beschouw het als vriendschap. Bij sommigen van hen heb ik de vriendschap zelfs op een ander niveau geplaatst. Ze behoren nu gewoon tot mijn vriendenkring. Tot mijn vrienden reken ik behalve Antillianen ook Nederlanders, Surinamers, Marokkanen en zelfs een Chinees. Ik ben met de Nederlanders sociaal gezien niet zo gebonden als met de anderen. Met de Nederlanders gaat het toch meestal over basketballen. Met een of twee is er wel meer diepgang, maar met de rest spreek ik alleen maar af om te basketballen. Bij de vereniging heb ik veel geleerd over organisatie en verantwoording. Ik heb geleerd met anderen om te gaan. Normaal leer je vooral om te gaan met anderen in goede tijden. Het is moeilijker als dingen slecht gaan en dat heb ik hier opgestoken.'
Speler, 21 jaar

Donderdag: voorbespreking en training

In de bus naar de training hebben twee spelers het over een student die zijn leraar heeft doodgeschoten. Een van hen zegt blij te zijn dat het geen Antilliaanse jongen is. De ander vindt het wel vervelend dat het weer een allochtoon is. Alle allochtonen zullen dan weer over één kam worden geschoren.

Zoals afgesproken vindt een uur voor de training een teamvergadering plaats. Onderwerp is de stand van zaken bij de verschillende commissies die binnen het team functioneren. Alle spelers zijn aanwezig en verzamelen in een kleedkamer. De coach gaat het rijtje af om iedereen de kans te geven te vertellen hoe het met zijn taken staat. Hierbij komt het te laat komen uitgebreid ter sprake. Een speler vindt dat de mensen van de technische commissie - dat zijn er vier - er voor moeten zorgen dat iedereen op tijd komt. Dit zouden zij in eerste instantie kunnen doen door zelf het goede voorbeeld te geven aan anderen. Ook vindt hij dat er sancties moeten volgen op het te laat komen. Een duidelijk besluit hierover wordt echter niet genomen.

De coach moet vanavond dames-2 trainen en kan er dus niet verder bij zijn. Daarom nemen spelers die de technische commissie vormen, waaronder de teamcaptain en de speler die de jeugd traint, de training over. Als de coach niet kan, is het hun taak om de training te verzorgen. De captain heeft zijn training voorbereid en op papier gezet. Er hebben zich inmiddels ook drie nieuwe gezichten gemeld. Het zijn vrienden van de jongens. Die willen een keer meetraineren om te zien hoe het gaat en of die 'gasten' echt wel zo goed zijn als ze vertellen. Dat gebeurt vaker, zo komen veel mensen bij de club terecht.

Tijdens de training worden er in de korte pauzes tussen de onderdelen plannen gemaakt voor het weekend. Zes jongens hebben afgesproken om vrijdag samen uit te gaan. Een speler die in Amsterdam woont, kan bij z'n Haagse teamgenoot blijven slapen.

Aan het einde van de training vraagt een van de spelers aan een ander of die zijn haar wil knippen. Dat is geen probleem, maar wel even van te voren bellen om te kijken of het uitkomt.

In de kleedkamer zegt een speler dat zijn videocamera gerepareerd moet worden. Dat wordt een dure grap. Er moet eerst een voorbetaling van 90 euro worden gedaan en later komt er waarschijnlijk nog eens 350 euro bij. De camera is kapot gegaan toen een groepje teamleden laatst bij hem thuis flink gefeest had. Er valt een pijnlijke stilte. Niemand wil echter de schuld op zich nemen. Met wat schouderophalen wordt het afgedaan.

'Ik denk dat de jongens van het team altijd verwachten dat ik op het veld de leiding neem. Niet om de captain te zijn, maar meer om hen te leiden in verdedigen en aanvallen. Zo speel ik ook. Ik scoor niet zoveel. Ik ben meer een teamplayer die de bal doorgeeft of steelt. Dat is mijn rol in het team. Maar ook een beetje daarbuiten. Ik ken deze jongens zo goed dat ik weet wanneer er iets niet goed gaat. Ik onderneem dan actie door aan hen te vragen wat er aan de hand is en probeer hen te helpen. Als ik zelf iets heb dan zeg ik niet direct tegen die persoon dat er iets is, maar ik laat hem het wel merken. Ja, met de mensen op school ben ik heel erg zakelijk. Als we elkaar opzoeken is het puur voor school. Nooit voor uitgaan etc. Met Antillianen is het anders. Op school is er bijvoorbeeld een Antilliaanse jongen, die niet in het team zit, maar met hem heb ik wel een band. Met hem heb ik het wel over uitgaan, met hem is het iets intiemer. Met mijn buurtvrienden op Curaçao had ik niet zo'n hechte band als met mijn huidige teamgenoten. Het systeem in Nederland heeft onze onderlinge band versterkt. Het zorgt ervoor dat we onze eigen mensen opzoeken en van elkaar blijven leren. Je hebt de behoefte aan je eigen mensen en je eigen cultuur.'
Speler, 24 jaar

Zaterdag: nog niet uit het dal

De teamvoorzitter heeft voor de uitwedstrijd van vanavond een etentje bij hem thuis georganiseerd. Iedereen neemt iets mee. Dit alles zal uit de pot van het team worden betaald. De penningmeester van het team int daarvoor het geld. De vriendinnen van de jongens zijn er ook bij. Tijdens het etentje gaat het gesprek natuurlijk over sport. Maar niet alleen daarover, computers en muziek zijn belangrijke gespreksthema's. Er wordt ook gediscussieerd over Curaçao, de politieke situatie en de jeugdervaringen van de jongens. De discussie wordt grotendeels in het Papiaments gevoerd. De discussie gaat grotendeels aan de niet-Antilliaanse vriendinnen voorbij omdat zij geen Papiaments verstaan.

Ruim voor aanvang van de wedstrijd vertrekken de spelers naar de sporthal. Er wordt overlegd hoe. Sommigen gaan met de auto van een van hen, de rest gaat met de trein. Alle spelers hebben voor de eigen wedstrijd nog een taak te vervullen bij andere wedstrijden die de vereniging daar ook speelt. Sommigen zijn scheidsrechter, anderen moeten het scorebord bijhouden etc. Tijdens deze wedstrijden hebben de spelers regelmatig contact

met de spelers van de eigen club. Maar ze maken ook grapjes met spelers van de andere verenigingen. De jongens lossen elkaar af om op tijd omgekleed te zijn voor de eigen wedstrijd. De vriendinnen zitten op de tribune met elkaar te praten en kijken wat rond. De coach is vandaag afwezig. In de kleedkamer is afgesproken dat de teamcaptain vandaag ook de coaching op zich zal nemen. Daar is al eens eerder over gesproken. Sommigen vinden dat niet goed omdat er dan teveel taken bij één persoon komen te liggen. Daardoor kan het team niet optimaal spelen. Aangezien zij zo'n beetje het vlaggenschip van de vereniging zijn geworden, voelen zij een grote druk om te winnen. Dat is goed te merken; er worden vrijwel geen grappen gemaakt en sfeer is gespannen.

Tijdens de wedstrijd lopen de gemoederen flink op. De spelers van de Speed Company zijn van mening dat de scheidsrechters in hun nadeel fluiten. Bij het nemen van een rebound wordt een van hen flink geduwd en gaat tegen de grond. De scheidsrechter ziet het niet want het spel gaat gewoon verder. De speler blijft met een kwade kop demonstratief op de grond zitten. De bankzitters roepen hem toe weer mee te doen. Het spel wordt agressiever en de spelers verliezen hun concentratie. Ze worden boos op elkaar, schreeuwen, maar niemand luistert meer naar een ander. De vriendinnen moedigen de jongens aan en juichen de spelers bij ieder gescoord punt toe. Het mag niet baten. Het resultaat is alweer een flinke nederlaag.

‘Toen ik nog klein was heb ik op Curaçao honkbal gespeeld. Later stapte ik daar over naar basketbal. In Nederland heb ik het even gecombineerd. Maar het werd al snel alleen basketbal. Dat was in een gemengd team bij een vereniging. Toen woonde ik nog niet hier. Vrienden van de Antillen, die al langer in Nederland woonden, vroegen of ik niet met ze wilde basketballen, want daar ben ik best goed in. Meestal speelden we op zo’n plein waar ook andere buurtteams speelden. We gingen ook wel naar een sporthal waar je per uur kon betalen. Maar ja, dat op en neer reizen. Toen hebben ze me geholpen met hier woonruimte te zoeken. In de tussentijd mocht ik bij ze inwonen. We kozen zelfs voor dezelfde studie. De groep werd groter en toen zijn we met zijn allen tegelijk lid geworden van deze club. Ik ben heel gehecht aan wat ik hier en bij de vereniging heb opgebouwd. Ik ben zelfs topscorer, maar als ze me zouden vragen om voor een andere club te gaan spelen die hoger staat, zou ik het niet weten. Ik blijf twijfelen, ik wil mijn team en mijn vrienden niet teleurstellen.’

Speler, 22 jaar

Na afloop is de stemming bedrukt. De wedstrijd wordt maar heel kort besproken. Het lijkt wel of niemand het er nog over hebben wil. Een speler zit teleurgesteld in een hoek. Even later gaat hij toch naar de anderen toe en zegt: ‘We beginnen op een Nederlands team te lijken. Na het verliezen is iedereen weer aan het lachen. Alleen de biertjes ontbreken nog.’ Langzaamaan verandert de stemming wat en lijkt de nederlaag verwerkt. Als iedereen omgekleed is, worden de vriendinnen opgehaald en gaan de meesten richting bushalte.

12 SPORT MAAKT VERSCHIL

12 SPORT MAAKT VERSCHIL

Paul Verweel (Universiteit Utrecht)

12.1 Inleiding

Dit boek gaat over verschillen in de sport en in het bijzonder etnische verschillen. De auteurs vragen zich af of, hoe en op welke wijze allochtonen meedoen in de sport? Kortom: wat maakt het verschil in meedoen of niet meedoen in termen van sociaal kapitaal? En onder welke voorwaarden gaat dat het best in termen van spelen in eigen teams of verenigingen of gemengd spelen? En welke verschillen brengen allochtonen eigenlijk in de sport?

‘DVO (Door Vrienden Opgericht) uit, altijd lastig’, luidt een bekend gezegde in de voetbalsport als een hoger geplaatst team op de ranglijst tegen een laaggeplaatst team speelt. Vul voor DVO elke willekeurige club in. Uitspelen is altijd een verschil. Thuis voelen we ons veilig. Daar lijkt winnen gemakkelijker omdat we ons vertrouwd voelen. Uit is lastig. Hoe vaak heb ik zelf niet geroepen bij een ruzie in een uitwedstrijd: ‘Wacht maar tot je bij ons thuis bent.’ Of na verlies: ‘Thuis pakken we ze.’ Het gaat om een psychologisch verschil. Dat is ook zichtbaar in de wijze waarop we elkaar typeren in de sport. Spelers uit de grote stad zijn ‘bijdehandjes’ en arrogant. Spelers uit de provincie zijn ‘boeren’. In de sport percipiëren we verschillen, ook al blijken die er vaak niet te zijn of ertoe te doen. We winnen soms vaker uit dan thuis en ‘boeren’ blijken studenten. Totdat er problemen zijn. Dan voelen we ons thuis weer veiliger en worden studenten weer ‘boeren’.

Het is de kracht van de sport dat sport al deze psychologische verschillen een plaats geeft. Van meet af aan is sport georganiseerd geweest vanuit verschillen. We spelen uit en thuis in letterlijke en figuurlijke zin. Initiatiefnemer Pim Mulier organiseerde sporten in de negentiende eeuw voor de gegoede burgerij maar nadien hebben vele andere rangen en standen hun weg naar de sport gevonden. Dankzij het recht op vereniging hebben veel van die verschillen zich geïnstitutionaliseerd in eigen verenigingen (een thuis) van boeren, burgers en buitenlui, van verschillende geloofsovertuigingen, in mannen en vrouwenteams en naar seksuele

Initiatiefnemer Pim Mulier organiseerde sporten in de negentiende eeuw voor de gegoede burgerij maar nadien hebben vele andere rangen en standen hun weg naar de sport gevonden

geaardheid om van daaruit elkaar weer te ontmoeten (ook uit). Mijn stelling als voetbalbestuurder is dat we de grootste sport zijn omdat we zo goed al die sociale

verschillen een plaats hebben weten te bieden. Dat geldt ook voor andere sporten. We spreken graag over het huis van de sport. Dat betekent dat we spelen onder een dak dat we sport noemen, maar daaronder hebben we verschillende kamers met eigen regels voor toegang en deelname.

Daar is sinds de intrede van immigranten zoals Molukkers, Surinamers, Turken en Marokkanen een verschil aan toegevoegd. Dat is etniciteit. En wat is de waarde en betekenis daarvan? En wat weten we daar na het lezen van voorgaande hoofdstukken over? Ik doe in dit hoofdstuk een poging tot synthese van deze bevindingen op hoofdlijnen en voeg daar mijn eigen observaties en inzichten aan toe, in de vorm van zeven vragen en antwoorden.

12.2 Hoe groot is de veerkracht van de sport om een nieuw verschil op te nemen?

De sportverenigingen zijn in de ogen van de meeste auteurs inderdaad in staat deze nieuwe verschillen op te nemen. Allochtonen spelen in meerderheid bij bestaande verenigingen en hun aantallen nemen toe. Je zou kunnen zeggen dat allochtonen meer gemengd spelen in termen van etniciteit dan autochtonen, die zelden lid zijn van door allochtonen opgerichte verenigingen. Ook de critici onder de auteurs ontkennen dat niet, maar zij plaatsen wel kanttekeningen. Allochtonen lopen hun achterstand in sportdeelname in maar sporten nog steeds – en vooral meisjes en vrouwen – minder dan autochtonen. Dat komt onder andere door de uitsluitingmechanismen van bestaande verenigingen. Allochtonen zijn niet altijd welkom omdat zij de bestaande cultuur bedreigen door hun culturele uitingen (zoals hoofddoek, zwempak, vastenperiode en voedselkeuze), gebrek aan kennis van deelname aan vrijwilligersorganisaties of door hun inkomenspositie (geen geld voor contributie, geen consumpties in kantine en weinig inbreng in vervoer) of omdat ze

allochtonen zijn en ons thuis met onbekenden confronteren die we in de sport alleen gewend waren in uitwedstrijden tegen te komen of - in maatschappelijke zin - juist niet te ontmoeten.

Het huis van de sport staat open voor iedereen. Daarvoor is het recht op het oprichten van een eigen vereniging zeer belangrijk hoewel allochtonen daar maar zeer beperkt (zie Janssens et al., H. 5) gebruik van maken. Maar binnen dat huis bestaan wel glazen kamers, waarin we inzicht hebben maar niet zomaar toegang krijgen. Verenigingen stellen grenzen (quota) aan het aantal allochtonen dat lid mag worden. Verenigingen verbieden hoofddoeken. Zwembaden geven geen ruimte voor aparte vrouwenruimtes (zie Wisse & Elling, H. 3). Hoewel we veelal aannemen dat de ideologische grondslag door de ontzuiling en individualisering aan verenigingen is ontvallen, blijken veel clubs nog wel degelijk zware gemeenschappen, die tal van ideologische en praktische eisen stellen aan deelname. Het blijkt een foute veronderstelling dat alle verenigingen al 'lichte gemeenschappen' zouden zijn. Zoals ik een voorzitter van een club eens hoorde zeggen: 'Als ik mijn club als een bedrijf met louter functionele relaties zou moeten managen, bleef ik thuis. Het gaat juist om het sociale en familiekarakter van de club.' Dat past wellicht goed bij het feit dat we iedereen een eigen club gunnen maar niet per se in 'onze' kamer (vereniging) willen hebben. Het maakt ontmoetingen mogelijk maar schept ook afstand. Het is wellicht juist daarom dat er meer allochtonen aan fitness en aerobics doen, omdat dat minder eisen stelt aan het gemeenschappelijke. Het gaat daar om lichte gemeenschappen met weinig verplichtingen aan elkaar en aan de groepsideologie.

Sport kan dus verschillen opnemen maar de randvoorwaarde daarvan is vaak dat we dat doen op basis van het organiseren van verschillen. Dat is mogelijk een teleurstelling voor degene, die sport een rol toekennen

in het vergroten van de sociale cohesie in de samenleving. Maar als we naar de aard van sociale cohesie kijken in termen van de Ruijter en Jaspers (geciteerd in Vermeulen, H. 9) en inzien dat cohesie afhankelijkheid veronderstelt, kunnen we die teleurstelling wellicht vermijden. Ook de cohesie van wijken uit mijn jeugd in de jaren vijftig van de vorige eeuw, die vaak als groot verondersteld wordt, betekende dat we in Vlaardingen Ambacht (de wijk), precies wisten waar de scheidslijnen liepen tussen de Babbespolder (ongeschoolde arbeiders), de Bloemenbuurt (geschoolde arbeiders en middenstand) en de Sportlaan, later Goudkust (hogere inkomens). Bij cohesie gaat het om meerduidige betekenissen: waar je woont, wie je bent, wat je studeert of waar je werkt. Sport kan daar wel een betekenis aan toevoegen maar die verschillen niet opheffen (Elling & Van Sterkenburg, H. 10).

Ja, sport heeft de veerkracht verschillen in zich op te nemen maar onder de conditie dat oude verschillen richtinggevend zijn bij gemengd sporten en dat recht op eigen vereniging niet geblokkeerd wordt door maatschappelijk politieke overtuigingen, die geen recht doen aan ons verleden en heden. Wie zou hoogleraren of werkloze autochtonen willen verplichten te fuseren? En waarom dat wel willen voor allochtonen? Dat leidt alleen tot exit strategieën (Veldboer et al., H. 4), een verschijnsel dat vaak voorkomt bij fusies van organisaties, die ingebed zijn in sterke ideologische of sociale achtergronden.

12.3 Is het sportspecifieke een extra factor om verschillen op te vangen?

In deze bundel zien we hier en daar het sportspecifieke karakter opflikkeren maar het is geen inzet van grondige analyse. Toch is het van belang deze invalshoek hier nog eens uit te lichten.

Sport veronderstelt en drijft op passie, inzet en verbondenheid van individuen en groepen met elkaar. Zoals gezegd van *'strong ties'* met teamgenoten en met de club als centraal organisatie principe, en met *'weak ties'* met de anderen tegen wie we spelen of via lichte organisaties als sportscholen. Zowel het sociale karakter van de ontmoeting met elkaar en de ander als het sporten zelf maakt sport aantrekkelijk. Ook op de playgrounds is dat het geval. Sport creëert een plek voor ontmoeting waar vrienden en anderen komen. 'We komen voor sport en om te kletsen. Het een kan niet zonder het ander' (Vermeulen, H. 9).

We moeten dat in de volle omgang begrijpen. Het gaat om lachen en plezier maken. 'It brings a little joy', zegt een criticaster ter relativering over het integratie vermogen, maar hoeveel is dat op zich niet waard? Ook de cynische humor van de derde helft heeft een sterke integrerende waarde voor de groep. Het bevestigt relaties en sluit anderen daarmee natuurlijk uit. En sport is daarnaast een plek waar competitie mag, nee, waar competitie de basis is. Waar fysieke strijd wordt geleverd op basis van voorgeschreven regels of zelf gemaakte regels. En een plaats waar verschil en overeenkomst ertoe doet.

Specifiek aan sport is ook dat het een plek is, waar je iets kan verdienen (Vermeulen, H. 9). En dus ook, zou ik zeggen, waar iets te verliezen valt. Je kunt er kansen krijgen om respect te verdienen op basis van speltechnische overwegingen die elders niet te verdienen zijn, maar ook dat respect verliezen. Sport sluit daarbij op andere wijze mensen in en uit dan andere instituties, maar biedt daarom ook kansen die elders niet bestaan om sociaal en maatschappelijk aanzien te krijgen. 'Toch een leuk voetballend elftal met die Marokkaanse jongens', zei mij ooit een scheidsrechter, die in zijn beroep als agent ook andere ervaringen had opgedaan.

Het specifieke van sport is dat je anderen ontmoet buiten de eigen kring, ook al ben je georganiseerd op basis van het principe van vrienden. Sport organiseert ons soort mensen. Je doet sport met vrienden (Janssens et al., H. 5). Maar 'ons soort mensen' ontmoet anderen (Van den Broek & Tiessen-Raaphorst, H. 2). En iedereen kan welkom zijn als een ander principe (disciplinerend) voorop staat (Dortants, H. 6). Waaruit blijkt dat een sporttechnisch principe het etnische onderscheid soms overstijgt. Maar vaak zien we dat verenigingen hun eigen cultuur koesteren en wel degelijk uitsluiten op basis van sociale en etnische verschillen (Verweel, 2007).

Ja, het sportspecifieke in sociale en technische zin biedt extra mogelijkheden om mensen in te sluiten. Juist sport biedt kansen op respect en samenzijn, die mogelijk op andere gronden niet geboden worden. Maar dat is een kant van de medaille. Er is ook een andere kant. Met humor kan je juist anderen (homo's) treffen en uitsluiten of met verwijzing naar opbrengst of onwenselijkheid vrouwen een eigen zwemuur ontzeggen (Wisse & Elling, H. 3). En je kunt ook dikke mensen aan de kant laten staan, is mijn observatie bij veel voetbalclubs, als het op winnen aankomt.

Het gaat dus niet alleen om toegankelijkheid maar ook om de wijze waarop we in de sport met elkaar omgaan zoals Van der Meulen (H. 8) in zijn zeven stappen treffend laat zien.

12.4 Wat is de eigen waarde van de sport?

Sport maakt verschil. Sport maakt onderscheid tussen wij en zij. Maar door juist die eigenheid toe te staan, ontstaat ook binding (cohesie, zo u wilt) omdat we van elkaar afhankelijk zijn om te spelen. We zijn sporters en halen daarbij het beste en soms ook het slechtste in onszelf naar boven door tegen anderen te sporten. Dat betekent dat strijd (nader bepaald als competitie) mede de basis is van ons sporten. Het gaat daarbij niet alleen om de harmonie (Voetbal is ons leven, luidt de spreuk van de KNVB) maar ook om de concurrentie (conflict, zo u wilt). Juist harmonie kan versluieren zoals blijkt uit het verschil tussen politiek correcte opvattingen over homo's in de sport en de werkelijkheid. Bovendien kan juist tegenstelling tot samenwerking leiden: team tegen team of individu tegen individu. Want je hebt een tegenstander nodig, ook al is het een allochtoon of homo. Sportinhoudelijke wetten zoals disciplineren, overbruggen soms dat verschil tot een ontmoeting zonder daarmee altijd het verschil weg te nemen. In 26 procent van de gevallen lukt dat. Of dat veel of weinig is, daarover verschillen auteurs als Janssens et al. (H. 5) en Veldboer et al. (H. 4) van mening. In vier procent wordt dat negatiever en voor de overigen maakt sport het verschil niet.

Bovendien creëert sport een extra pedagogisch klimaat naast thuis en school. Dat geldt zowel voor de mogelijkheden van een kind om zichzelf beter te leren kennen, als in het samenzijn en kletsen met anderen. Het leert zichzelf en anderen beter kennen door de competitie met anderen aan te gaan. Maar ook door kennis te nemen van de uitwerking van verschillen in de sport. Door in de sport vertrouwen in zichzelf en onbekende anderen op te doen en netwerken op te bouwen. Dit wordt in het boek breed onderschreven (Hoekman et al., Janssens et al., Van der Meulen, Vermeulen).

12.5 Wat is de maatschappelijke waarde van de sport?

De maatschappelijke waarde van de sport is groot. Tekenend is de beroemde uitspraak van de Engelse oud-manager van Liverpool Bill Shankly: 'Wie denkt dat sport over leven en dood gaat, heeft het mis. Het is veel belangrijker dan dat.' Sport is voor veel mensen eerder een hoofdzaak dan een bijzaak. Dat alleen is al van grote maatschappelijke waarde omdat sport een sector is waar veel mensen hun levensvreugde aan ontlelen en hun identiteit reproduceren als sporter maar vaak ook als mens. Het is niet alleen van maatschappelijk belang omdat je er buiten de sport voor andere sectoren wat aan hebt, maar omdat het van belang is voor de typering van de eigen identiteit van mensen, hun bereidheid iets voor een ander te doen (vrijwillige cohesie) en hoe ze zich binnen de sport als maatschappelijke sector manifesteren.

Maar dat is meestal niet de vraag van beleidsmakers. Hoewel ik dat perspectief wel aanbeveel als extra bril om naar deze vraag te kijken, gaat het meestal om de vraag wat de sport kan bijdragen om te slagen op andere maatschappelijke terreinen. De meeste auteurs kijken om die vraag te beantwoorden naar de mogelijkheid die sport biedt om sociaal kapitaal te verwerven en de vraag of sport een extra effect sorteert op interetnische ontmoetingen, waarbij er veelal van wordt uitgegaan dat gemengd sporten tot meer cohesie leidt dan sporten in eigen kring.

Over de kracht van de ontmoeting zijn met name Van den Broek & Tiessen-Raaphorst (H. 2) niet optimistisch. Ze zien weinig positieve verbanden in hun onderzoek. Daarbij moet gezegd dat hun maat voor cohesie onder andere ligt in gemengd sporten en je Nederlander voelen. Ook Veldboer et al. (H. 4) concluderen mede op basis van onderzoek van Janssens et al., (H. 5) dat de contactthese tot negatieve uitkomsten leidt. Elkaar vaak zien leidt eenvoudig gezegd niet tot de verwachte beleidsuitkomst van meer cohesie. Maar Van der Meulen (H. 8) ziet wel een positief effect als we ooit-sporters afzetten tegen nooit-sporters. Ooit-sporters hebben meer vertrouwen in allochtonen. Ook gemengd sporten heeft dat effect volgens zijn onderzoek. In beide gevallen erkennen onderzoekers dat de oorzakelijkheid van het verband moeilijk valt vast te stellen omdat we niet weten of sporters op voorhand mensen zijn die meer vertrouwen hebben in anderen. In ieder geval kan wel gezegd worden dat die sportcontext niet negatief werkt. De studie van Hoekman et al., (H. 7) laat zien dat de 'weak ties' door sporten voor allochtonen zijn toegenomen binnen het verenigingsverband maar nog geen interetnische netwerken opleveren buiten de sport. Dat geldt in grotere mate voor autochtonen omdat vier op de tien niet sport met allochtonen.

Opmerkelijker is het verschil als we kijken naar het opdoen van sociaal kapitaal in termen van vertrouwen en netwerken. De bevindingen van de toch gedegen studies van Van den Broek & Tiessen-Raaphorst (H. 2) staan lijnrecht tegenover die van de andere auteurs (o.a. Van der Meulen, Janssens et al., Veldboer et al, en Dortants) die veelal veel steun geven aan de opvatting dat sport wel degelijk veel sociaal kapitaal voortbrengt. Hier is nader onderzoek naar de mogelijk verschillende populaties van onderzoek nodig om tot nadere uitspraken te komen over het verschil.

Van groot belang, maar minder expliciet aan de orde, is de maatschappelijke waarde van de sport voor kinderen. Verenigingen, sportscholen en playgrounds geven kinderen een plek, waar die in de strijd om de openbare ruimte steeds verder wordt teruggedrongen. Buurten en wijken raken vol. Op straat spelen is iets uit een ver verleden. Auto's, volgebouwde ruimtes en ouderen domineren in de openbare ruimte. Verenigingsvelden en sporthallen moeten net als veldjes beschermd worden om kinderen een plaats te geven. Kinderen die bijeenkomen worden al snel negatief geïdentificeerd als hangjongeren. Maar het koloniseren (zoals

Habermas dat zou noemen) van de leefwereld van het kind heeft mogelijk ook nadelen. Hoeveel ruimte blijft over voor lekker hangen, even uit de prestatiedwang ontsnappen, eigen creativiteit en regels maken en niet door volwassenen gedomineerd worden, als alles binnen door ouderen en opvoeders georganiseerde verbanden gaat plaatsvinden?

Auteurs zijn duidelijk in hun kritische geluid over de mogelijkheden van sport om grenzen tussen sociale klassen te doorbreken. Sport kan sociale verschillen wel verkleinen, overbruggen is teveel gevraagd. Bekend is het verschil tussen Amerikaanse boksters afkomstig uit lage sociale klassen, die na hun carrière weer terugvielen ondanks de verdiende miljoenen en zwarte sporters als Arthur Ashe en Tiger Woods, die uit sociaal hogere klassen voortkomen en hun positie verder wisten te versterken. Sport kan je maatschappelijke positie of acceptatie verbeteren maar verandert die posities niet. Je kunt op basis van een maatschappijkritische benadering ook zeggen (Van Sterkenburg H. 11) dat juist de sociale stijging van enkelingen, de sociale en ook institutionele ongelijkheid versluiert. Ook versluiering is dan een maatschappelijke waarde van sport, maar wellicht niet beoogt door de sporters zelf en de beleidsmakers.

12.6 Wat is de invloed van typisch etnische verschillen?

Kleuren etnische verschillen de sport, zoals dit boek over etniciteit gekleurd wordt door haar wetenschappelijke invalshoek? En wat is de invloed daarvan op de sport? Janssens et al. (H. 5) laten ons allereerst zien dat etniciteit zich uit in de sportprofielen. Fitnessclubs en

sportscholen zijn in staat zelfs meer allochtonen aan te trekken dan autochtonen. Antillianen vinden hun weg naar soft- en honkbal naast basketbal en voetbal. Turken vinden hun weg naar kracht- en vechtsporten. Pakistani vinden hun weg naar cricket. Een deel van deze profielen komt voort uit de sporttraditie in eigen land, maar hangt ook af van de toegankelijkheid van sporten en sportverenigingen (zie Dortants, H. 6, en de verenigingsportretten in dit boek).

De typische kenmerken denken we natuurlijk vooral aan te treffen in eigen verenigingen. De roti en vrolijkheid van de Surinamers, de televisie op Galatasaray tegen Fernerbahce, het taalgebruik van de leden, het vieren van Offer- en Suikerfeest, de wijze van leidinggeven aan de club, etc. We herkennen vooral in de casusbeschrijvingen in het boek de 'couleur locale'. De sfeer van het Antilliaanse basketbal bij het 'Speed Company'-team is tekenend. De veranderingen bij de vroegere bedrijfsvoetbalvereniging zien we gebeuren. Veel beleving en tegelijk een losser georganiseerd verband dat wel uiterst serieus genomen dient te worden en tot veel debat leidt. Maar wie probeert naast beleving en uiterlijkheden diepere culturele verschillen aan te treffen, komt bedrogen uit. Dat kan een gemis van het boek zijn, maar wellicht is de opmerking van een speler van de 'Speed Company', die ik uit eigen waarneming onderschrijf, van betekenis. 'We zitten hier te lachen na een nederlaag. We lijken wel Hollanders en nemen straks een biertje.' Op grond van de casussen kunnen we voorzichtig aannemen dat allochtone verenigingen na verloop van tijd op autochtone verenigingen gaan lijken als het gaat om op tijd komen, de wedstrijd voorbereiding en nabespreking en de organisatie. Maar voorlopig neem ik ook de waarschuwing van een van de leden van mijn club serieus als hij zegt: 'Dat kan niet, Paul. Vergeet niet dat we Marokkanen zijn.' Nu en voor hen doet dat gevoel er nog wel degelijk toe. Net als voor de bezoekers die naar een 'Turken club' gaan in plaats van naar Ardahanspor.

Specifiek etnische verschillen krijgen vooral betekenis als andere tegenstellingen langs etnische lijnen gaan lopen. Zoals Wisse & Elling (H. 3) laten zien bij de zwemdeelname. De geringe zwemsocialisatie, het gebrek aan vervoer en geld voor deelname zijn zeker zo bepalend als de wens tot apart zwemmen voor vrouwen en de (in)tolerantie voor gekleed zwemmen. In al deze gevallen gaat het bovendien meer om sociaal-culturele dan geloofsoverwegingen. Maar die etnische verschillen spelen wel een grote rol bij de perceptie van verenigingen en spelers/speelsters.

'We spelen tegen de Marokkanen' klinkt toch anders dan 'we spelen tegen VV Hoograven'. Maar ook op dat vlak gaan verenigingen meer op elkaar lijken. Het eens in de perceptie gevreesde Faja Lobi is nu gefuseerd met KDS (een van oorsprong katholieke vereniging) waar nu oud-leden terugkomen omdat het weer gezellig is, met een goede keuken. Faja Lobi is een echte, gezellige jaren vijftig Hollandse club georganiseerd door Surinamers. Dat kleurt maar is geen wezenlijk sociaal cultureel verschil. Het is voor de leden wel lekker om even niet te hoeven uitleggen wat het is om Surinamer in Nederland te zijn.

De omvang van de deelname blijft ondanks verbetering in de cijfers sociaal cultureel gekleurd (Van den Broek & Tiessen-Raaphorst, H. 2 en Hoekman et al., H 7). Hooggeschoolden sporten meer dan laaggeschoolden, en autochtonen sporten meer dan allochtonen. Het verschil wordt echter minder. Maar vooral allochtone vrouwen en meiden blijven nog flink achter. Zoals Elling & Wisse (H. 3) aangeven heeft dat met een aantal factoren te maken, waarbij ik de drempels uit eigen onderzoek onderken, die verenigingen en instanties zelf opwerpen door hoofddoeken te verbieden waar brede haarbanden wel mogen, apart zwemmen te verbieden, dat we in de sport zelf wel kennen, deelname niet mogelijk te maken door geen voorzieningen te treffen om allochtone meiden sociaal veilig te laten sporten, die we in gemengde sporten als korfbal wel kennen.

Wat ten slotte wel specifiek toe te schrijven is aan de etnische verschillen, is de introductie van nieuwe scheldwoorden voor en door allochtonen. We zijn verlegen en helaas tegelijkertijd bekend met de door homohaar ingegeven scheldwoorden in vooral het voetbal op het veld en de tribunes en seksisme in de sport (Van Sterkenburg, H. 11). We spreken de laatste jaren niet vaak meer over discriminatie in de sport maar wie regelmatig deze interetnische ontmoetingen meemaakt, maakt ook van beide kanten veel verbaal en een enkele keer ook fysiek geweld mee, dat ingegeven wordt door scheldwoorden die bedoeld zijn om de ander in de eigen identiteit te treffen.

In het boek is weinig ingegaan op de rol van topsport, met uitzondering van de biografische beschrijving van Elling en Van Sterkenburg. Wel is opmerkelijk dat voor jeugd etniciteit geen enkel beletsel is om Michael Jordan en Davids aan te wijzen als rolmodellen (Elling, 2002). Zoals ik weet dat de Marokkaanse jeugdleden van VV Hoograven zich identificeren met het Nederlands elftal (met en zonder Afellay). En ook Veldboer et al. (H. 4) geven aan dat waar topsportregels gelden etniciteit (achtergrond) geen rol speelt. Ik zou zeggen: geen rol mag spelen, omdat de kenner van de sport ook bij andere verschillen wel weet wat de fijne kneepjes van uitsluiting zijn en dat geldt niet alleen voor het duidelijke voorbeeld van homo's in het topvoetbal.

12.7 Wordt de gebruikswaarde van de sport haar ondergang?

In deze bundel wordt vaak gerefereerd aan beleidsnota's, beleidsmaatregelen en overheidssubsidies. Maar er wordt weinig gezegd over de mogelijkheden van het beleid om daadwerkelijk invloed uit te oefenen op de sector als geheel. Daar wil ik nu de blik op richten.

Sport is de laatste sector, die in hoofdzaak door burgers georganiseerd wordt, waarbij de voorzieningen deels betaald worden via de belastingen. Dat bespaart niet alleen kosten omdat vrijwilligers het werk doen, maar het vertegenwoordigt ook een groot sociaal en cultureel goed waar in het buitenland met bewondering naar gekeken wordt. We staan hoog op de lijstjes van sociaal kapitaal (Putnam, 2000). Maar vanwege het belang van andere maatschappelijke doelen als gezondheid en integratie, ondernemen overheden interventies in de sport met door hun financiën gesteunde sportbonden. Deze interventies leiden op hun beurt weer tot professionele ingrepen en bureaucratische verantwoording. Zal een sector die georganiseerd is met passie voor het spel en medemens, op basis van vrijwilligheid en niet vrijblijvendheid (zoals we dat in de sport graag zeggen) van mensen voor mensen is, dan ook veranderen in een georganiseerde bureaucratie met professionals zoals andere sectoren? Daardoor zal de mogelijkheid om sociaal kapitaal te verwerven sowieso afnemen. Maken we daarmee niet kapot – ook als overheid – wat we willen bereiken? Juist al die maatregelen van boven af maken dat hoogopgeleiden in de sport en grote verenigingen met veel kapitaal bevoordeeld worden in dit systeem, boven al die verenigingen met mensen die niet van al deze maatregelen weten te profiteren omdat het hun te complex is. Dat betekent ook verlies aan mogelijkheden in de sport om burgerschap voor iedereen mogelijk te maken. Dat leidt tot uitval en niet-meedoen, ook voor groepen autochtonen. Maar naast het bestuurlijke vraagstuk gaat het natuurlijk ook om de organisatie van verschillen zelf. Als we moeten mengen, raakt dat niet het wezen van de sport die vooral, ook voor autochtonen, gericht is op eigen verschillen? Geldt dat dan ook voor nauwelijks gemengde autochtonen verenigingen of voor al die andere ideologische verschillen die verenigingen kenmerken? Dat is natuurlijk een onbegonnen zaak. De vraag rijst dan waarom deze selectieve menging-gedachte van mensen, die het wezen en de geschiedenis van de sport niet (onder)kennen, toch ruimte krijgt. Het aan de orde stellen van die verschillen is in een tijd van ontzuiling en individualisering logisch, maar wie de sport kan 'lezen' weet dat die gebaseerd is op verschil, dat ingegeven is omdat vrienden met elkaar sporten: 'ons soort mensen'. Wie de geschiedenis van politieke

partijen kent, ziet juist meer versplintering om de verschillen te benadrukken. Het lijkt mij vanuit diezelfde politiek niet wenselijk om een fusie van partijen af te dwingen, alleen omdat ze in hetzelfde land burgers vertegenwoordigen. Verschillen zijn functioneel als middel tot binding omdat dan meer verschillen tot hun recht kunnen komen. Een te sterke druk op meedoen door mengen zou wel eens de door Veldboer et al. (H. 4) genoemde exit-strategie kunnen doen toenemen. Dat zou pas verlies van de maatschappelijke waarde van de sport en politiek zijn!

12.8 Wat is de betekenis van (etnisch) verschil in de sport?

Als laatste punt wil ik de wezenlijke betekenis van verschillen voor en in de sport tegen het licht houden. Waar gaat het bij verschillen om? Willen we ze doen vervagen (assimileren) of willen we ze een plaats geven (coördinatie van verschillen)? Willen we dat iedereen trots op Nederland is en zich Nederlander voelt (een indicator voor sociale cohesie bij Van den Broek & Tiessen-Raaphorst, H. 2) en gemengd gaat sporten (wat we zelf niet doen want we sporten met vrienden blijkt uit alle onderzoek), of willen we dat al die verschillen in de sport een plaats krijgen en iedereen zich sporter voelt? En kan de wijze waarop we in de sport met dat verschil omgaan een extra (verbindende) bijdrage leveren aan de wijze waarop we buiten de sport met elkaar omgaan?

Identiteit ontstaat door de voortdurende confrontatie van zelfbeeld en toegeschreven beeld door de ander. Sport moedigt die confrontatie door haar organisatiestructuur en cultuur aan. Sport is, zoals Veldboer et al. (H. 4) het typeren, een arena. In die arena speelt voortdurend de vraag wie je bent en waar je wel of niet bij hoort of wilt horen. Het gaat om de socialisatie door de eigen groep en club, en de eigen verantwoording van mensen om een positie te bepalen.

Het boek leert ons dat daarbij *'bonding'* dominant is in de vorm van *'strong ties'*, maar dat verbreding van ontmoeting ook plaatsvindt in de vorm van *'weak ties'*. 'Hij is ook van deze wijk en doet iets cools' (Vermeulen, H. 9). En: beide vormen zijn van belang (Granovetter geciteerd in Hoekman et al., H. 7). Ook de definitiemacht - Wat is hier aan de hand? - door sportleraren (zie Dortants, H. 6) en de rol van begeleiders op playgrounds (Vermeulen H. 9) zijn dan van belang. Evenals de rol van de media voor een *'contested racial/ethnic terrain'* (Van Sterkenburg, H. 11).

Dat verschil leidt niet automatisch tot warme gevoelens (Van den Broek & Tiessen-Raaphorst, H. 2) tussen alloctonen en autoctonen. Maar ook niet tussen autoctonen in heden en verleden, wil ik daar aan toevoegen. Net zo min als dat automatisch het geval is tussen alloctonen. Sport is net zo goed als de samenleving een arena van (on)mogelijkheden en (voor)oordelen op alle niveaus en gebonden aan sociale *'constraints'*. Maar sport maakt het wel mogelijk om al deze verschillen te coördineren onder de eenheid van de sport. Wie uitgesloten wordt, organiseert desnoods een eigen club en doet vervolgens mee aan de competitie, met als doel: winnen, sociaal kapitaal vergaren en identiteitontwikkeling. Dat is de maatschappelijke waarde van de sport, ook voor een samenleving waarin etnische verschillen als verrijking en als bedreiging worden ervaren en waarin we nieuwkomers een kans willen geven om mee te doen. Nogmaals: dat gaat niet vanzelf maar is wel mogelijk en vraagt een kritische analyse van eenieder met hart voor de sport.

OVER DE AUTEURS

OVER DE AUTEURS

Nanne Boonstra studeerde sociologie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en werkt sinds 2002 bij het Verwey-Jonker Instituut in Utrecht. Zijn aandacht gaat uit naar onderzoeksthema's rond buurt- en wijkgericht werken, (lokaal) sociaal beleid, sociale integratie in de openbare ruimte en in de sport. Recentelijk schreef hij met anderen *De kracht van sport in de wijk* (2007), *Sportief in de buurt*, de meerwaarde van de schoolsportvereniging (2009) en *Respect op het plein* (2009).

Koen Breedveld studeerde vrijetijdswetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. Hij promoveerde met het proefschrift *Regelmatig onregelmatig: Spreiding van arbeidstijden en de gevolgen voor vrije tijd en recreatie*. Tot 2007 werkte hij bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij was daar de initiatiefnemer van het project *Rapportage Sport* en hoofdredacteur van de gelijknamige publicaties die verschenen in 2003, 2006 en 2008. In 2007 trad hij toe tot de directie van het W.J.H. Mulier Instituut, Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek, in Den Bosch. Eerst als adjunct directeur en sinds 2008 als algemeen directeur. Zijn bijzondere aandacht gaat uit naar trends en ontwikkelingen in de wereld van de sport.

Andries van den Broek studeerde politicologie in Rotterdam en politieke filosofie in Hull (UK). Hij promoveerde op een studie over de (geringe) sociologische betekenis van generaties in Tilburg. Sinds 1994 werkt hij met veel plezier bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. In 2008 vormde hij samen met Saskia Keuzenkamp de redactie van de publicatie *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*.

Marianne Dortants startte haar loopbaan als fysiotherapeut. Daarna rondde zij de studie algemene sociale wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht af met als specialisatie organisatie, cultuur en management. Zij is als docent en onderzoeker verbonden aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap. Daar verrichtte zij onderzoek naar de invloed van gender, etniciteit en sociale klasse op identificaties van getalenteerde bokkers, waterpoloërs en managers in de sport. Thans is haar onderzoek gericht op succesvolle praktijken van diversiteitsmanagement in sportverenigingen.

Jan Willem Duyvendak is sinds 2003 hoogleraar in de algemene sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Daarvoor was hij directeur van het Verwey-Jonker Instituut in Utrecht en bijzonder hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. De vele publicaties van zijn hand bestrijken een breed terrein van historische en sociaal-culturele studies. Zijn oratie (2004) handelde over de mythe van 'de' individualisering. In dat jaar verscheen ook de bundel *Kiezen voor de kudde* waar hij samen met Menno Hurenkamp de redactie over voerde.

Agnes Elling studeerde bewegingswetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam en promoveerde in 2002 aan de Universiteit van Tilburg op een onderzoek naar in- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit. Momenteel is zij werkzaam voor het W.J.H. Mulier Instituut. Daar houdt zij zich onder meer bezig met onderzoek op het gebied van betekenisgeving en sociale in/uitsluiting en (top)sportloopbanen.

Madeleine Frelrier studeerde sociologie aan de Universiteit van Utrecht en daarvoor bedrijfseconomie aan Hogeschool IJsselland in Deventer. Na haar studie was zij werkzaam op de afdeling sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen. In 2006 trad zij in dienst van het W.J.H. Mulier Instituut. Daar verrichtte zij ondermeer onderzoek naar het beweeggedrag van kinderen en naar integratie van allochtone jeugd in de sportvereniging.

Remco Hoekman is onderzoeker bij het W.J.H. Mulier Instituut. Na zijn studie vrijetijdswetenschappen aan de Universiteit van Tilburg werkte hij bij de Eindhovense Sportraad en de gemeente Eindhoven. Voor het Mulier Instituut verricht hij vanwege zijn kwantitatieve expertise veel sportdeelname onderzoeken bij gemeenten. Daarnaast bestudeert hij de sociale stratificatie van sportdeelname binnen stedelijke omgevingen. Voor de verdiepingsstudie binnen het beleidsprogramma *Meedoen* fungeert hij als projectleider.

Jan Janssens studeerde sociologie en politicologie aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij promoveerde op een studie over de historie en het functioneren van de Commissaris van de Koningin. In 1999 verrichtte hij in opdracht van NOC*NSF onderzoek naar de etnische tweedeling in de sport. Met Maarten van Bottenburg stond hij samen met drie universiteiten in 2002 aan de wieg van het W.J.H. Mulier Instituut. Tot medio 2008 fungeerde hij daar als algemeen directeur. Hij is nu lector Sportbusiness Development aan de opleiding Sport Management & Ondernemen van de Hogeschool van Amsterdam.

Fons Kemper rondde een hbo-opleiding af om vervolgens aan de Vrije Universiteit Amsterdam organisatie- en bedrijfssociologie te gaan studeren. Hij werkte bij de interfaculteit Lichamelijke Opvoeding, de latere faculteit Bewegingswetenschappen. Hij doceerde daar ondermeer sportsociologie en verrichtte onderzoek naar sportverenigingen. Nadien vervulde hij bij de ministeries van WVC en VWS de functie van onderzoekscoördinator op de terreinen van jeugd, welzijn en sport. Thans is hij verbonden aan het W.J.H. Mulier Instituut als gelieerd onderzoeker.

André Krouwel studeerde politicologie en bestuurskunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam waar hij promoveerde met een proefschrift over de verandering van politieke partijen in Europa. Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op politieke partijen en verkiezingen. Hij publiceerde over het verband tussen populisme, politiek cynisme en Euroscepticisme. Krouwel is ook de drijvende kracht achter het Kieskompas, een online stemhulp waarmee verkiezingsonderzoek wordt gedaan. Verder doet Krouwel, samen met anderen, onderzoek naar methoden om de extractie van partijposities uit teksten te verbeteren.

Ruud van der Meulen promoveerde in 2007 als socioloog aan de Radboud Universiteit Nijmegen met het proefschrift Brug over woelig water: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en veralgemeend vertrouwen. Hij werkte bij het W.J.H. Mulier Instituut waar hij onder meer een evaluatie van de Cruyff Courts verrichtte. In 2009 richtte hij als zelfstandig onderzoeker het Bureau Spruit op.

Jacco van Sterkenburg werkt als promovendus bij het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht, waarbij zijn onderzoek zich richt op etniciteit en (media)sport. Tevens is hij docent bij de faculteit Sociale Wetenschappen. Voordien was hij als onderzoeker verbonden aan het W.J.H. Mulier Instituut. Hij publiceerde over een diversiteit aan onderwerpen, variërend van etniciteit en (anti)-racisme in de sport en sportmedia tot jeugdsport, de subcultuur van het skateboarden en sportbeleid.

Annet Tiessen-Raaphorst werkt als onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Zij studeerde bewegingswetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen en voltooide de European Masters Degree in Adapted Physical Activity aan de Katholieke Universiteit Leuven. Voordat ze bij het SCP begon, deed ze ervaring op in het sportbelevingsveld. Ze werkte achtereenvolgens bij Gehandicaptensport Nederland, toen nog NebasNsg, en NOC*NSF. Met Koen Breedveld en Carlijn Kamphuis verzorgde zij de redactie van de Rapportage sport 2008.

Lex Veldboer studeerde politicologie aan de Universiteit van Amsterdam en is als onderzoeker verbonden aan de Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek. Zijn aandacht gaat uit naar sociale processen in gemengde wijken en in de sport. Samen met anderen schreef hij onder meer Meeting Point Nederland (2001), Sport en agressie (2003), De mixfactor. Integratie en segregatie in Nederland (2007), en Helpt de middenklasse? (2008).

Jeroen Vermeulen studeerde algemene taalwetenschap en werkt als universitair hoofddocent bij het departement Bestuurs- en Organisationswetenschappen (B&O) van de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich op vraagstukken van identiteit en cultuur in de context van publieke organisaties en instituties. Momenteel werkt hij als projectleider aan een onderzoek naar de bijdrage van sportactiviteiten op playgrounds van de Richard Krajicek Foundation aan de sociale cohesie in wijken en aan het sociaal kapitaal en identiteit van jongeren.

Paul Verweel is hoogleraar Organisatie en Management vanuit een Multicultureel Perspectief aan de Universiteit Utrecht. Zijn expertise betreft strategisch management, organisatiecultuur, multiculturalisme en sportverenigingen. Hij is ook bekleeder van de Richard Krajicek Foundation leerstoel. Zijn oratie gaf hij de titel Respect in en door sport (2007). Binnen de sport vervult hij tal van bestuursfuncties zoals bij NOC*NSF (lid bestuursadviescommissie breedtesport), de multiculturele VV Hoograven (voorzitter) en de KNVB (lid en vice-voorzitter van het algemeen bestuur amateurvoetbal). Hij is stichtingsvoorzitter van het W.J.H. Mulier Instituut.

Ester Wisse volgde na het gymnasium de opleiding tot docent lichamelijke opvoeding aan de ALO in Tilburg. Zij behaalde aan de Radboud Universiteit Nijmegen de Master Sociale Geografie. Bij het W.J.H. Mulier Instituut, waar ze werkt als onderzoeker, houdt zij zich voornamelijk bezig met vragen op het gebied van sport en multiculturaliteit en sport en onderwijs. Ook is zij betrokken bij onderzoeken over vechtsport, 'lifestylesports' en zwemmen.

